

Karel a Naděžda Kramářovi doma

*Karel and Nadezhda Kramář
at home*

JANA ČECHUROVÁ
DANA STEHLÍKOVÁ
MIROSLAVA VANDROVCOVÁ

VYDÁNO U PŘÍLEŽITOSTI 70. VÝROČÍ ÚMRTÍ KARLA KRAMÁŘE

PUBLISHED ON THE OCCASION OF THE 70TH ANNIVERSARY
OF KAREL KRAMÁŘ'S DEATH

© Úřad vlády České republiky
ISBN 978-80-87041-20-8
Praha 2007

Kramářova vila je, právě tak jako Strakova akademie, pojem neodmyslitelně spojený s českou premiérskou tradicí. V květnu 2007 uplynulo sedmdesát let od úmrtí jejího prvního obyvatele, významného pravicového politika JUDr. Karla Kramáře.

První předseda československé vlády byl znám jako tvrdý bojovník, který se nebál střetnout ani s prezidentem Masarykem. Vilu si nechal postavit ve druhé dekádě 20. století, přičemž v interiéru se projevil vkus jeho ženy, původem Rusky.

Výstava umožňuje návštěvníkům nahlédnout do života Karla a Naděždy Kramářových. Jsem rád, že jejím prostřednictvím můžeme vzdát poctu státníkovi, který řídil naši zemi v nelehkých počátcích nově nabyté samostatnosti a poválečné obnovy. Splácíme tím dluh, který vůči Karlu Kramářovi máme. Za totality se stát nechoval k vile vždy s náležitou péčí. Až po listopadu 1989 byla kom-

Kramář's Villa is inseparably connected with the tradition of the Czech premiership, just as the Straka Academy is inseparably linked with the tradition of the Czech government. May 2007 marks the seventieth anniversary of the death of the villa's builder and first inhabitant, the outstanding right-wing politician Karel Kramář.

The first prime minister of the Czechoslovak government was known as a fearless fighter who even dared to challenge President Masaryk. The villa was built in the second decade of the 20th century, and its interiors reflect the taste of Karel Kramář's Russian-born wife Nadezhda.

The exhibition offers visitors a glimpse of the couple's private life. I am pleased that we have this opportunity to pay tribute to a statesman who stood at the head of our country in the difficult initial period of its newly-acquired independence and post-war reconstruction. We can thus repay our debt to Karel Kramář. During the totalitarian regime, the state was not always a good caretaker of this property. It was not until November 1989 that the villa was completely renovated and restored as a dignified residence, which the successors of Prime Minister Kramář use mainly to hold working meetings.

pletně rekonstruována a dnes je důstojným
reprezentačním sídlem, které slouží zejména
k pracovním schůzkám premiéra.

Věřím, že po loňském otevření vily veřej-
nosti, včetně soukromých prostor, občané
využijí i další příležitosti seznámit se nejen
s budovou, ale i s dobou a se životem manže-
lů Kramářových. Vítejte na návštěvě u první-
ho českého premiéra

I am confident that, following the opening
of the villa and its private rooms to the public
last year, visitors will make use of this and
other opportunities to learn more not only
about the building, but also about the time
and life of Karel Kramář and his wife. We
welcome you on your visit to the first Czech
prime minister.

MIREK TOPOLÁNEK

Předseda vlády České republiky // The Prime Minister of the Czech Republic

OBSAH

TABLE OF CONTENTS

KAREL KRAMÁŘ POLITIK KAREL KRAMÁŘ THE POLITICIAN MIROSLAVA VANDROVCOVÁ	11
ŽIVOT A VZTAH MANŽELŮ KRAMÁŘOVÝCH THE LIFE AND RELATIONSHIP OF THE KRAMÁŘS MIROSLAVA VANDROVCOVÁ	33
POZŮSTALOST THE ESTATE DANA STEHLÍKOVÁ	67
KRAMÁŘOVA VILA KRAMÁŘ'S VILLA JANA ČECHUROVÁ	115
PRAMENY A LITERATURA SOURCES AND BIBLIOGRAPHY	

„Vážil jsem si Vás vždy velice, a to proto, že Vy jediný z našich vůdčích politiků pokládáte politiku za svou jedinou lásku, jako umělec své umění. Vy jediný jste svému povolání obětoval vše...“ napsal v gratulaci k padesátým narozeninám Karlu Kramářovi slavný malíř, grafik a učitel umění Max Švabinský.

Karel Kramář se narodil 27. srpna 1860 ve Vysokém nad Jizerou. Po celý život se do svého rodiště s láskou vracel a byl na své horácké kořeny pyšný. Jeho otec Petr Kramář se narodil v těsném sousedství Vysokého – ve Stanovém, v dětství osiřel, vyučil se zedníkem a vlastními schopnostmi se vypracoval na regionálně uznávaného stavitele a majitele cihelny. Matka Marie, rozená Vodseďálková, byla dcerou rolníka Františka Vodseďálka. Rodina Vodseďálkových patřila ve Vysokém k váženým starousedlíkům, Kramářův dědeček František Vodseďálek zastával úřad vysokého starosty. S oběma rodiči měl Karel velmi pěkný vztah, ovlivněný i skutečností, že byl jediným dítětem z jejich pěti potomků, které se dožilo školního věku.

Navzdory otcovým představám, že Karel vystuduje techniku a on mu postaví vlastní továrnu, se Kramář, prý pod vlivem projevu slavného krajana Františka Ladislava Riegra

Portrét Karla Kramáře, litografie, Max Švabinský, Praha 1920. // Portrait of Karel Kramář, lithograph by Max Švabinský, Prague 1920.

“I have always thought highly of you, because no other of our leading politicians regards politics as his only love, the way an artist regards his art. No other has sacrificed everything for his profession...”, wrote the famous painter, graphic artist and art teacher Max Švabinský as he congratulated Karel Kramář on his fiftieth birthday.

Karel Kramář was born in Vysoké nad Jizerou on 27 August 1860. Throughout his life, he loved revisiting his birthplace and was proud of his roots. His father, Petr Kramář, a native of Stanové, near Vysoké, was orphaned as a child, trained as a bricklayer, and thanks to his talents worked his way up to the position of developer and brick-works owner of regional renown. Karel’s mother

Karel Kramář jako malý chlapec, kolorovaná fotografie, Ignaz Oesterreicher, kolem 1865. // Karel Kramář as a small boy, coloured photograph, Ignaz Oesterreicher, around 1865.

při položení základního kamene pomníku Josefa Jungmanna, rozhodl pro studium práv. Otcova finanční podpora mu umožnila velkorysý přístup ke vzdělání. Navštěvoval univerzity v Berlíně, Praze, Štrasburku, Paříži a Vídni. Krátce pobyl i v Londýně. Ani po získání doktorského diplomu v roce 1884 nebyl nucen opatřovat si obživu prací. Tehdy nebyl ještě rozhodnut, zda se bude věnovat akademické kariéře či politice. Zaujat dějinami papírových peněz a českého státního práva, bádál ve vídeňských archivech a svůj rozpočet zpestřoval občasným přispíváním do tisku.

Ve stejné době se setkal s Josefem Kaizlem, svým bývalým učitelem, a sblížil se s ním. Ten ho seznámil s dalším realistou,

Tereza, née Vodsedálková, came from an old respected family in the region. Her father, František Vodsedálek, a peasant, was the mayor of Vysoké. Karel had a very warm relationship with his parents, also due to the fact that he was the only of their five children who had not died before reaching school age.

Though his father planned for him to study technology, and even intended to build a factory for him, Karel chose law – it is reputed that his decision was influenced by a speech of his famous fellow countryman, the lawyer and politician František Ladislav Rieger, to mark the laying of the foundation stone to the monument of the writer and linguist Josef Jungmann. His father's sound financial situation gave Karel Kramář access to a wide-ranging, high-quality education. He studied at universities in Berlin, Prague, Strasbourg, Paris and Vienna. He also spent a short time studying in London. Even after receiving a doctor's degree, he was under no pressure to start earning his own living. He was still undecided whether he should pursue an academic or a political career. Fascinated by the history of paper money and Czech state law, he researched Viennese archives and now and then wrote newspaper articles to flesh out his budget.

At about the same time he encountered his erstwhile teacher Josef Kaizl and they became good friends. Kaizl introduced Kramář to Tomáš G. Masaryk, and together they formed a triumvirate of leading Czech representatives of realistic thinking. They sought to use a scientific and truthful approach to influence the political climate in a period when the National Party of Free Thought (popularly referred to as “Young Czechs”) was replacing the conservative National Party (“Old Czechs”) at the head of Czech politics.

Tomášem G. Masarykem. Tito tři muži pak vytvořili základní trojici českého realismu. Chtěli vědeckým a pravdivým přístupem ovlivnit politické klima v době, kdy vedení politiky přecházelo ze staročechů na mladočechy.

V lednu 1889 od Jana Herbeny převzali a především díky Kramářovým financím začali vydávat čtrnáctideník Čas. Vedle historika a politika Antonína Rezka byli i jeho hlavními přispěvateli. Politický vliv se po delších jednáních s oběma stranami rozhodli získat na kandidátce té perspektivnější: Národní strany svobodomyslné – mladočechů.

POSLANECM NÁRODNÍ STRANY SVOBODOMYSLNÉ

Psal se rok 1890 a pro Karla Kramáře se mnohé změnilo. Právě v tomto roce dovršil 30 let věku, a mohl tedy být volen poslancem říšské rady; právě na konci tohoto roku se realisté dohodli s mladočechy na společném postupu; v tomto roce Kramář poprvé odjel do Ruska, které se stalo jeho celoživotní láskou, a v tomto roce také potkal svoji *femme fatale*.

Po roce osudových okamžiků čekala Kramáře práce. Dne 2. března 1891 byl ve volbách velkou převahou zvolen (stačilo mu „pouhých“ 371: 51) proti staročeskému kandidátovi do říšského sněmu. Stal se tak benjamínkem – nejmladším poslancem rakouského parlamentu. V říšské radě se Kramář orientoval především na otázky národohospodářské a sociální. Studium ve vídeňských archivech přeměnilo Kramáře v zastávce českého státního práva. Teorii o jeho nepřerušenosti publikoval ve své knize „České státní právo“, vydané v roce 1896 česky a pak i německy.

In 1889 they took over the fortnightly Čas (Time) from its founder Jan Herben, and continued its publication, with Kramář providing most of the funding. Together with the historian and politician Antonín Rezek, they were also its main contributors. After protracted negotiations with both the political parties mentioned above, they decided to compete for political influence on the ballot of the “Young Czechs”, who offered better prospects.

MEMBER OF PARLIAMENT FOR THE NATIONAL PARTY OF FREE THOUGHT

The year 1890 brought much change into the life of Karel Kramář. Reaching the age of thirty, he became eligible to run in the election to the Imperial Council. It was the year at the end of which the “Realists” concluded an agreement with the National Party of Free Thought on a joint course of action, the year when Karel Kramář made his first trip to Russia, falling in love with it for the rest of his life, and when he met his *femme fatale*.

This critical year was followed by one of hard work for Kramář. On 2 March 1891, he was elected to the Austrian Parliament (defeating the National Party candidate by an overwhelming majority of 371 votes to 51) and became its youngest member. He focused on national-economy and social-policy issues. His exploration of Viennese archives made him an ardent supporter of Czech state law. He explained his theory for its continuity in the book “Czech State Law”, published first in Czech in 1896 and subsequently in German.

In 1894 he was elected to the Czech Provincial Assembly, and till the end of his life

Karel Karel Kramář, ušlechtilý
kolorovaný tisk, J. F.
Langhans, Praha 1896. //
Karel Kramář, fine coloured
print, J. F. Langhans, Prague
1896.

Od roku 1894 byl Kramář i poslancem českého zemského sněmu, kterým zůstal až do konce života – samozřejmě jako poslanec československého parlamentu. Velkou výhodou se pro něj staly řečnické schopnosti. Zvučným hlasem mluvil vážně a s nadšením, dokázal jasně formulovat a do projevu ještě vložit něco, čím promluvil i k srdcím posluchačů. Proto byly jeho projevy označovány za brilantní a Kramář se vypracoval v nejuznávanějšího rétora parlamentu. V druhé polovině 90. let již patřil k významným a uznávaným politikům, zasedal v berním výboru sněmovny, spolupracoval s vládou

remained a member of the Czechoslovak Parliament which replaced it. His great asset was his rhetorical skills. He had a sonorous voice, knew when to speak solemnly and when with enthusiasm, formulated his words clearly and always inserted something that would play on the emotions of the audience. His speeches were praised as brilliant and he earned a reputation as the best rhetorician in parliament. By the second half of the 1890s Karel Kramář figured among the prominent and respected politicians. He sat on the parliamentary Inland Revenue Committee, cooperated with Badeni's government on the language regulations which placed Czech on a par with German as an official language, in 1897 he became Vice Speaker of the House of Deputies and was elected to the so-called delegations, in which his erudition and knowledge of languages made him well qualified to comment on the foreign policy of the Austro-Hungarian Empire and openly criticize its alliance with Germany and Italy as benefiting only Germany. Unfortunately his famous comparison of the Triple Alliance to an "out-of-tune piano" was disproved by the events which followed.

The final years of the 19th century were characterized by diversification of the Czech political spectrum. Apart from the "Old Czechs" and "Young Czechs" and Social Democrats, it also came to include the Agrarian, the National Socialist and the "Progressive" Parties. The National Party of Free Thought lost some of its support base and started to decline. One of the causes of this downward trend was its own policy – described as "positive", and closely connected with the person of Karel Kramář.

The concept of "positive policy", first used at a meeting of the club of the National Party

Kazimierz Badeniho na jazykových nařízeních, v roce 1897 se stal místopředsedou poslanecké sněmovny, byl volen do tzv. delegací, kde si dovil díky svému širokému rozhledu a jazykovým znalostem vyslovovat se k otázkám zahraniční politiky Rakouska-Uherska a otevřeně kritizovat Trojspolek. Spojenectví s Německem a Itálií podle něho přinášelo výhody jen Německu. Známe je jeho přirovnání Trojspolku k „obebranému klavíru“, které ovšem budoucnost vyvrátila.

Období posledních let před koncem století, které jsme ještě nedávno nazývali minulým, přineslo do českého politického života změnu v podobě rozrůznění politického spektra. Vedle staročechů, mladočechů a sociálních demokratů se vydělili agrárníci, národní socialisté a tzv. strany pokrokové. Národní strana svobodomyšlná tak ztratila část svých voličů. Trend úpadku strany pokračoval ale i v souvislosti s její politikou.

Ta byla označována pojmem „pozitivní“ a spojena právě se jménem Karla Kramáře. Slova o pozitivní politice, poprvé vyslovená na schůzi klubu mladočeské strany v roce 1903, se pak stala symbolem Kramářovy předválečné politiky. Za podporu rakouské vlády se mu podařilo získat celou řadu ústupků pro český národ – především na poli kulturním, jazykovém a hospodářském. V té době vzniklo mnoho českých škol, založena byla Moderní galerie, regulováno Labe a Vltava, čeští úředníci se dostali do centrálních úřadů, stavěla se lokální železniční síť a další.

Po smrti přítele Josefa Kaizla v roce 1901 (Tomáš G. Masaryk ze strany vystoupil již v roce 1893) se stal Kramář nejvýznamnějším představitelem Národní strany svobodomyšlné. Jejím předsedou byl zvolen na sjezdu v roce 1907. Kramářův vliv ve straně sice

of Free Thought in 1903, became a symbol of the political line pursued by Karel Kramář before the First World War. In return for supporting the Austrian government, he managed to negotiate a series of concessions for the Czech nation – mainly in the cultural, language and economic fields. A number of Czech schools were founded in that period, as was the Modern Gallery; the Czech part of the Elbe and the Vltava river were regulated, Czechs were allowed to serve in central imperial authorities, work started on the construction of a local railway network and a number of other provincial projects were launched.

Karel Kramář jako český král přijímá hold rakouské monarchie od ministerského předsedy Richarda Bienenrtha, karikatura Josef Danilowatz, Vídeň 1911. // Karel Kramář portrayed as the King of Bohemia receiving the homage of the Austrian monarchy from Prime Minister Richard Bienenrth, cartoon by Josef Danilowatz, Vienna 1911.

Manželé Kramářovi opouštějí v doprovodu členů Národní strany svobodomyšlné Žofín po oslavě 50. narozenin Karla Kramáře (zleva Karel Baxa, Karel Kramář, Nadežda Kramářová, Karel Groš, Alois Rašín a další), fotografie, František Paul (?), Praha 1910. // Karel and Nadezhda Kramář leaving after the celebration of Kramář's 50th birthday on Žofín Island in Prague, accompanied by members of the National Party of Free Thought (left to right Karel Baxa, Karel Kramář, Nadezhda Kramářová, Karel Groš, Alois Rašín and others), photograph, František Paul (?), Prague 1910.

neklesal, klesal však vliv strany. Po volební porážce do říšské rady v roce 1907 si bolestně do svých „Dějin české politiky“ zapsal, že mladočeská strana tím přestala vést českou politiku. Jednou z příčin neúspěchu mladočeské strany bylo prosazení všeobecného rovného volebního práva v roce 1905. Kramářovi se podařilo navzdory obavám ze ztráty voličů získat pro reformu souhlas v mladočeské straně. Volební reforma byla několik let jedním z hlavních politických cílů Karla Kramáře. Ruská revoluce v roce 1905 jen potvrdila nutnost dát volební právo do rukou lidu raději dobrovolně, než si o ně řeknou revolucí i v Rakousku. Kramářova velkolepá řeč, obhajující v parlamentu návrh volební reformy slovy: „...jen hluchý neslyší kovových kroků lidových mas...“ pak nemalou měrou přispěla k jejímu schválení.

Pro Kramáře to nebylo lehké období. Zažíval sice pocity absolutního štěstí a ohromný vzestup prestiže na slovanském sjezdu, avšak musel také bojovat s kritikou své strany od Národních listů a s klesajícími preferencemi. Když byl v roce 1910 obnoven jednotný Český klub na říšské radě, nebyl zvolen ani jeho předsedou. Bylo třeba změn. Bylo zásluhou Aloise Rašína, Kramářova spolupracovníka a později i spoluvězně, že se strana reformovala. Podařilo se získat finance k založení Pražské akciové tiskárny, v jejímž čele stál Rašín a jež převzala od rodiny Grégrů Národní listy. Skončila tak věčná kritika Kramářových příležitostných dohod s vídeňskou vládou ze strany nejvlivnějších svobodomyšlných novin. I díky tomu byl Kramář nadále vnímán jako vedoucí osobnost české politiky, přestože strana, která za ním stála, již nebyla v politickém spektru nejsilnější.

V předválečném období bychom nenašli jiného českého politika, který byl tak zesměš-

After the death of his friend Josef Kaizl in 1901, Karel Kramář became the number-one representative of the National Party of Free Thought (Tomáš G. Masaryk had left it back in 1893), and at its congress in 1907 was elected its chairman. It was not his influence within the party, but that of the party itself which decreased. Following its defeat in the elections to the Imperial Council in 1907, Kramář bitterly noted, in his *“History of Czech Politics”*, that it had lost its place at the head of the Czech political scene. Its failure was also due to the introduction of universal and equal suffrage in 1905. Despite fears that it would lose votes, Kramář managed to win support for reform, which for several years featured among his priorities. The Russian Revolution of 1905 confirmed the need to grant the people voting rights voluntarily before they started a revolution in Austria as well. His memorable speech in parliament, defending election reform by warning that *“...only the deaf do not hear the metallic rumble of the footsteps of the popular masses...”*, contributed in no small measure to its adoption.

It was an uneasy time for Karel Kramář. Though he experienced moments of absolute happiness, and at the Slavonic Congress rejoiced at a huge rise in his personal prestige, he also had to fight with the criticism of his party in its own daily *Národní listy* and its falling election preferences. When the Czech Club at the Imperial Council was reinstated in 1910, he was not elected its chairman. The party needed reform, and it was thanks to Alois Rašín, Kramář's collaborator and later on his fellow prisoner, that this reform went ahead. It managed to put together funding for the establishment of the Prague Stock Printing House, headed by Rašín, which took over the management of *Národní listy*

Gratulace Národních listů ke Kramářovým padesátinám, kožené desky zdobené zlatotiskem, Praha 1910. // Congratulations published in *Národní listy* on Kramář's 50th birthday, leather cover with gold printing, Prague 1910.

ňován a napadán nepřáteli a tak opěvován a vychvalován svými přáteli jako Kramář. Ač říkal, že je vůči útokům „*naprostý rampouch*“, veškeré politické neúspěchy velmi prožíval. Vedle karikatur stojí v kontrastu desítky, ba stovky gratulací od organizací, měst i jednotlivců k významným jubileím.

from the Grégr family. This put an end to the constant criticism of Karel Kramář's expedient agreements with the government in Vienna by the most influential among free-thinking newspapers, while Kramář himself continued to be regarded as a leading figure of Czech politics, even though the party which he represented was by no means the strongest in the political spectrum.

It would be hard to find another pre-war Czech politician who was so ridiculed and attacked by his enemies, and so applauded by his friends, as Karel Kramář. Although he claimed that he was immune – “*as cold as charity*” (in literal translation “*an absolute icicle*”) vis-à-vis the attacks, the truth is that his political failures caused him much pain. On the one hand he was ruthlessly caricatured, on the other he received dozens, even hundreds of congratulations from organizations, municipalities and individuals on major anniversaries.

FOREIGN POLICY AND NEO-SLAVISM

When Kramář set about criticizing the foreign policy of Austria-Hungary, he drew attention to the inequality of its relations with Germany, the futility of the colonial policy, and highlighted the need to focus on Europe. He understood that unless the Austro-Hungarian monarchy changed its foreign policy, it would be condemned to an inferior role and a position subordinated to Germany. He believed that instead of the German Empire, it should choose tsarist Russia as its partner and ally.

His beliefs stemmed from his pro-Slavonic orientation, encouraged by the environment and the family in which he grew up.

ZAHRA NIČNÍ POLITIKA A NOVOSLOVANSTVÍ

Když se Kramář pustil do kritiky zahraniční politiky Rakouska-Uherska, upozorňoval na nevyrovnanost vztahu s Německem, na nepotřebnost koloniální politiky, a naopak na nutnost orientovat se na Evropu. Pochopil, že nezmění-li se rakousko-uherská zahraniční orientace, bude monarchie odsouzena k druhořadé úloze a podřízenému postavení vůči Německu. Novým partnerem a spojencem se místo Německé říše mělo pro rakousko-uherskou monarchii stát carské Rusko.

Tento Kramářův záměr vycházel z jeho slovanské orientace, od dětství podporované prostředím i rodinou. Vyrůstal v česko-německém pomezí, což formovalo jeho vyhraněný negativní postoj k Němcům. Dále bylo jeho slovanství posilováno i značně emotivním vztahem k Rusku v souvislosti se sňatkem s ruskou ženou. V neposlední řadě byla slovanská politika ovlivňována i pragmatickou snahou spojit všechny Slovany žijící v monarchii, aby se tak stali státotvornou silou, schopnou prosadit vlastní zájmy i proti německému živlu. Vedoucím slovanským národem v monarchii měli být samozřejmě Češi. Od Ruska očekával mravní posílení slovanského živlu v Rakousku. Proto vítal sbližování Rakouska s Ruskem ve druhé polovině 90. let, proto otiskoval články v anglickém a francouzském tisku, kde volal po silném Rakousku, které se mělo postavit jako hráz germánské rozpínavosti a eliminovat tak možné německé hrozby. Národy habsburské monarchie si měly být rovny, jak slovanské, tak i německé a maďarské.

Kramářovo slovanství, nazývané od roku 1907 novoslovanstvím, dospělo svého vrcholu v podobě tzv. slovanských sjezdů.

He spent his childhood in the Czech-German borderlands, which influenced his clear-cut negative view of everything German. Of major impact were also his warm feelings towards Russia and the fact that his wife was Russian. And last but not least, his Slavism sprung from a pragmatic effort to unify all Slavs living in the monarchy and turn them into a constructive force, able to assert its own interests against the German element. Of course, he thought of Czechs as the leading Slavonic nation in the monarchy. He expected Russia to strengthen the Slavonic element in Austria in moral terms. Therefore he welcomed the rapprochement between Austria and Russia in the second half of the 1890s, and wrote articles calling for a strong Austria as a barrier to German expansionism and a means of eliminating the German threat, which he had printed in the English and French press. The nations of the Habsburg monarchy should enjoy equal treatment, be they Slavs, Germans or Hungarians.

The Slavism of Karel Kramář, from 1907 termed neo-Slavism, climaxed in the form of the "Slavonic Congresses". After consultations in St Petersburg in May 1908, where Kramář contributed to an agreement between the Russians and the Poles, a preparatory Slavonic Congress met in Prague on 12 July 1908. Kramář later described this event as one of the happiest moments in his life. Slavonic ideas seemed to be taking root, and the Congress was attended by representatives of all the Slavonic nations in the Austro-Hungarian Empire. Kramář was appointed its President, titled the first among Slavs, acclaimed and extolled. No wonder he remembered those days of banquets, official dinners and lunches with such

Čestné občanství města Polná, kožené desky zdobené českými granáty, Karel Lindauer, Praha 1910. // Award of honorary citizenship of the town of Polná, leather cover decorated with Bohemian garnets, Karel Lindauer, Prague 1910.

Členská legitimace
přípravného slovanského
sjezdu v Praze, signováno
B., Praha 1908. // Card of
delegate of the Preparatory
Slavonic Congress in Prague,
signed B., Prague 1908.

Po květnových poradách 1908 v Petrohradě, kde se i díky Kramářovi podařilo dosáhnout shody Poláků a Rusů, se sešel tzv. přípravný Slovanský sjezd 12. 7. 1908 v Praze. Sám Kramář později označil dobu jeho konání za jeden z nejšťastnějších okamžiků svého života. Slovanské ideje se zdály být na nejlepší cestě, na sněm se dostavili zástupci všech slovanských národů monarchie. Kramář byl jmenován předsedou sjezdu, byl označován za hlavního Slovana, oslavován a veleben. Není divu, že na dobu banketů, slavnostních večerí a obědů či prohlídek pražských památek vzpomínal s takovou láskou. Ač se jednalo jen minimálně, a o politických otázkách raději vůbec, iniciátorem všech jednání byl právě Kramář. Důraz byl kladen na spolupráci kulturní a hospodářskou, víc si delegáti vůči mateřské monarchii netroufli.

Již v říjnu téhož roku dostala Kramářova koncepce novoslovanské spolupráce drtivou

nostalgia. There was little of true discussion, political issues were thought best handled when avoided, and an emphasis was placed on cultural and economic cooperation. The delegates did not dare to go any further in challenging the parent monarchy.

In October of the same year, Kramář's concept of neo-Slavonic cooperation was dealt a shattering blow. The annexation of Bosnia and Herzegovina thwarted the Austro-Russian courtship and reinforced the Austro-German alliance. Kramář was even as short-sighted as to assent to the annexation. Neither the explanation of the foreign minister Count Aehrenthal that the annexation had been approved by Russia, nor the fact that it strengthened the Slavonic element in the monarchy could justify the denial of an idea as dear to the neo-Slavs as their national freedom. The next Slavonic Congress, in Sofia in 1910, took place with-

ránu. Anexe Bosny a Hercegoviny ukončila rusko-rakouské „námluvy“ a posílila rakousko-německé spojení. Kramář navíc krátkozrace anexi schválil. Ani vysvětlení ministra zahraničních věcí hraběte Aloyse Leopolda Lexa von Aehrenthal, že anexe byla ze strany Ruska schválena, ani skutečnost, že se tak posílil slovanský element v monarchii, nemůže omluvit popření pro novoslovany tolik důležité ideje národní svobody. Dalšího sjezdu v Sofii 1910 se neúčastnili ani Ukrajinci, ani Bělorusové, ani Poláci a ani některé skupiny Slovinců a Chorvatů. I tento sjezd se omezil jen na otázky kulturní a hospodářské spolupráce slovanských národů, a pouze v teoretické rovině. Oba sjezdy přinesly pouze zvukné proklamace bez konkrétních výsledků.

Přes neúspěch myšlenky novoslovanství je třeba vyzvednout skutečnost, že se jednalo o nejvýznamnější český příspěvek k aktivní zahraniční politice monarchie, a to zásluhou právě Karla Kramáře.

VÁLKA A ZATČENÍ

Kramářova hvězda do války stoupala. Neměl sice faktickou mandátovou většinu, jeho pozitivní politika se před válkou ocitla v úzkých, neboť nevykazovala žádné očividné výsledky, ale přes to všechno byl považován za nejdůležitějšího českého politika. Symbolem české politiky zůstával i pro Vídeň. O existenci rukopisu Ruské ústavy, kterou zaslal dva měsíce před vypuknutím války přáteli a řediteli Petrohradské telegrafní agentury Vsevolodu Svatkovskému, a která byla jednoznačnou vlastizradou Rakouska-Uherska, nikdo ani netušil, a tak Kramář zachovával navenek postoj loajálního občana. Na tom nic neměnil ani slavný článek „Světová válka“

out the participation of Ukrainians, Belarussians, Poles and some groups of Slovenes and Croats, and its agenda was limited to issues of cultural and economic cooperation between the Slavonic nations, moreover at merely a theoretical level. The congress, just as the previous one, only offered fine-sounding proclamations without concrete results.

Nevertheless, it needs to be pointed out that it was Karel Kramář who made the idea of neo-Slavism, its failure notwithstanding, the most significant Czech contribution to the monarchy's active foreign policy.

WAR AND ARREST

Karel Kramář's kept on rising up to the war. Although he did not have a majority mandate and his pre-war positive policy found itself in a tight corner because it failed to produce any tangible results, he was still considered the most important Czech politician, and symbolized Czech politics even in the eyes of the Viennese government. No one in Vienna had the slightest idea that two months before the outbreak of the war he sent his friend, the director of the St Petersburg Telegraph Agency Vsevolod Svatkovski, the manuscript of a Russian Constitution which amounted to treason, and so he could continue maintaining the front of a loyal citizen. His cautious position did not change even after *Národní listy* published, on 4 August 1914, his famous article "The World War" about the conflict between the Germanic and Slavonic peoples, with the prediction that there would be a post-war change of the map of Europe.

His involvement in the domestic resistance, organized by the so-called Maffia, was minimal as well. He expected that the mon-

Karel Kramář, miniatura na umělé slonovině (ivorit), J. F. Klaban, kolem 1920. // Karel Kramář, miniature portrait on artificial ivory, J. F. Klaban, around 1920.

o střetu Germánstva a Slovanstva, otištěný v Národních listech 4. srpna. 1914 se známými slovy o změně mapy Evropy po válce.

I jeho účast v domácím odboji, organizovaném v tzv. Maffii, byla minimální. Počítal s tím, že monarchie zůstane zachována, a nechtěl se před Vídní zdiskreditovat. Ocitl se tak trochu ve vleku mnohem aktivnějšího a hlavně odvážnějšího Aloise Rašína. Zatímco Kramář tehdy pobýval v Libštátě u lůžka umírající matky, Rašín tahal v Praze za opratě politiky. Pro Kramáře byl vztah k rodině důležitý. Proto se nerozhodl na rozdíl od Tomáše G. Masaryka a Edvarda Beneše odejít do emigrace, přestože jako nejznámější český politik mohl zahraničnímu odboji svými kontakty a autoritou velmi prospět. Nevěřil, že by mu hrozilo nebezpečí, naopak doufal v posílení svého postavení v případě příchodu ruských vojsk do Čech.

Vídeňská odpověď na počínání českých politiků na sebe nedala dlouho čekat. Přišlo zatýkání. Kramář nebyl jediným; ve vězení se na určitý čas ocitli Alois Rašín, Josef Scheiner, Václav J. Klofáč, Viktor Dyk, Cyril Dušek a další. Vůdcem české politiky byl však pro Vídeň Kramář, a proto byla jeho procesu věnována zvláštní pozornost. Byl zatčen v pozdních večerních hodinách ve své, ještě ani nezařízené vile na Baště, do které se jen krátce předtím nastěhoval, a během následujícího dne rychle odvezen do vídeňského vězení. Proces trval půl roku, státní zástupce dr. Preminger vypracoval tlustospis obžaloby, vinící Kramáře z vlastizrady. Závěrečná řeč Aloise Rašína trvala tři hodiny a byla věcná a nezúčastněná. Emotivní Kramář mluvil tři dny, jeho řeč byla působivá, vzletná a dojímalá až k pláči. Skvělého řečníka v sobě nezapřel ani v očekávání nejvyššího rozsudku.

archy would be preserved and did not want to lose his credibility with Vienna. To some degree he thus found himself in the tow of the much more active and more courageous Alois Rašín. While Kramář held a vigil at the bedside of his dying mother in Libštát, Rašín was wielding the reins of politics in Prague. For Kramář family was very important and therefore he did not choose emigration, unlike Tomáš G. Masaryk and Edvard Beneš, although as the most famous Czech politician with extensive contacts and authority he could have done a lot for the Czech resistance movement from abroad. He believed that he was in no danger, and hoped that if Russian troops came to the Czech Lands, his position would be further strengthened.

The Viennese authorities did not take long to respond to the conduct of Czech politicians, and started arresting them. Kramář was by no means their only target. Alois Rašín spent some time in prison, too, as did Josef Scheiner, Václav J. Klofáč, Viktor Dyk, Cyril Dušek and others. But for Vienna the leader of Czech politics was Kramář, and special attention was therefore devoted to his trial. He was arrested late in the evening in his Prague villa, still unfurnished, as he had taken up residence in it only a short time before, and the next day was transported to a Viennese prison. For his trial, which took half a year to finish, the prosecutor Dr Preminger produced a thick file accusing Kramář of high treason. The closing speech of Alois Rašín lasted three hours, and was matter-of-fact and unbiased. The emotional Kramář spoke three days, his speech was gripping, rousing and moved many a listener to tears. Even though expecting the most severe judgment, he did credit to his reputation of a brilliant rhetorician.

Bez ohledu na skutečné činy v odboji i politickou neangažovanost to byl opět Kramář, kdo byl považován za hlavního vlastizrádce. Trest smrti provazem dostali však všichni, jak on, tak jeho tři spoluviníci: Alois Rašín, redaktor Národních listů Vincenc Červinka a pak nesmyslně s Kramářem společně souzený Josef Zamazal. Celkem Kramář strávil ve vězení 25 měsíců. Zjednodušeně by se dalo říci, že půl roku čekal na shromáždění důkazů žalobou, půl roku probíhal proces, půl roku trvalo, než byl rozsudek změněn, a po posledním půlroce dostali odsouzení amnestii.

Za život vděčil v podstatě náhodě. Staříčský císař František Josef, kterého si Kramář osobně velmi vážil, zemřel dříve, než stihl rozsudek podepsat, a mladý císař Karel se rozhodl sledovat jiné politické cíle. Nejprve byl rozsudek změněn na 20 let žaláře, později byli odsouzenci propuštěni na svobodu.

Skutečnost, že byl zatčen, souzen a odsouzen, sehrála rozhodující roli ve změně Kramářova vztahu k Rakousku. Nedokázal své zatčení pochopit, cítil se věrným poddaným monarchie. Jeho zahrávání si s velkou slovanskou říší, která by formou federace spojila všechny slovanské státy pod vedením Ruska a bez Rakouska, byla v jeho politické linii určitým extempore, jehož příčiny se vysvětlují jen velmi obtížně. Byl to jen idealistický sen. V možnost samostatného státu začal Kramář věřit až v souvislosti se vstupem Ruska do války a prací v Maffii a v neposlední řadě právě pod vlivem zatčení, které považoval za nespravedlivé.

Věznění a politická situace postavily Kramáře do nové role. Člověk, který byl celým svým životem svázán s monarchií, který vždy patřil k loajální „opozici Jeho Veličenstva“, byl náhle postaven do role vůdce

Irrespective of his true role in the resistance movement and his political nonalignment, it was Kramář again who was regarded as the chief traitor. But the sentence to death by hanging was also passed on to his “accomplices” Alois Rašín, editor of *Národní listy* Vicenc Červenka, and – absurdly – on Josef Zamazal, tried together with Kramář. Altogether Kramář spent 25 months in prison. Simplifying matters, it can be said that the

Cela Karla Kramáře a Aloise Rašína v Möllersdorfu v dolním Rakousku, kresba signována Ř, 1917. // The prison cell of Karel Kramář and Aloise Rašín in Möllersdorf in Lower Austria, drawing, signed Ř, 1917.

Karel Kramář v zahradě své vily těsně před koncem války, fotografie, Praha 1918. // Karel Kramář in the garden of his Prague villa closely before the end of World War I, photograph, Prague 1918.

národa k samostatnosti a demokracii. Vplout do nových politických poměrů se Kramářovi nikdy nepodařilo s takovou jistotou jako například Tomáši G. Masarykovi.

Po propuštění z vězení v červenci 1917 se z Vídně do Čech nevracel vězeň, ale národní hrdina, člověk, s jehož životem byl spojován osud vlasti. Jeho příjezd do Prahy se změnil ve skutečnou národní slavnost a Kramář se mohl cítit jako král a vítěz – a to navzdory tomu, že hrdinské chování bylo bližší spíše Rašínovi. Spolu se chopili příležitosti, odstavili od moci tzv. aktivisty, kteří byli za války příliš prorakouští, a otevřeli si tak cestu ke spolupráci se zahraničním odbojem a dohodymi mocnostmi.

Reorganizovaly se i politické strany, spojné do nové státoprávní demokracie, Kramář se stal předsedou upraveného Národního

prosecution took half a year to gather evidence, the trial stretched over another six months, the appellate proceedings lasted another half a year, and after serving one more half-year the condemned were amnestied.

In fact, they owed their lives to chance. The very old Emperor Franz Josef, whom Kramář personally held in high esteem, died before he could sign the death sentence, and his young successor Charles decided to pursue different political goals. Before the four men were granted amnesty, their sentence had been reduced to 20 years in jail.

The arrest, trial and conviction of Karel Kramář played a decisive role in changing his attitude towards Austria. He could not understand why he had been treated as a sworn enemy by a monarchy whose faithful subject he felt himself to be. His flirting with the idea of a great Slavonic empire, which would bring all Slavonic nations together in a federation under the leadership of Russia and without Austria, was an extemporization of a sort in his political line, the causes of which are very difficult to explain. It was an idealistic dream. He did not start believing in the existence of an independent Czech state until the war was in full swing, as a result of Russia's involvement in it and his work in the Maffia (the central organ of Czech domestic resistance) – and not least, as a reaction to his arrest, which he regarded as unjust.

Kramář's imprisonment and the political situation suddenly thrust him – a man whose whole life had been linked with the monarchy and who had always belonged to "His Majesty's loyal opposition" – into a new position as the leader of his nation on the road to independence and democracy.

výboru. Stál vždy čestně v čele všech akcí, jeho politická kariéra bezesporu v letech 1918 a 1919 vrcholila, ale faktická moc mu začala unikat.

PRVNÍM MINISTERSKÝM PŘEDSEDOU ČESKOSLOVENSKA

Dne 25. října 1918 odjel Kramář v čele delegace Národního výboru přes Vídeň do Ženevy, aby prodiskutoval se zástupci zahraničního odboje, vedenými Edvardem Benešem, budoucí uspořádání státu. Byla to doba nadšení ze změny, očekávané svobody i budoucnosti. Zatímco Kramář jednal v Ženevě, došlo v Praze k revoluci a vyhlášení samostatného českého státu. Autorem 1. zákona nebyl nikdo jiný než Kramářův stranický kolega Alois Rašín.

Ze Ženevy se Kramář vracel nadšený Edvardem Benešem a potažmo i Tomášem G. Masarykem. A také oni si uvědomovali, že i když Kramářova role za války jako vězně byla spíše pasivní, jeho odsouzení vyvolalo v zahraničí nesouhlas a nemalou měrou přispělo k úspěchu Masarykovy práce.

Opět se Kramář vracel triumfálně do Prahy jako vůdce národa a již 14. listopadu 1918 na prvním zasedání revolučního Národního shromáždění prohlásil habsburskou dynastii za sesazenou a navrhl Tomáše G. Masaryka za prvního prezidenta Československé republiky. Shromáždění pak volbu odsouhlasilo aklamací. To byl vrcholný okamžik Kramářovy politické kariéry. Stal se premiérem vítězného státu a chystal se na mírovou konferenci, aby s Rakouskem zúčtoval úplně. Nezanedbatelné bylo jeho postavení v čele Národně demokratické strany. Byla to strana významných osobností (Alois Rašín, František Sís, Josef Svatopluk Machar, Viktor Dyk,

Kramář found himself unable to sail into the new situation with the same confidence as, say, Tomáš G. Masaryk. In July 1917, he did not return from Vienna to Bohemia as a released prisoner but as a national hero whose life was seen as closely associated with the destiny of his homeland. His arrival in Prague turned into a true national celebration and Kramář could feel like king and victor – even though Rašín had a greater penchant for heroism than himself. Together they grasped the opportunity, shoved the so-called activists – too pro-Austrian during the war – from power and opened the way to cooperation with representatives of the resistance movement in exile and the powers of the Triple Entente.

The political parties united in the new constitutional democracy reorganized themselves, too, and Kramář became chairman of the reshaped National Committee. He always stood with honour at the head of all events and his political career no doubt reached its apex in 1918–1919, but real power had started escaping him.

FIRST PRIME MINISTER OF CZECHOSLOVAKIA

On 25 October 1918, Kramář left for Vienna, from where he travelled to Geneva as the head of the National Committee delegation to discuss the future constitutional set-up with representatives of the resistance movement in exile, led by Edvard Beneš. This was a period of euphoria about change and the prospect of freedom and a bright future. While Kramář was negotiating in Geneva, a revolution broke out in Prague and an independent Czech state was proclaimed. Its first act of law was drafted by (who other

Maršál Ferdinand Foch, fotografie s věnováním Karlu Kramářovi, ateliér Melcy, Paříž 1919. // Marshal Ferdinand Foch, photograph with dedication to Karel Kramář, Melcy Studio, Paris 1919.

Adolf Stránský, Jan Herben, Jaroslav Preiss atd.). Kramář, přestože její předseda, měl spíše tendence chovat se nadstranicky.

Když Kramář koncem roku vítal Masaryka na pražském nádraží, padli si oba politici kolem krku a Kramář i zaslzel. Vítal, a tentokrát ve svobodné zemi, k jejímuž osvobození oba nemalou měrou přispěli, dávného učitele a přítele. Kramáře měla čekat velkolepá budoucnost, ale opak byl pravdou. Již atentát

than) Kramář's party colleague Alois Rašín. Kramář returned from Geneva singing the praises of Edvard Beneš and Tomáš G. Masaryk, and they in turn recognized that even though his war-time role as a prisoner was rather passive, his conviction and imprisonment, which met with disapproval abroad, contributed a great deal to the success of Masaryk's work.

Once again Kramář returned to Prague triumphantly as the leader of the nation. Soon afterwards, at the first session of the revolutionary National Assembly on 14 November 1918, he declared the Habsburg dynasty deposed and proposed Tomáš G. Masaryk as the first president of the Czechoslovak Republic. The Assembly approved his choice by acclamation. This was the moment when Kramář reached the climax of his political career. He became the prime minister of the new state, which assumed its place alongside the victors in the war, and set about preparing a final settlement of accounts with Austria at the Paris Peace Conference. A determining factor was his chairmanship of the National Democratic Party, whose members included a number of prominent personages (Alois Rašín, František Sís, Josef Svatopluk Machar, Viktor Dyk, Adolf Stránský, Jan Herben, Jaroslav Preiss and others). Although he was its chairman, his was a non-partisan inclination.

When Kramář met Masaryk at Prague Central Railway Station at the end of the year, the two men embraced and Kramář had tears in his eyes. He was welcoming a long-standing mentor and friend, this time in a free country, to the liberation of which they had both contributed in no small measure. Kramář seemed to have a stellar future ahead of him, but this

spáchaný na jeho osobu před kanceláří na Pražském hradě 8. ledna 1919 to naznačoval. Jedna kulka šla těsně kolem krku a zasáhla jen ušní lalůček. Druhá mířila na srdce, naštěstí se smekla po náprsní tobolce a přezce šlí a Kramářovi nijak neublížila.

PAŘÍŽSKÁ MÍROVÁ KONFERENCE

Týden nato, 15. ledna 1919, odejel Kramář do Paříže jako předseda české delegace. I pod vlivem slov Edvarda Beneše byly jeho představy o postavení Československa na evropském politickém poli značně naivní. Sám ve svém deníku zavzpomínal: „*Ve Vídni byl jsem velký pán a zde jsme takové docela vedlejší figury.*“ A čekala ho další zklamání. Na jedné straně byl zván mezi evropskou diplomatickou elitu, spolu s manželkou se zúčastnili slavnosti podpisu versailleské smlouvy a byli pozváni i na slavnostní večeři k francouzskému prezidentovi. Na druhé straně si ale bolestně uvědomoval malou moc a prestiž české delegace. Nejbližším spolupracovníkem mu zde byl ministr zahraničních věcí Edvard Beneš. Zatímco pragmatický Beneš pochopil nereálnost ozbrojené intervence proti bolševikům, idealistický Kramář se upnul k myšlence, že Češi spasí ruský národ. Bohužel žil v upřímném, ale naivním přesvědčení, že Beneš sdílí jeho stanovisko, a ten mu to nevyvracel. Postupně se proti Kramářovi otočil i prezident Masaryk, informovaný Benešem, a značná část české společnosti. Kramáře čekalo rozčarování a Benešovi nikdy jeho „zradu“ neodpustil.

Odlišný byl i přístup obou politiků k jednání na konferenci. Zatímco Beneš ovládal zákulisní hry, Kramář tvrději a otevřeně stál na svých stanoviscích. Jeho přímost a čestnost hraničily s diplomatickou

was not to be. An attempt to assassinate him outside his office at Prague Castle on 8 January 1919 was the first warning. One bullet whizzed past his neck and hit only the ear lobe, the second was aimed at his heart but fortunately ricocheted off his wallet and a buckle on his braces and did not hurt him.

THE PARIS PEACE CONFERENCE

A week later, on 15 January 1919, Karel Kramář left for Paris as the head of the Czech delegation. His idea of Czechoslovakia's future place on the European political scene, influenced inter alia by the pronouncements of Edvard Beneš, was very naive. In his diary he reminisced: "*In Vienna I was treated like a lord, and here [in Paris] we were rather second-rate figures.*" Further disillusionment followed. On the one hand, he was well received by the European diplomatic elite, invited together with his wife to the ceremony of the signing the Versailles Treaty and an official dinner given by the French President. But at the same time he

Legitimace Karla Kramáře pro mírovou konferenci v Paříži, 1919. // Karel Kramář's card of delegate to the Peace Conference in Paris, 1919.

Karel Kramář s premiérem Vlastimilem Tusarem při uvítání v Praze po návratu z pařížské konference, fotografie, Praha 1919. // Karel Kramář with Prime Minister Vlastimil Tusar during the welcome ceremony on Kramář's return from the Peace Conference in Paris, photograph, Prague 1919.

neschopností. Neuměl korumpovat a manipulovat s lidmi. Z toho všeho se zrodil osobní spor, který zkomplikoval Kramářův vztah i k prezidentu Masarykovi, vždy stojícímu za Benešem. Zatímco v Paříži postupně přebíral všechnu moc Edvard Beneš, v Praze tak učinil za nepřítomného premiéra Alois Švehla a i Tomáš G. Masaryk. Kramář jim vyklidil pole, když se začal zabývat svými ruskými plány a skutečnou českou vnitřní a zahraniční politikou pustil ze zřetele.

A premiéra Kramáře čekala ještě nejedna hořká pilulka. Červnové volby do obecních zastupitelstev přinesly jeho straně – Čes-

was well aware of the low authority and prestige of the Czech delegation. His closest colleague at the Peace Conference was Edvard Beneš – a pragmatist who realized how illusory it was to expect that the western powers would mount an armed intervention against the Russian Bolsheviks, while the idealistic Kramář pinned his hopes on the idea that the Czechs would redeem the Russian nation. Unfortunately he sincerely but foolishly believed that Beneš shared his view, and Beneš did not enlighten him. After Beneš and, on his advice, President Masaryk gradually turned against Kramář, a major

koslovenské národní demokracii drtivou prohru. Jeho vláda podala demisi, což mu bylo pouze oznámeno. Navíc za práci na konferenci Národní shromáždění poděkovalo jen Benešovi. Kramářova cesta do Ruska, při které si sliboval ovlivnit generála Děnikina v jeho ukrajinské politice a zmírnit jeho nevráživost vůči Francii, skončila nezdarem. Neuspěl v Praze, neuspěl v Paříži a neuspěl ani v Rusku.

VE SVOBODNÉM ČESKOSLOVENSKU

Kramářova averze vůči Hradu se během dalších let prohlubovala. Byl v konfliktu s ministrem zahraničí Edvardem Benešem pro rozdílné pojetí orientace zahraniční politiky. S Masarykem se neshodl kvůli výkladu významu a úlohy vnitřního a zahraničního odboje za války. Národní demokracii klesaly preference, a přestože za ní stály špičky průmyslu a finančního sektoru, její význam v první republice upadal. Kramář měl možnost zasednout v několika vládách jako ministr, nabízeli mu práci v diplomatických službách i vedení senátu, vždy ale odmítl anebo přešel nabídku bez vyjádření.

part of Czech society followed suit. Kramář was bitterly disappointed and never forgave Beneš this “betrayal”.

The way the two politicians approached the conference negotiations was different, too. While Beneš was well versed in the skills of backstage manoeuvring, Kramář stubbornly and openly stuck by his opinions. His forthrightness and honesty verged on diplomatic incompetence. He did not know how to corrupt and manipulate people. The result was a personal controversy which also complicated his relations with President Masaryk, who had always supported Beneš. In Paris, all authority was gradually taken over by Beneš, in Prague it was assumed in lieu of the absent prime minister by Alois Švehla (chairman of the Agrarian Party) and Tomáš G. Masaryk. Kramář quit the field, giving them a free hand, when he started concerning himself with his Russian plans and set foreign policy aside.

It was a bitter pill for Kramář to swallow, and there was more to come. In the June municipal elections, his Czechoslovak National Democratic Party suffered a crushing defeat. When his government resigned, he was merely notified. Moreover, the National Assembly did not acknowledge his work at the Peace Conference and thanked only Beneš. His trip to Russia, which he undertook in the hope of influencing the Ukrainian policy of General Denikin and toning down his rancour against France, was a failure. Kramář succeeded neither in Prague, nor in Paris and Russia.

IN FREE CZECHOSLOVAKIA

Over the following years, Kramář's aversion towards the Castle (the President and his

Karel Kramář se svou „ženou“ Národní demokracií, tj. stranou již byl předsedou, karikatura Hugo Boettinger (?), kresba, Praha kolem 1925. // Karel Kramář caricatured with his “wife” – the National Democratic Party which he chaired, cartoon by Hugo Boettinger (?), Prague around 1925.

Avers medaile k 50. výročí Akademického spolku ve Vídni, Jan Čejka, Praha-Kremnice 1919. // The obverse of a medal commemorating the 50th anniversary of the Academic Association in Vienna, Jan Čejka, Praha-Kremnice 1919.

circle) deepened even further. He came into conflict with the foreign minister Edvard Beneš over the orientation of Czechoslovak foreign policy and with Masaryk over the interpretation of the role and importance of the war-time resistance movement in the Czech Lands and in exile. The National Democratic Party was losing voters, and even though it was supported by top representatives of the industrial and financial sectors, its importance in the First Republic was declining. Kramář could have sat on several governments in a ministerial position, and he was invited to work in the diplomatic service and the leadership of the Senate, but each time he either rejected or ignored the offer. His vanity and memories of his erstwhile prestige led him to deem only the office of prime minister or president as the right one for him. But these positions were reserved for his political rivals; it was the prospect of Edvard Beneš becoming president with which he never reconciled himself.

Up to his death, Kramář regularly contributed articles to *Národní listy*; his traditional domain was the Sunday editorials. He commented on Beneš's foreign policy, waged a journalistic battle with Masaryk, actively participated in parliamentary life, and sat on the so-called "Five" and "Eight" (committees of representatives of the First-Republic coalition parties). He concentrated on economic legislation, contributed the lion's share to reforms of local self-government and the tax system, helped to design a new system for the remuneration of civil servants and draft the new Act on social and health insurance.

To the end of his life he did not abandon the idea of military intervention in support of the democratic forces in Russia, which grew ever less realistic as time went by. He

Jeho ješitnost, vzpomínky na svůj dřívější význam, to vše ho vedlo k myšlence, že je vhodným kandidátem pouze na post premiéra nebo prezidenta. Ale to byla místa do budoucna vyhrazená jeho politickým rivalům. Právě s myšlenkou, že se prezidentem stane Edvard Beneš, se nedokázal smířit nikdy.

Až do smrti Kramář pravidelně přispíval svými články do Národních listů. Tradičně mu patřily nedělní úvodníky. Vyjadřoval se k Benešově zahraniční politice, vedl žurnalistický boj s Masarykem, aktivně se účastnil parlamentního života, zasedal v tzv. Pětce i Osmičce. Svůj zájem a pozornost věnoval především zákonům z oblasti národohospodářské. Největší podíl měl na reformě samosprávy, daňové reformě, účastnil se i vypracování nového platového systému státních zaměstnanců a zákona o sociálním a nemocenském pojištění.

Do konce života se Kramář nevzdal myšlenky na vojenskou intervenci ve prospěch demokratických sil v Rusku, přestože s postupujícím časem byla méně a méně reálná. Svůj zájem zaměřil na ruskou emigraci v Čechách. Vedle oficiální státní ruské pomocné akce tak fungovali manželé Kramářovi jako leckdy poslední útočiště ruských emigrantů.

V roce 1930 bylo Kramářovi 70 let, byl poražen ve sporu s Hradem, ztrácel i autoritu ve straně a do toho přišla nemoc, která ho na tři roky vyřadila z veřejného života. Jen jeho články nadále vycházely v Národních listech. Kramář bojoval sám se sebou, zda z politiky zcela odejít, nebo znovu usilovat o mocenské postavení. Sílily v něm pocity zklamání, zneuznání a izolace Národně demokratické strany, což ho vedlo ke spojení s fašistickou Národní ligou Jiřího Stříbrného. Nesouhlas se západně orientovanou

focused his efforts on helping Russian refugees who fled to Czechoslovakia from the Soviet regime. Apart from an official project of the Czechoslovak Government to aid them, Karel Kramář and his wife were often their last resort.

In 1930, at the age of 70, Kramář lost his case with the Castle, continued losing authority within his own party, and to top it all, illness prevented him from engaging in public life for three years. Only his articles kept on appearing in *Národní listy*. Now Kramář battled with himself, undecided whether he should withdraw from politics altogether or compete again for a position of power. His growing feelings of disappointment and ingratitude, combined with the isolation of the National Democratic Party, led him to ally himself with the fascist National League of Jiří Stříbrný. Disapproving of the government's foreign policy oriented towards the western powers, and above all of the establishment of diplomatic relations with the Soviet Union in 1934 (which he called a black moment in both Czechoslovak and Russian history), he wagered on a large and strong extreme-right-wing party. The National Unification, a party founded in 1934, engulfed Kramář's National Democratic Party, Stříbrný's National League and the National Front led by the conservative professor František Mareš. Kramář was appointed chairman but his position was largely formal. The National Unification was to stave off the infiltration of bolshevism from Soviet Russia and the anticipated German aggression by combining the forces of the nation into one large alliance. Hatred of pan-germanism and bolshevism was the chief motto of the last (almost twenty) years of Kramář's life, and instilled his political decisions with more

Diplom Národní rady
československé, Alfons
Mucha, litografie, Praha
1930. // Diploma of the
Czechoslovak National
Council, lithograph, Alfons
Mucha, Prague 1930.

zahraniční politikou a především s navázáním diplomatických styků s SSSR (rok 1934 označil za černý okamžik československých i ruských dějin) ho dohnaly ke snaze vytvořit velkou a silnou krajně pravicovou stranu. V roce 1934 tak vzniklo Národní sjednocení a pohltilo Kramářovu Národní demokracii, Stříbrného Národní ligu a Národní frontu konzervativního profesora Františka Mareše. Kramář byl sice jmenován předsedou, ale šlo spíše o formální funkci. Národní sjednocení mělo bránit pronikání bolševismu ze sovětského Ruska i očekávané německé agresi sjednocenou velkou národní silou. Nenávist k pangermanismu a bolševismu provázely Kramáře posledních téměř dvacet let života a ovlivňovaly jeho politická rozhodnutí silou emotivnější a osobnější, než bylo únosné.

Karel Kramář zemřel v květnu 1937. V politice působil plných 47 let a odešel z ní v podstatě opuštěný, nedoceněný a nepochopený. Zášť Edvarda Beneše šla tak daleko, že se, již jako prezident, nezúčastnil Kramářova pohřbu a kytici růží za něj k rakvi položil kancléř Přemysl Šámal. Přišla i paní Hana Benešová a položila do otevřené rakve kyticí konvalinek. Zemřel nezištný, čestný, často až naivní politik s velkým charismatem, mnoha straníky milovaný a uctíváný téměř synovskou láskou. Nedokázal se přizpůsobit změněným poměrům po roce 1918; své odstavení od moci cítil jako osobní krivdu, stejně jako zahraniční orientaci Československa. Budoucnost mu dala v leccčems za pravdu.

MIROSLAVA VANDROVCOVÁ

emotions and personal bias than was acceptable.

Karel Kramář died in May 1937. He had been active in politics for a full 47 years, and left it essentially a lonely, underestimated and misunderstood man. Edvard Beneš did not come to his funeral, so deep was the animosity between them. A bouquet of roses was laid on his behalf at the catafalque by Chancellor Přemysl Šámal. Beneš's wife Hana came then and put a bunch of lilies of the valley into the open coffin. The man who lay in it had been an honest, often naive politician of great charisma, esteemed by many of his party colleagues and revered by them with almost filial love. He was unable to adapt to the new situation after 1918, and regarded his demotion and the foreign-political orientation of Czechoslovakia between the two World Wars as a personal injustice. The future proved him right in many respects.

MIROSLAVA VANDROVCOVÁ

ŽIVOT A VZTAH
MANŽELŮ KRAMÁŘOVÝCH

THE LIFE AND RELATIONSHIP
OF THE KRAMÁŘS

Jaro 1890 bylo v plném proudu a do moskevského salonu manželů Abrikosových, plného vědců, spisovatelů a filosofů, vstoupil nový host. Byl vysoký a urostlý, v nejlepším věku muže kolem třiceti let, a pohledný. Vědom si svého vzezření, podtrhoval ho i kvalitním oděvem. Osobní kouzlo z něho vyzařovalo, především když začal mluvit. Měl skvělé způsoby i vzdělání, procestoval Anglii, Francii, Německo, Rakousko i Skandinávii. Mohl mluvit o čemkoli, ale on nenacházel slov, v lásce byl nezkušený a v místnosti seděla žena, která mu brala dech, natož slova. Jmenovala se Naděžda Nikolajevna a on Karel. Jenomže zatímco on se do svých třiceti let na život teprve připravoval, ona ho žila. Víc než deset let byla vdaná a měla čtyři děti.

NADĚŽDINY RUSKÉ KOŘENY

Naděžda Nikolajevna se narodila 30. září 1862 v Moskvě v rodině Chludových. Chludovi patřili k moskevské obchodnické elitě. Zakladatel rodiny Ivan Ivanovič (1786–1835) byl pracovitý domácí tkadlec v městečku Jegorjevsk vzdáleném asi 120 km od Moskvy. On a jeho synové, mezi něž patřil i Nadězdin dědeček Nazar Ivanovič, dosáhli úsilím a podnikavostí značného majetku a začali

Spring 1890 was in full swing when a new guest entered the Abrikosovs' Moscow salon, packed with scientists, writers and philosophers. He was tall and strapping, at around thirty years old he was in the prime of life, and he was handsome. Well aware of his figure, he emphasized it with quality clothes. He irradiated personal charm, especially when he began to speak. He had wonderful manners and education; he had travelled through England, France, Germany, Austria and Scandinavia. He could converse about anything but, inexperienced in affairs of the heart, he had been rendered speechless by a woman sitting in the room who had taken his breath away. She was Nadezhda Nikolaevna, he was Karel. While he had spent thirty years preparing for life, she had lived it. She had been married for more than ten years and had four children to show for it.

NADEZHDA'S RUSSIAN ROOTS

Nadezhda Nikolaevna was born on 30 September 1862 in Moscow into the Khludov family. The Khludovs were part of the Moscow business elite. The family founder, Ivan Ivanovich (1786–1835), was a hardworking domestic weaver in the small town of

Zakladatelé Krenholmské manufaktury v Narvě, v horní řadě zleva Ernst Kolbe, bratři Alexej a Gerasim Chludovi, dole zleva Kozma Terentjevič Soldatjonkov, baron Ludwig Johann (Lev Gerasimovič) Knop, Richard Vasiljevič Barlamov, asi 1847. // The founders of Krenholm Manufacture in Narva, in the upper row from left to right Ernst Kolbe, brothers Aleksey and Gerasim Khludovs, lower row from left to right Kozma Terentyevich Soldatynkov, baron Ludwig Johann (Lev Gerasimovich) Knop, Richard Vasilyevich Barlamov, around 1847.

Naděžda Chludová v mladém věku, fotografie, kolem 1877. // Nadezhda Khludova at young age, photograph, around 1877.

obchodovat v Moskvě, kde se po napoleonských válkách i usadili. Rodina úspěšně bohatla. K nejvýznamnějším členům patřil Alexej Ivanovič, Naděždin kmotr a bratr jejího děda. Alexej Ivanovič založil společně s baronem Ludwigem Johannem Knopem v Narvě Krenholmskou manufakturu, která

Egorievsk, about 120 km away from Moscow. He and his sons, one of whom was Nadezhda's grandfather Nazar Ivanovich, amassed wealth through hard work and entrepreneurship and started trading in Moscow, where they eventually settled after the Napoleonic wars. The family prospered. One of the family's most prominent members was Aleksey Ivanovich, Nadezhda's godfather and the brother of her grandfather. Aleksey Ivanovich and Baron Knop established the Krenholm Manufactory in Narva, which went on to become not only one of the best organized modern textile enterprises in the world, but also a source of family wealth. Furthermore, this textile factory was just one of several.

Business acumen was just one aspect of the Khludovs. They were also generous benefactors. They welcomed to their home prominent Russians, such as the religious philosopher and poet Vladimir Sergeyevich Solovyov and the writer and philosopher Dmitry Sergeyevich Merezhkovsky. The Khludovs themselves were interested in art, they collected old manuscripts, old prints, maps, pictures from the Russian school, etc. They set up sanctuaries for women with incurable diseases, established a craft school and built dwellings for their employees and a children's hospital. They supported the construction of churches and cathedrals.

The Khludovs' third, extravagant, virtue brought them the most popularity. Ivan Ivanovich's descendants were boisterous people who easily let their passions get the better of them. Nadezhda Nikolaevna was raised in a milieu which was by no means boring. Her cousin Mikhail Alekseyevich, whom Kramář had seen in Prague in his youth (1877), was a Russian warrior-hero in the true sense of the word. He had fought in Asia and with

se stala nejen jedním z nejlépe organizovaných moderních textilních podniků na světě, ale i zdrojem rodinného bohatství. A zdejší textilka byla jen jednou z několika.

Hospodářská podnikavost byla jen jedna tvář Chludových. Zároveň byli velkorysími mecenáši. Do jejich domu docházela řada významných ruských osobností, jako náboženský filosof a básník Vladimír Sergejevič Solovjev, spisovatel a myslitel Dmitrij Sergejevič Merežkovskij a další. Sami Chludovi měli umělecké zájmy, sbírali staré rukopisy, staré tisky, mapy, obrazy z ruské školy apod. Zakládali útulky pro nevyléčitelně nemocné ženy, zřídili řemeslnou školu, byty pro zaměstnance či dětskou nemocnici. Podporovali stavby chrámů.

Třetí – extravagantní tvář přinesla Chludovým největší popularitu. Potomci Ivana Ivanoviče byli nespoutaní lidé, kteří snadno podléhali vášním. Naděžda Nikolajevna vyrostla v prostředí, které by se opravdu nedalo nazvat nudné. Bratranec Michail Alexejevič, jehož v mládí viděl v Praze i Kramář (1877), byl bohatýr v původním slova smyslu. Bojoval v Asii, s generálem Čerňajevem na Balkáně, měl magický vliv na divokou zvěř, choval doma medvěda a tygry. Další bratranec Ivan Alexejevič, proslulý milostnými románky, dosáhl univerzitního vzdělání a své rozsáhlé encyklopedické znalosti uplatnil například při objevu anilinových barev či ve své laboratoři při pokusech o perpetuum mobile.

Geny tvořivosti, vášně, ale i nevyrovnanosti a ješitnosti se snoubily i v osobě Naděždy Nikolaevny. Byla jediným dítětem svých rodičů, přesto se s matkou Naděždou Ivanovnou příliš nemilovala. Matka jí znepríjemnila život v rodném domě natolik, že i manželství, které jí určila, pro ni asi bylo vysvobozením.

Naděžda v době sňatku s Alexejem Alexejevičem Abrikosovem, fotografie, R. Thiele, Moskva kolem 1880. // Nadezhda at the time of her wedding with Aleksey Alexeyevich Abrikosov, photograph, R. Thiele, Moscow around 1880.

General Cherniaev in the Balkans, he had a magical influence on wild animals, and bred a bear and tigers at home. Another cousin, Ivan Alekseyevich, famous for his amorous intrigues, had a university education and put his encyclopaedic knowledge to use, for example, in the discovery of aniline dyes and perpetual motion experiments in his laboratory.

The genes of creativity, passion, erratic behaviour, and self-conceit were also wedded in Nadezhda Nikolaevna. Although an only child, she did not have a loving relationship with her mother, Nadezhda Ivanovna. Her mother made her life in the family home so unpleasant that even the marriage her mother had arranged for her was probably liberating.

38

Reklamní plakát továren na cukrovinky v Moskvě a Simferopolu Alexeje Abrikosova a synů, litografie, kolem 1900 (?) // Promotion poster of the Moscow and Simferopol sweets-making factories of Aleksey Abrikosov & Sons, lithograph, around 1900 (?).

Vyvoleným byl Alexej Alexejevič Abrikosov. Byl jen o šest let starší, vzdělaný, kultivovaný, bohatý, nebyl ošklivý a měl ji rád. Manželství s ním bylo bezproblémové, Alexej ji byl věrným manželem a koupil jí, na co si vzpomněla. Spolu s otcem a četnými bratry vlastnil továrny na cukrovinky v Moskvě a Simferopolu na Krymu. Abrikosovi patřili k průkopníkům konzervování ovoce a zeleniny, obchodovali i s čajem. Jejich jeřabinové a jablečné bonbony byly proslulé, ale cukrovinek vyráběli více než sedm set druhů. V roce 1879 začali stavět novou továrnu, která se zachovala do dnešní doby, po roce 1917 byla přejmenována podle revolucionáře Babajeva.

Během prvních let manželství přišly na svět tři dcery a syn. Dívky Naděžda, Margareta a Rufina byly vychovávány v soukromém penzionu madame Fišerové, syn Lev studoval v Moskvě a později ve Francii. Alexej Alexejevič jim byl milujícím otcem, přísná byla spíše matka Naděžda. Společně s manželem vytvořili ve svém domě známý salon, který navštěvovali vynikající umělci, spisovatelé i vědci. Ozýval se zde smích filosofa, mystika a básníka Vladimíra Solovjeva (1853–1900), filosofické úvahy zde vedl například profesor moskevské univerzity N. J. Grot (1852–1899), přicházel kníže Sergej N. Trubeckoj (1862–1905) a další. Alexej se svým bratrem Nikolajem dokonce založil a vydával časopis „Voprosy filosofii i psichologii“.

LÁSKA NAD VŠECHNY DIAMANTY

Toho dubnového dne, kdy do salonu madame Naděždy vstoupil mladý český politik, se zde také sešla filosofická společnost. Kramář, handicapovaný ještě ne zcela dokonalou ruštinou i jemu příliš vzdálenými metafyzickými tématy, zřejmě mlčel. Jeho oči se

The groom-to-be was Aleksey Alekseyevich Abrikosov. He was only six years older, he was educated, cultivated, and rich, he was not ugly and he loved her. The marriage was untroubled; Aleksey was a faithful husband and bought her whatever her heart desired. With his father and numerous brothers, he owned sweet factories in Moscow and in Semfiropol, in the Crimea. The Abrikosovs were pioneers in the preservation of fruit and vegetables, and also traded in tea. Their rowanberry and apple sweets were famous, but were just two of the more than 700 types of confectionery they manufactured. In 1879, they started building a new factory which is still standing today; in 1917, it was named after the revolutionary Babayev.

In the first few years of their marriage, three daughters and a son entered the world. The girls, Nadezhda, Margareta and Rufina,

Alexej Alexejevič Abrikosov (?), fotoateliér D. Tomarov, Moskva nebo Kursk kolem 1880–1889. // Aleksey Alekseyevich Abrikosov (?), photograph, D. Tomarov studio, Moscow or Kursk around 1880–1889

dívaly na ženu v černých šatech, kterou básník Josef Svatoopluk Machar popsal vzletnými slovy:

*„Madame Naděžda tmavé oči má,
antický účes trůní nad nima,
a v slunci hraje vlas ten havraní
nádechem lesklé mědi na skrání...”*

Byla opravdu krásná. A hlavně byla úplně jiná než ženy, které Kramář znal z Čech a z Vídně. Okouzila ho svou elegancí, velkorysostí, vášnivostí i životním stylem. Milovala společnost, divadlo, hudbu. Dokázala být společenská, usměvavá, prostě okouzující dáma. Ne náhodou ji později v Čechách považovali za kněžnu. I když jí nebyla, měla chování aristokratky. V rudých šatech a drahocenných špercích vypadala

were raised in Madam Fisher's private boarding house; the son, Leo, studied in Moscow and subsequently in France. Aleksey Alekseyevich was a loving father; if anything, Nadezhda was the stricter parent. She and her husband created a well-known salon in their home which was visited by outstanding artists, writers and scientists. This was a place where the laughter of the philosopher, mystic and poet Vladimir Solovyov (1853–1900) would ring out, the Moscow university professor N. J. Grot (1852–1899) would engage in philosophical discussion, and Prince Sergei N. Troubetzkoy (1862–1905) would drop in. Aleksey and his brother Nikolai even set up and published the periodical “*Voprosy filosofii i psichologii*”.

LOVE ABOVE ALL DIAMONDS

On that April day when the young Czech politician entered Madam Nadezhda's salon, the philosophers had gathered here. Kramář, still handicapped by his imperfect Russian and his lack of knowledge of the metaphysical themes of the discussion, evidently remained silent. He stared at the woman in the black dress, described by the poet Josef Svatoopluk Machar with the rousing words:

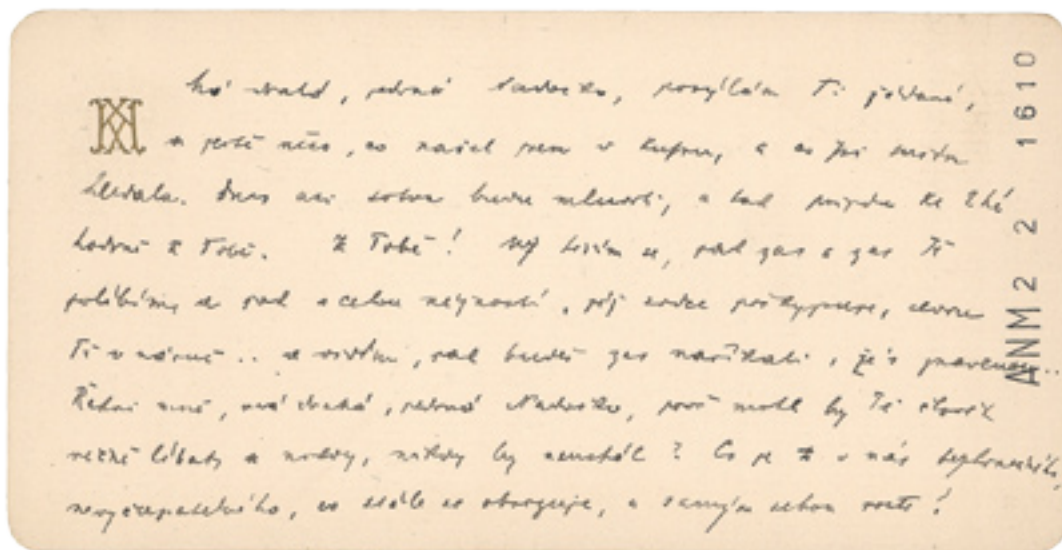
*“Madame Naděžda tmavé oči má,
antický účes trůní nad nima,
a v slunci hraje vlas ten havraní
nádechem lesklé mědi na skrání...”**

She was truly beautiful. In particular, she was completely different from the women Kramář knew from Bohemia and Vienna. She enthralled him with her elegance, generosity, passion and lifestyle. She loved society,

* *Madam Nadezhda has dark eyes, an antique hairstyle presides over them, and in the sun her jet-black hair with a hint of shiny copper at the temples plays...*

Margareta Alexejevna Abrikosová jako dvouleté dítě, fotografie R. Thiele & Opitc Moskva 1885. // Margareta Alexeyevna Abrikosova at the age of two, photograph, R. Thiele & Opitc, Moscow 1885.

Milostný listek Karla Kramáře
Naděždě Abrikosové, Vídeň
1891. // Love letter from
Karel Kramář to Nadezhda
Abrikosova, Vienna 1891.

jako královna – i proto, že byla sama vysoká, majestátní.

Sympatie byly zřejmě vzájemné, jinak by bylo možné těžko vysvětlit, že byl Kramář zakrátko pozván do venkovského domu v Tarasovce nedaleko Moskvy, a později i do krymské vily manželů Abrikosových v Alupce. Tarasovka se pak pro něj stala symbolem jejich lásky, místem, kde vzniklo pouto na celý život. Tam začal žárlit na ruce a objetí jejího právoplatného manžela a v Alupce Naděždu poprvé políbil. Svůj cit však ještě několik týdnů musel skrývat, jinak by sotva mohl pokračovat v cestě na Balkán v doprovodu obou manželů. Poté, co se rozloučili, posílal Naděždě pravidelně dopisy. Psal tak často, že mezi listy nestihl dostat ani odpověď. Psal francouzsky, jazykem zamilovaných, a v dopisech plných obdivu se trápil samotou a vyznával se ze své vášnivé lásky. Zamiloval se silně a naplno, tak jako ve svém životě dělal naplno všechno. Stejně jako byl rok 1890 zlomem v jeho kariéře politika, byl to zlom i v jeho životě osobním.

the theatre, and music. She knew how to be gregarious and cheerful, simply a charming lady. It was not by chance that later, in Bohemia, she was considered a princess. Although she was not royalty, she knew how to behave like an aristocrat. In her crimson dress and expensive jewellery, she looked like a queen. This impression was due in part to the fact that she was tall and majestic.

The attraction must have been mutual, as there is no other way to explain how Kramář was soon invited to the country retreat in Tarasovka, near Moscow, and subsequently to the Abrikosovs' Crimean villa in Alupka. For him, Tarasovka became a symbol of their love, the place where their lifelong bond was formed. It was here that he began to be jealous of the hands and embraces of her lawful husband; in Alupka, he kissed Nadezhda for the first time. However, he had to conceal his feelings for several weeks, otherwise he would hardly have been able to continue the journey to the Balkans in the company of the Abrikosovs. After they parted, he sent

Pečetidlo Karla Kramáře
s tordovanou rukojetí,
Rusko kolem 1900. //
Karel Kramář's seal with
ornamental spiral shaft,
Russia around 1900.

V únoru 1891, několik měsíců poté, co se rozloučili v Rumunsku, přijela Naděžda v manželově doprovodu do Vídně. Příležitost jí k tomu poskytly její ženské zdravotní potíže. Kramář využil skutečnosti, že se počítal k přátelům věhlasného chirurga a specialisty na gynekologické operace MUDr. Eduarda Alberta, a zařídil u něho Naděždě operaci. Ve chvíli, kdy byla Naděžda v „ohrožení“ života, si uvědomil, že bez ní nechce žít, a zamilovaní začali řešit otázku jejího rozvodu. Spolu s manželem ještě odjela Naděžda zotavit se k moři do Itálie a Francie a pak do Švýcarska. Tam za nimi přijel Kramář. Abrikosov byl postaven před hotovou věc a vrátil se do Ruska sám. Manželství se rozpadlo.

I když se Naděžda musela do Ruska ještě několikrát na delší čas vrátit, s manželem již nežila. Od roku 1891 patřila ke Kramářovi, byť ji často trápily pochybnosti a stesk po dětech, které musela opustit. Abrikosov se jí sice snažil získat zpátky, ale cit k muži, kterého v korespondenci něžně nazývala *Rolnickou*, byl silnější.

Ani ten však nebyl bez problémů. Kramář si jako začínající politik nemohl dovolit zdiskreditovat se veřejným poměrem k vdané ženě. Proto Naděžda žila ve Vídni v hotelu s francouzskou společnicí Sofií a Kramář ve svém bytě na Frankgasse 1. Přestože se den-

Nadezhda regular letters. He wrote so often that, from one of his letters to the next, there was no time for him to receive a reply. He wrote in French, the language of lovers, and in his letters full of admiration he suffered from solitude and confessed his passionate love. He had fallen in love intensely and completely, as in his life he never did anything by halves. Just as 1890 was a breakthrough year in his political career, it was also a turning point in his private life.

In February 1891, several months after they had parted in Romania, Nadezhda came to Vienna, accompanied by her husband. This opportunity had arisen due to gynaecological problems. Kramář exploited the fact that he was one of the friends of the renowned surgeon and specialist in gynaecological operations, Eduard Albert, and arranged for him to operate on Nadezhda. At the moment Nadezhda's life was "in peril", he realized that he did not want to live without her, and the lovers began to discuss her divorce. Nadezhda and her husband convalesced by the sea in Italy and France, before moving on to Switzerland. It was here that Kramář came to visit. Abrikosov was presented with the *fait accompli*, and returned to Russia alone. The marriage fell apart.

Although Nadezhda had to return to Rus-

Pečetidlo Naděždy Kramářové, Rusko kolem 1900. // Nadezhda Kramářová's seal, Russia around 1905.

Milostný lístek Naděždy Abrikosové Karlu Kramářovi, Vídeň 1891. // Love letter from Nadezhda Abrikosova to Karel Kramář, Vienna 1891.

ně vidali a posílali si vzkazy, ani přátelům Tomáši G. Masarykovi a Josefu Kaizlovi se Kramář hned nepochlubil, jaký je jeho vztah k paní Abrikosové. Doufal, že se manželství podaří urychleně rozvést a on si svoji milovanou Nádočku vezme. Teprve po roce se stal Masaryk patrně prvním Kramářovým důvěrníkem. V březnu roku 1892 psal zamilovaný Kramář: „*Lituji, že tu nejste, častěji by se chtělo tak s někým promluvit, komu smí člověk ales-*

sia several times for long periods, she no longer lived with her husband. From 1891, she belonged to Kramář, although she was frequently wracked with doubt and missed her children, whom she had had to leave behind. Abrikosov tried to win her back, but her feelings for the man she tenderly referred to in her correspondence as *Sleigh Bell* were more powerful.

However, this setup was not without

poň kus svého srdce odkrýt.“ Druhý Kramářův přítel Josef Kaizl v té době zatím nic netušil. Ještě o půl roku později Kramářovi v dopise vyčetl, že jenom něco „temně o své lásce naznačuje, ale nic neřekne“.

Pochopení pro svůj vztah nenalezl Kramář ani doma. Především matka Marie si pro svého syna představovala jinou nevěstu, určitě ne rozvedenou a s několika dětmi. Překonat matčin nesouhlas snad pomáhal Kramářovi i Masaryk, který byl u jeho rodičů v Semilech jednou hostem. Kramářova rodina byla úplně jiná než prostředí, z něhož vzešla Nadežda. Otec se vlastní pílí vypracoval ze zednického mistra na majitele cihelny a úspěšného stavitele, ovšem regionálního charakteru. Ve srovnání se světáckým prostředím Chludových, jejichž kontakty sahaly do Asie i Ameriky, to byl venkovský svět bez lesku Nadeždina salonu. Kramářova matka vyčítala Nadeždě vysoký životní standard, přestože ta za šaty a šperky utrácela hlavně svoje peníze. Byla vychována v jiném prostře-

problems. Kramář, as a man starting out on his political career, could not afford to discredit himself by means of a public affair with a married woman. Therefore, Nadezhda stayed in a hotel in Vienna with a French companion, Sophie, and Kramář lived in his apartment at Frankengasse 1. Although they saw each other every day and sent each other messages, Kramář did not immediately disclose the true nature of his relationship with Mrs Abrikosova even to his friends Tomáš G. Masaryk and Josef Kaizl. He hoped that the marriage would be quickly dissolved so that he could marry his beloved *Nádočka*. It was not until a year later that Masaryk evidently became Kramář's first confidant. In March 1892, the smitten Kramář wrote: *"It is a pity you are not here; I frequently need to speak to someone to whom I can unveil at least a part of my heart."* Kramář's other friend, Josef Kaizl, was left in the dark for the time being. It was another half a year later that Kaizl admonished Kramář, in a letter, for *"enigmatically hinting at a love but not saying anything outright"*.

Kramář found no support for his relationship at home. In particular, his mother Marie had imagined a different bride for her son – not a divorced mother of several children. Masaryk, once a guest at Kramář's parents in Semily, perhaps lent Kramář a hand as he sought to overcome his mother's opposition. Kramář's family was completely different from the environment in which Nadezhda had been raised. His father, through his own diligence, had worked his way up from a bricklaying foreman to the owner of a brickworks and a successful developer, albeit at regional level. Compared to the suave milieu of the Khludovs, whose contacts extended to Asia

Vlasový řetěz k hodinkám s portréty rodičů Karla Kramáře ve zlatém medailonu Theodor Zitterhofer, Vídeň po 1872. // Watch chain made of hair with portraits of Karel Kramář's parents in a gold locket, Theodor Zitterhofer, Vienna after 1872.

Alexej Alexejevič Abrikosov, Karel Kramář a Naděžda Abrikosová na Krymu, fotografie, před 1900. // Aleksey Alexeyevich Abrikosov, Karel Kramář and Nadezhda Abrikosova on Crimea, photograph, before 1900.

dí, s jinými tradicemi. Střetly se dvě naprosto rozdílné ženy, které chtěly pro jednoho muže jen to nejlepší, ale každá jinak. Trvalo roky, než paní Kramářová přijala synovu ženu alespoň formálně. Dopisovaly si až po svatbě a navzdory srdečnému oslovení v dopisech nebyl ani tehdy jejich vztah bezproblémový.

Teprve od podzimu roku 1893 žili milenci doopravdy spolu. Naděžda tesknila po dětech i po Rusku. Vídeň byla úplně jiný svět, než na jaký byla zvyklá. Samotného Kramáře její děti příliš nezajímaly a od snahy získat je do své péče ji spíše zrazoval. Byly pro něj jen překážkou rozvodu a tím i jeho vysněné svatby.

V roce 1894 či 1895 proto Naděžda koupila na milovaném Krymu nedaleko Alupky pozemek se zahradním domkem s úmyslem postavit tam vilu. Léto roku 1895 tam již s Kramářem strávili spolu. Každoroční pobyt v Rusku jí rovněž umožnil znovu vidat děti. S nejstarší dcerou Naďou, ač se jmenovala po ní, si Naděžda příliš nerozuměla. Nejmladší a nejhezčí dcera Rufina zemřela v dětském věku. I proto Naděžda přilnula především

and America, this was a rural world without the sheen of Nadezhda's salon. Kramář's mother criticized Nadezhda for her high standard of living, even though it was his mother who frittered her money away on clothes and personal ornaments. She had been raised in a different environment with different traditions. This was a clash of two women, poles apart, who wanted the best for the same man but each according to different methods. It took years for Mrs Kramářová to accept her son's wife at least formally. They started corresponding with each other only after the wedding, and in spite of the cordial forms of address in their letters their relationship remained plagued with problems.

The lovers did not genuinely start living together until autumn 1893. Nadezhda missed her children and was homesick for Russia. Vienna was worlds away from what she had been accustomed to. Kramář was not particularly interested in her children, and if anything he persuaded her not to try to gain custody of them. For him, they were merely an obstruction holding up the divorce and thus the wedding he longed for.

In this situation, in 1894 or 1895 Nadezhda purchased a plot of land with a garden house near Alupka in her treasured Crimea, with the intention of building a villa here. She and Kramář spent the summer of 1895 there. The annual stay in Russia also gave her the chance to see her children again. Nadezhda and her eldest daughter Nadya did not get on very well, even though the daughter had been named after her mother. Rufina, the youngest and prettiest of the daughters, died during childhood. Nadezhda, then, was most inclined towards Margaret, the middle daughter. She and her

k prostřední dceři Margaretě. Ta spolu s bratrem Lvem trávila léto s matkou na Krymu a oba ji navštěvovali i ve Vídni. Letovisko Barbo se stalo pro děti útočištěm i z dalšího důvodu. Jejich otec Alexej Abrikosov našel útěchu v náručí jiné ženy – podle nezaručených zpráv cikánky. S tou založil novou rodinu, což děti nesly těžce. Naděžda dokonce doufala, že až Margareta dostuduje gymnázium, přestěhuje se k ní. Nestalo se tak, ale kontakty přerušila až Margaretina smrt.

Abrikosovův poměr a skutečnost, že nezůstal bez následků, se nakonec ukázaly tím impulsem, který konečně umožnil rozvod. Podle pravidel pravoslavné církve bylo totiž nutno určit viníka rozpadu manželství a toho potrestat zákazem dalšího sňatku. Naděžda si chtěla Kramáře vzít, a tak nemohla připustit, aby vina padla na ni. Proto rozvod trval deset let a nepomohly ani Kramářovy intervence, kterými vytrvale téměř obtěžoval zahraniční diplomaty. Zajímavé je, že přes všechno zůstaly vztahy s Abrikosovem korektní. S Kramářem a Naděždou se stýkal v Alupce. Dokonce se nechali spolu vyfotografovat a je zarážející, že právě jedna fotografie této trojice je jediným snímkem, na kterém se Naděžda směje. Možná jen Abrikosov doprovodil děti k matce, možná probírali rozvod, ale každopádně se nakonec ve slušnosti dohodli a manželství bylo rozvedeno, aby mohlo být uzavřeno manželství nové.

MANŽELSTVÍ

„Překrásný krymský večer 17. září 1900 jeli jsme z kaple zámku hraběnky Paniny, kde krymský kněz požehnal našemu sňatku. Největější pravoslavný obřad naplnil mne hlubokým dojmem a všechna čarovná krása Krymu

brother Leo would spend the summer with their mother in the Crimea, and the two of them paid visits to her in Vienna too. The Barbo resort also became a place of refuge for the children for another reason. Their father, Aleksey Abrikosov, had found consolation in the arms of another woman – by all accounts (not confirmed) a gypsy. He started a new family with her, which the children found very hard to accept. Nadezhda even harboured the hope that Margareta, on completing grammar school, would move in with her. This did not happen, but she remained in contact with Margareta until her death.

Abrikosov's affair and the fact that there were consequences were the stimulus that finally enabled the divorce proceedings to press ahead. According to the rules of the Orthodox Church, it was necessary to designate a culprit behind the failure of the marriage and punish him/her by prohibiting further marriage in the future. Nadezhda was keen to marry Kramář and therefore could not afford to let the guilt fall on her. As a result, the divorce proceedings lasted ten years, and not even Kramář's interventions – his constant badgering of foreign diplomats – could help. It is interesting that through all this relations with Abrikosov remained dignified. He was in contact with Kramář and Nadezhda in Alupka. They even had their photograph taken together, and it is startling to note that one photograph of the three of them together is the only picture in which Nadezhda is smiling. Perhaps Abrikosov escorted the children to their mother, perhaps they discussed their divorce; at any rate, they reached an agreement without wrangling and the marriage was dissolved, opening up the way to a new marriage.

Svatební oznámení manželů Kramářových, tisk, 1900. // The marriage announcement of Karel and Nadezhda Kramář, print, 1900.

byla nezapomenutelným posvěcením našeho štěstí...“ vzpomínal Kramář po Nadeždině smrti. Ve skutečnosti se vzali 30. září, tj. v den Nadeždiných osmatřicátých narozenin. Datum v Kramářově vzpomínce je podle ruského kalendáře. Po deseti letech čekání nemůže být pochyb o tom, že se vzali z lásky. Za svědka jim šel osobní přítel a básník Josef Svatopluk Machar a slovin- ský slavista Matyáš Murko, který, ač sám dlouhán, si ve svých pamětech po letech postěžoval, jak ho od držení věnce nad vyso- kou nevěstou bolely ruce. Vzhledem k velké vzdálenosti se svatby neúčastnil nikdo další z Kramářových přátel, ale novomanželé obdrželi desítky upřímných blahopřání. MUDr. Eduard Albert jim napsal báseň, Masaryk byl rád, že po letech dosáhli toho, po čem tak věrně toužili. Svatbě byli s nej- větší pravděpodobností přítomni syn Lev a dcera Margareta. Nadeždinu fotografii ve svatebních šatech měl pak Kramář až do konce života na nočním stolku.

Po návratu do Vídně začali Kramářovi nový – manželský život. Navzdory věku se Kramář ještě nevzdával naděje na potomka.

Snubní prsteny Kramářových, 1857, 1900. // Wedding rings of Kramář's family, 1857, 1900.

MARRIAGE

“On a beautiful Crimean evening on 17 September 1900, we drove out from the castle of Countess Panina, where a Crimean priest had blessed our marriage. The holy orthodox ceremony left a deep impression on me and all the enthralling beauty of the Crimea was an unforgettable blessing of our fortune...” recalled Kramář after Nadezhda’s death. In fact, they actually married on 30 September, on Nadezhda’s thirty-eighth birthday. The date in Kramář’s reminiscences is based on the Russian calendar. Having waited ten years, there can be no doubt that they married for love. Their witnesses were their personal friend and poet Josef Svatopluk Machar and the Slovenian Slavic scholar Matyáš Murko, who, although a tall man himself, recalled in his memoirs how his arms had hurt from holding the wreath above the tall bride. Given the distance involved, the wedding was not attended by any of Kramář’s other friends, but the newlyweds received dozens of sincere congratulations. Eduard Albert wrote them a poem; Masaryk was pleased that they had achieved what they had earnestly desired after so many years. The wedding was probably attended by Nadezhda’s son Leo and daughter Margareta. Kramář kept a photo-

Karel Kramář a Naděžda
Abrikosová v době kolem
sňatku na Krymu, fotografie,
před 1900. // Karel Kramář
and Nadezhda Abrikosova at
the time of their wedding on
Crimea, photograph, before
1900.

Prof. MUDr. Eduard Albert,
malba L. Horowitze, foto
J. Löwy, Vídeň před 1900. //
Professor Dr. Eduard Albert,
painting by L. Horowitze,
photograph by J. Löwy,
Vienna before 1900.

Velmi toužil po tom mít s *Bobřou*, jak Naděždu něžně oslovoval v dopisech, syna. Sice ho na konci roku 1899 vyděsilo úmrtí manželky bratrance Karla Vodseďálka právě při porodu syna Karla, shodou okolností pozdějšího Kramářova dědice, ale touha zplodit velkého Slovana byla silnější. Ne však mocnější než osud, který manželům dítě nikdy nedopřál.

Slovanská myšlenka byla právě tím, co manžele spojovalo. Naděžda se vždy zajímala o Kramářovu práci a její ctižádost bývala silnější než jeho. Přesto společnost výtvarných umělců a literátů jí byla mnohem bližší než svět politiky. Do okruhu známých, s nimiž se stýkali, patřil především básník Josef Svatopluk Machar, sochař Vojtěch Šaff, zajímali se i o práce malíře Hanuše Schwaigra, Beneše Knüpfera a Františka Kupky.

graph of Nadezhda in her wedding dress on his bedside table until his death.

On their return to Vienna, the Kramářs began their new married life. Despite their age, Kramář had not given up hope that they might have a family. He was very keen on having a son with *Bobřa*, as he addressed Nadezhda tenderly in his letters. Although he had been alarmed by the death of the wife of his cousin Karel Vodseďálek during childbirth (a son, Karel, was born, who coincidentally became Kramář's heir), the desire to father a great Slav was more powerful. However, fate proved stronger and denied the couple the child they wanted.

It was the Slavonic idea which was the bond between the husband and wife. Nadezhda had always been interested in Kramář's work and her ambition was often greater than his. However, the society of artists and literati was much closer to her than the world of politics. Their group of acquaintances included the poet Josef Svatopluk Machar and the sculptor Vojtěch Šaff; they were also interested in the work of the painter Hanuš Schwaigr, Beneš Knüpfer and František Kupka.

Yet Nadezhda was unable to find genuine self-realization in the management of her salon, as Kramář had anticipated, nor in the running of the household, as old Mrs Kramářová had wished. As their relationship bore no children and Nadezhda's children from her first marriage had long grown up, Mrs Kramářová found another hobby. It could even be said that her enthusiasm for the construction of villas gradually became the meaning of her life.

She first discovered this passion with Barbo. The couple travelled there every year, and rightfully called their wonderful place

Pravou seberealizaci však Naděžda nenašla ve vedení salonu, jak si představoval Kramář, ani v domácnosti, jak si přála jeho matka. Vzhledem k tomu, že jejich vztah nepřinesl ani děti a ty Naděždiny již odrostly dětským střevíčkům, našla si paní Kramářová jiného koníčka. Spíše by se dalo říci, že nadšení z budování vil se postupně změnilo v její životní náplň.

Poprvé v sobě tuto vášeň objevila na Barbo. Manželé tam jezdili každoročně a nádherné místo mezi Jaltou a Alupkou právem nazývali rájem. Rozsáhlý pozemek se nacházel na skále přímo nad mořem v těsném sousedství sídla velkoknížete Nikolaje Nikolajeviče Romanova. Bylo tu vynikající klima, krásné moře i příroda. V nedaleké Livadii a Oreandě byla carská sídla. S Krymem byla svázána

between Yalta and Alupka paradise. Their large tract of land was located on a rock overlooking the sea, in the direct vicinity of a residence of Grand Duke Nikolai Nikolaevich Romanov. Here they could enjoy the excellent climate, and the beautiful sea and countryside. The tsar had residences in nearby Livadia and Oreanda. The names of prominent Russian artists were also associated with the Crimea. Leo Nikolaevich Tolstoy, Anton Pavlovich Chekhov, Maxim Gorky and Sergei Vasilyevich Rachmaninov stayed here. All these circumstances attracted the Russian elite to build residences here.

Nadezhda perhaps devoted even more attention to the gardens than the actual construction of the building. The landscaping began much earlier; Nadezhda had commis-

Naděžda Kramářová při procházce pod pergolou vily Barbo, fotografie, kolem 1910. // Nadezhda Kramářová on a walk in the pergola of Villa Barbo, photograph, around 1910.

Karel Kramář na terase vily Barbo, fotografie, Štenc, Praha 1913. // Karel Kramář resting on the terrace of Villa Barbo, photograph, Štenc, Prague 1913.

i jména významných ruských umělců. Pobýval zde Lev Nikolajevič Tolstoj, Anton Pavlovič Čechov, Maxim Gorkij i Sergej Vasiljevič Rachmaninov. To vše přitahovalo ruskou elitu, aby zde budovala svá sídla.

Již v roce 1902 pozvali Kramářovi na Barbo významného českého architekta Jana Kotěru. Jejich představy o budoucí podobě vily se však dost rozcházely. Zatímco Kotěra původně odmítal jakýkoli eklekticismus

sioned the renowned Prague garden architect František Josef Thomayer, who came to view the site at the end of 1898. A vineyard and kitchen garden were also created here. Nadezhda concentrated primarily on flowers, of which she loved the rose above all else. She advised the architect and the gardeners; she studied books, purchased seeds, described in detail how her trees were to be watered and where to replant what. Kramář

a nechtěl napodobovat žádný historický styl, zadavatelka chtěla vilu v antickém stylu. Antiku totiž milovala. V její milované Alupce se antika mísila s neogotickými oblouky a islámskými minarety. A protože paní Naděžda nepřipouštěla odpor, vila byla postavena v antikizujícím stylu.

Snad ještě více péče než samotné stavbě budovy věnovala Naděžda parku. S jeho úpravami se začalo již mnohem dříve a pověřila jimi věhlasného pražského zahradního architekta Františka Josefa Thomayera, který si místo obhlédl koncem roku 1898. Byla zde zřízena vinice i zelinářská zahrada. Hlavní pozornost věnovala Naděžda květinám, z nichž nejvíc milovala růže. Stejně jako architektovi i zahradníkům radila; sama studovala knihy, kupovala semena, dopodrobna rozepisovala, jak mají její stromy zalévat, kam co přesadit. V tom Kramář nechával své ženě vždy volnou ruku i přesto, že většinu nákladů na stavbu jejich vil nesl on.

Naděždin vkus a styl měly vliv nejen na podobu vil, ale i na samotného Kramáře. Muž, který se dal v době studií žertovně vyfotografovat se svými kumpány s holbou piva v ruce, po boku této dámy dovedl své gentlemanství téměř k prudérnosti. Podle dobového svědectví měl odpor k „jakékoli hrubosti, nikdo si nedovolil před ním pronést něco ordinérního, před ním nemohly přijít na řadu v mužské společnosti tak časté choulostivé vtipy nebo košilaté anekdoty, nebyla to póza, byl to naturel, odpovídající jeho dlouholetému životu ve společensky vytríbeném prostředí“. Velmi střízlivý byl i ve své milostné korespondenci. Nenajdeme zde žádné zmínky o obdivu milencina těla; pokud se zmiňuje o jeho částech, je to srdce, oči nebo ruce. Odvážil-li se použít slovo oblina, myslí ovál jejího obličej. Dokonce i když už překročili

always gave his wife free rein here, even though most of the cost of constructing their villas was borne by him.

Nadezhda's taste and style left their mark not only on their villas, but also on Kramář himself. The man who had jokingly been photographed holding a mazer of beer as one of the lads during his studies cultivated his gentlemanliness almost to priggishness alongside this lady. According to a contemporary account, he abhorred *“any roughness, no one dared utter anything plain before him, in male company it was impossible to tell risqué jokes and bawdy anecdotes in his presence; yet this was not a pose, it was a natural state honed by his many years in a socially refined milieu”*. He was also very austere in his love letters. We cannot find here a single mention of his admiration of his lover's body; where part of the body is mentioned, it is always the heart, eyes or hands. Where he was so bold as to use the word “curve”, he was referring to the oval shape of her face. Even after they had broken down the barrier of mere platonic admiration, after he had succumbed to the *“storm of passion”*, he tried to apologize to himself: *“I have long been a conscientious model of all virtues, now everything bubbles and flows through my heart, breaking that irksome ice, and I want to live, to live, and drain my cup of happiness... Surely it is not to your shame if you yield to the one you love, defiance is not a strength, quite the opposite...”* Kramář was a romantic soul and in Nadezhda he saw not only his lover, but the woman of his whole life.

The marriage was kept in a constant state of tension by Nadezhda's moods. Her wide-ranging Russian spirit, as Kramář named it, was unable to adapt to either the Viennese or Czech environment. She found it too indus-

hráz pouhého platonického obdivu, když podlehl té „*vášnivě bouři*“, snažil se to sám sobě omluvit: „*Také já dost dlouho byl svědomitým vzorem všech ctností, teď vše srdcem mně kypí a proudí, láme protivné ty ledy, a já chci žít, žít, a do dna vypít pohár štěstí...Vždyť není přece hanou, povolití tomu, koho miluješ, ne vzdor je silou, naopak...*“ Kramář byl duší romantik, v Naděždě neviděl jen milenku, byla pro něj ženou na celý život.

Manželství udržovaly v trvalém napětí Naděždiny nálady. Její široká ruská duše, jak ji Kramář nazýval, se nedokázala přizpůsobit ani vídeňskému, ani českému prostředí. Bylo pro ni příliš pracovité, cílevědomé, šetrné a jaksi rodinně semknuté. Naděžda se učila hned od počátku vztahu s Kramářem česky. Původně spíše pasivní znalost postupně zdokonalila a byla česky schopna nejen mluvit, ale i psát. Její čeština nebyla bez gramatických chyb, a to ani po čtvrtstoletí po Kramářově boku, ale byla bohatá a srozumitelná. Zdokonalovala se i kontaktem s českými spisovateli. Mezi nimi našla nadšená vyznavačka Tolstého a Turgeněva nejvíce známých a přátel. Již v roce 1895 jí Kramář nabízel jako učitele české literatury, umění i jazyka spisovatele Josefa Svatopluka Machara. Pravidelné kontakty obou rodin ve Vídni nakonec vyvrcholily Macharovou účastí na svatbě Kramářových a sbírkou básní „*Výlet na Krym*“, kterou věnoval právě Naděždě.

V době, kdy Naděžda pobývala kvůli stavbě vily na Baště více v Praze, přišla do styku se skupinkou spisovatelů a umělců kolem Otakara Theera, Růženy Jesenské, její sestry Mileny i výtvarnice Zdenky Braunerové. Stejně jako Machar našel i Theer na Barbo inspiraci ke své umělecké tvorbě a vydal pod jeho vlivem antikizující tragedii Faëthon.

trious, steadfast, parsimonious and reliant on family solidarity. Nadezhda had been learning Czech since the start of her relationship with Kramář. She steadily improved her originally rather passive knowledge until she was able to both speak and write in Czech. Her Czech was not free of grammatical error, even after a quarter of a century by Kramář's side, but it was rich and easy to understand. She also cultivated her contact with Czech writers. It was among writers that this avid fan of Tolstoy and Turgenev found most of her acquaintances and friends. In 1895, Kramář offered her the writer Josef Svatopluk Machar as a teacher of Czech literature, art and language. The regular contact between the two families in Vienna culminated in Machar's participation in the Kramářs' wedding and the collection of poems "Excursion to the Crimea" (*Výlet na Krym*), which he dedicated to Nadezhda.

When Nadezhda found herself spending more time in Prague because of the construction of the villa at the Bastion, she came into contact with a small group of writers and artists revolving around Otakar Theer, Růžena Jesenská, her sister Milena and Zdenka Braunerová. Like Machar, Theer was also inspired by Barbo to produce his work, and under the influence of this place he published his tragedy Faëthon.

Nadezhda formed a friendship with two female writers: Růžena Jesenská and Božena Viková-Kunětická. While the relationship with Růžena was full of pure friendship, the background of Nadezhda's contact with Božena was different. First and foremost, Božena was a politician – the second female member of parliament in Europe. She was a member of Kramář's Young Czechs, subsequently the National Democratic Party, and Kramář drew

Vztah, který by bylo možné nazvat přátelstvím, udržovala Naděžda se dvěma spisovatelkami: Růženou Jesenskou a Boženou Vikovou-Kunětickou. Zatímco vztah s Růženou byl plný ryzího přátelství, pozadí kontaktů s Boženou bylo jiné. Božena byla především politička – a nutno zmínit, že druhá žena-poslankyně v Evropě. Byla členkou Kramářovy mladočeské, později Národně demokratické strany a k domu Kramářových ji mnohem víc než Naděžda přitahoval Kramář. Zvláště po smrti svého manžela se k němu upnula s obdivem hraničícím až se zamilovaností.

Místem setkávání s přáteli se měla stát nová vila. Kramářovi sice umělce zvali i na Barbo, ale ne každý mohl jejich pozvání

her to the Kramář's home much more than Nadezhda. Especially after the death of her husband, she became fixated with him in a manner bordering on infatuation.

A new villa was planned, intended to be a place for friends to meet. The Kramářs also invited artists to Barbo, but not everyone could take up this invitation. Barbo was remote and Vienna, although a modern city, was not a place Nadezhda became fond of – she called it “grey”. Therefore, they decided to build a new home in Prague. Kramář had warm memories of the Bastion of St Thomas; he came here to study when he was a student at the grammar school in the Lesser Town, and in Prague there was probably no finer a location offering a better view, yet situated within reach of the city centre and the Castle.

In their choice of architect, this time the couple took into account not just the architect's reputation, but also his ability to accept the ideas of Nadezhda as the client. Nadezhda embraced the planning of the building with her usual verve. Friedrich Ohmann, the architect and contractor, was selected. Kramář himself recalled that “*Professor Ohmann was excited by the plan of the villa sketched by Nadezhda Nikolaevna, and declared that it would be a pity to change anything in it*”. Kramář, for his part, did not want the Bastion to become an attempt at the modern style, even though he admired it and respected Czech artists. He wanted to “*build a Baroque house*” in the spirit of old Prague, not a design to rival the castle district of Hradčany. This gave rise to a building that was hard to pigeon-hole in terms of its style, with a unique interior influenced – in the marble hall and Russian hall in particular – by motifs from Nadezhda's home.

Zpívající fontána v Královské zahradě, pohlednice Zdenky Braunerové Naděždě Kramářové, lept, 1911. // The “Singing Fountain” in the Royal Garden at Prague Castle, picture postcard from Zdenka Braunerová to Nadezhda Kramářová, etching, 1911.

přijmout. Barbo bylo vzdálené a Vídeň, ač moderní velkoměsto, Naděždě k srdci příliš nepřiřostla, nazývala ji šedou. Proto se rozhodli ke stavbě nového domova v Praze. Kramáře k Baště svatého Tomáše vázaly vzpomínky, v době studia na malostranském gymnáziu se sem chodíval učit, a v Praze snad nebylo místa reprezentativnějšího, s lepším výhledem a přitom ležícího na dosah centra města i Hradu.

Při volbě architekta tentokrát manželé dbali nejen na věhlas, ale i na schopnost přijmout představy zadavatelky. Paní Naděžda se totiž ujala plánování budovy s energií sobě vlastní. Volba padla na architekta a stavitele Friedricha Ohmanna. Kramář sám vzpomínal, že *„profesor Ohmann byl nadšen plánem vily, jak jej nakreslila Naděžda Nikolajevna, a prohlásil, že by bylo hříchem nejmenší na tom měnit“*. Kramářovým přáním zase bylo nedělat na Baště pokus s modernou, ač ji obdivoval a vážil si českých umělců. Chtěl *„postavit barokní dům“* v duchu staré Prahy, ne konkurenci Hradčan. Vznikla tak stylově těžko zařaditelná budova s ojedinělým interiérem, ovlivněným především v mramorovém sále a v ruské síni motivy z domova paní Naděždy.

I ve vile na Baště založila Naděžda park za pomoci tehdy již těžce nemocného Thomayera; rovněž zde rozhodovala stejně jako na Barbo o výsadbě květin, určovala, která semena a kde koupit, sháněla zavražovací strojek, poučovala zahradníka o nejrůznějších zahradnických pracích. Kedlubny, zelí a kapustu zahradníkovi zakazovala pěstovat s odůvodněním, že jsou laciné, a doporučovala svoji oblíbenou dýni, artyčoky, jahody, chřest či sladký hrášek. Z květin věnovala nejvíce pozornosti milovaným růžím, červeným rododendronům, maceškám a buxu-

Again, at the Bastion, Nadezhda created gardens with the assistance of Thomayer, who by this time was seriously ill; as with Barbo, she was the one who decided on the planting of flowers, she specified which seeds to buy and where, she found an irrigating device and she taught the gardener about various gardening practices. She ordered the gardener not to grow kohlrabi or cabbage, claiming that they were “cheap”, and instead recommended her favourite pumpkin, artichokes, strawberries, asparagus and sweet pea. Of the flowers, most of her attention centred on her beloved roses, red rhododendrons, pansies and box-trees. She was never happy with the appearance of the garden and would force the gardener to keep replanting shrubs and trees. She advised him how to approach the plant when weeding around it. Her maximalism drove her to heap unbearable criticism on her gardeners – not just the Prague gardener, Jursa, but also the gardener in Vysoké, Horáček. She kept track of what time the gardener got up, how much coal he used for heating, whether he ate onions, and whether he managed the property entrusted to him efficiently. While Jursa really was lazy and avoided work wherever possible, Horáček was a very able gardener and, unfortunately, an enterprising man who made money at Nadezhda's expense.

HARDSHIP IN THE WAR

The couple moved into their Prague villa on 15 May 1915. Work was still in progress on the first floor – the private bedrooms, official study, reception rooms and marble hall were not yet ready – but the ground-floor rooms near the billiard room could be used temporarily as bedrooms. The weekly commute to

Zahradník při práci v zahradě pražské vily, fotografie, kolem 1918. // A gardener working in the garden of Kramář's Prague villa, photograph, around 1918.

sům. S podobou zahrady stále nebyla spokojena a nutila zahradníka, aby keře a stromy neustále přesazoval na jiné místo. Radila mu, i jak se má k rostlině postavit, když ji okopává. Její maximalismus ji dovedl k nesnesitelné kritice zahradníků, nejen pražského Jursy, ale i vysockého Horáčka. Sledovala, v kolik hodin zahradník vstává, kolik protopí uhlí, sní cibule, a zda dobře hospodaří se svěřeným majetkem. Zatímco Jursa byl opravdu líný a v práci se moc nevyznal, Horáček byl velmi schopný zahradník, a bohužel i podnikavý, takže se obohacoval na Naděždin úkor.

VÁLEČNÉ ÚTRAPY

Manželé se nastěhovali do pražské vily 15. května 1915. V patře se sice ještě pracovalo, nebyly hotové soukromé ložnice, reprezen-

Prague from Libštát, where the couple had sought refuge in a villa by Kramář's textile factory after the outbreak of war, was tiring for Kramář, and Nadezhda found the countryside boring. In Prague, it would be easier for her to supervise the finalization of work on the villa, hence the haste. A week later, the billiard room was probably the scene of an event that would turn the couple's life upside down. On 21 May, Kramář was arrested and went on to spend 25 months in an Austrian prison. It is worth noting that both Kramář and Nadezhda found it very hard to bear their forced separation and the circumstances leading up to this. According to the memoirs of the politician and librarian, Zdeněk Tobolka, Nadezhda naively believed that her husband would be tortured in prison, and asked Tobolka whether he

Kulečníkový sál, místo zatčení Karla Kramáře v roce 1915, před 1938. // The Billiard Room, where Karel Kramář was arrested in 1915, photograph, before 1938.

tativní pracovna, salony ani mramorová síň, ale přízemní pokoje v těsném sousedství kulečníkového sálu mohly dočasně jako ložnice posloužit. Každotýdenní dojíždění do Prahy z Libštátu, kam se manželé po vypuknutí války uchýlili do vilky u Kramářovy textilky, zřejmě Kramáře unavovalo a Naděžda se na venkově nudila. V Praze mohla lépe dohlížet na dokončení prací na vile, proto ten spěch. O týden později se kulečníkový sál pravděpodobně stal dějištěm události, která obrátila život manželů naruby. Dne 21. května byl doktor Kramář zatčen a čekalo ho 25 měsíců rakouského vězení. Nutno říci, že jak Kramář, tak Naděžda snášeli odloučení a okolnosti, za jakých k němu došlo, velice těžce. Podle vzpomínek politika a knihovníka Zdeňka Tobolky se Naděžda naivně domnívala, že ve vězení čeká jejího muže mučení, a dotazovala se Tobolky, zda to vydrží. Upnula se jak k němu, tak k Jindřichu Maštálkovi a dalším českým aktivistickým politikům a doufala, že zařídí jeho

would cope. She pinned her hopes on Tobolka, Jindřich Maštálka, and other Czech activist politicians, praying that they would be able to secure her husband's release. *"It was purely female and – human! She was unhappy she had lost the man she always wanted to have just for herself... Whoever managed to return her darling Karel to her would be a god in her eyes..."* recalled Tobolka. Her assets had been seized, and so she relied on assistance from relatives in Libštát, who sent food, coal and money to her in Vienna. It was only after certain intercessions that she was granted a monthly subsistence allowance from the confiscated property. Suddenly this wife of a prominent politician was the wife of a traitor who had escaped the noose only thanks to the death of Emperor Franz Joseph.

It was not easy for Kramář either. The last few months in the infamous dungeon at Möllersdorf, Lower Austria, were particularly trying for him. He was accustomed to luxury; he even had the mandatory prisoner's cap specially sewn from his own silk. And now it had come to this, helping Rašín with the cooking, cleaning and washing-up. He suffered from the cold, toothache and insomnia. Rašín stoically reflected on Kramář's moods in his memoirs: *"Kramář is cold, so we heat; Kramář is silent, so I am silent too; Dr Kramář wanted to heat, so we heated; Dr Kramář closed the window, etc."*

Towards the end of her husband's incarceration, Nadezhda was in despair despite the rumours of an amnesty. *"I am utterly sick of the disappointment, bruised from falling from the heavens to the stony earth."* Finally, on 19 July 1917, her wish came true. Surprisingly, she did not go to welcome Kramář immediately after his release because she was being treated in Františkovy Lázně. The

propuštění. „Bylo to čistě ženské a – lidské! Byla nešťastná, že ztratila muže, kterého vždy chtěla mít jen pro sebe... Kdo jí dokáže přivést ‚Kárlička‘, ten u ní bude bohem...“ vzpomínal Tobolka. Majetek byl zabaven, a tak žila především z pomoci příbuzných z Libštátu, kteří jí posílali do Vídně potraviny, uhlí i peníze. Teprve intervencemi se domohla povolení dostávat ze zabaveného majetku měsíčně částky na obživu. Najednou byla ze ženy významného i politika ženou vlastizrádce, který se vyhnul oprátce jen díky úmrtí císaře Františka Josefa.

Lehké to neměl ani Kramář. Obzvláště poslední měsíce v proslulé hladomorně dolnorakouského Möllersdorfu pro něj byly náročné. Byl zvyklý na luxus; i trestaneckou čepici, kterou musel nosit, si nechal ušít z vlastního hedvábí. A nyní musel pomáhat Rašínovi při vaření, úklidu i mytí nádobí. Trápila ho zima, bolesti zubů a nespavost. Rašín stoicky okomentoval Kramářovy náлады ve svém pamětech: „Kramářovi je zima, topíme; Kramář mlčí, mlčím také; dr. Kramář chtěl topit, tedy jsme topili; dr. Kramář zavřel okno apod.“

Ke konci mužova věznění podléhala Naděžda beznaději, přestože se mluvilo o amnestii. „Už jsem celá nemocná ze zklamání, potloukaná z toho padání z oblaků do kamenité země.“ Konečně 10. července 1917 se dočkala. Kupodivu nejela Kramáře přivítat ihned po jeho propuštění, neboť se právě léčila ve Františkových Lázních. Konec války sliboval vyléčení ze všech nemocí a zklamání.

POVÁLEČNÁ DOBA ZKLAMÁNÍ

Manželé zažili po revoluci krátké období absolutního úspěchu. Kramář se stal prvním

end of the war promised to cure all disease and disappointment.

POST-WAR DISILLUSIONMENT

After the revolution, the couple experienced a short-lived period of absolute success. Kramář became the first prime minister of the Czechoslovak Republic; he held office at Prague Castle, in the close vicinity of President T. G. Masaryk. It was here that the first warning came, when a youth attacked him with a revolver. Kramář was flattered that the would-be assassin had chosen him as the most significant policy-maker. Nadezhda was frightened to death by the thought she could lose her husband. Her fears for Kramář's life would resurface later. After the successful assassination of Rašín. Nadezhda became so fraught that she telephoned the President's chancellor Šámal – without her husband's knowledge, naturally – and demanded bodyguards for Kramář. At this time, Kramář was

57

Obálka Lázeňského listu, litografie, Františkovy Lázně 1915. // Cover of the Spas News, Františkovy Lázně (spa) 1915.

premiérem Československé republiky; úřadoval na Pražském hradě v těsné blízkosti prezidenta Tomáše G. Masaryka. Tam přišlo první varování, když na něj zaútočil mladík s revolverem. Kramářově ješitnosti polichotilo, že právě v něm viděl nejvýznamnějšího politického činitele. Paní Naděždu vyděsila k smrti představa, že by mohla svého muže ztratit. Obava o Kramářův život ji ostatně provázela i později. Po úspěšném atentátu na Aloise Rašína se vystupňovala natolik, že Naděžda telefonovala – samozřejmě bez manželova vědomí – prezidentovu kancléři Přemyslu Šámalovi a dožadovala se pro svého muže ochranky. V té době Kramáře již z rozhodnutí policejního prezidenta hlídalo šest policistů, což nakonec Naděždu uspokojilo.

Paní Kramářová byla pro svého muže jak zdrojem síly a životní jistoty, tak leckdy i nešťastných rozhodnutí. To ona ho v době pobytu na mírové konferenci povzbuzovala a koncem ledna 1919 inspirovala k napsání ruské ústavy, která měla jejím Rusům dát jiné státní uspořádání než bolševické, dát jim program. To pod vlivem své ženy se Kramář přehnaně upnul k myšlence ruské intervence, která mimo jiné zničila jeho vztah s Benešem i s Masarykem.

To pro svoji ženu chtěl Kramář spasit Rusko, přestože si sám občas uvědomoval nesmyslnost tohoto snažení: 15. října 1919, tj. v den, kdy odjel na francouzské válečné lodi Provence z Toulonu směrem na Krym k bělogvardějskému veliteli generálu Děnikinovi pln obav a nejistoty, napsal Naděždě: „*Snad mne nyní cesta vyléčí – snad uvidím, že zbytečně toužím jinam, že přeceňuji své síly – a pak i to bude dobrodiním, poněvadž dovedu (?) z toho poznání udělati všechny důsledky... Na každý způsob Tě prosím, má drahá Nuško,*

already being guarded by six police officers on the orders of the police president, which eventually placated Nadezhda.

For her husband, Mrs Kramářová was a source of strength, a rock, and occasionally a source of unfortunate decisions. It was Nadezhda who encouraged him during his time at the peace conference and, at the end of January 1919, inspired him to draft a Russian constitution aimed at giving her Russians a different, non-Bolshevik state structure, an agenda. Under the sway of his wife, Kramář excessively clung to the idea of Russian intervention, which inter alia destroyed his relationship with Beneš and Masaryk.

It was for his wife that Kramář wished to save Russia, even though at times he was aware how irrational these efforts were. On 15 October 1919, i.e. on the day he left from Toulon on the French warship Provence full

Ručně malovaný plakát dobročinného čaje ve prospěch krymských uprchlíků pod záštitou Naděždy Kramářové, Praha 1921. // Hand-painted poster inviting to a charity tea party in support of Crimean refugees, held under the auspices of Nadezhda Kramářová, Prague 1921.

Svěcení kaple Zesnutí
přesvaté Bohorodice na
Olšanských hřbitovech
v Praze (metropolita
Javlogij, srbský biskup
Michail Šabacký a pražský
pravoslavný biskup
Sergij), fotografie 1925. //
Consecration of the Chapel of
the Death of the Most Holy
Mother of God at Olšanské
Cemetaries in Prague
(metropolitan bishop Yavlogi,
Serbian bishop Michail
Šabacký and Sergi, bishop
of the Orthodox Church in
Prague), photograph, 1925.

59

abys v mé cestě viděla, jak nekonečně Tě mám rád, a jak bych rád Ti ukázal, že nezapomínám a nikdy nezapomenu, čím jsi mně byla po dlouhých skoro 30 let a hlavně po ta dvě leta, kdy jsi mně ukázala, čím dovede býti ruská žena...

„Podřídil svůj život tak úplně jejímu..., že ztratil sám sebe. Všecky její zájmy přijal za své, všechno své činnění sloučil s jejími tužbami. Jeho touha po úspěchu pramenila v její ctižádosti. Chtěl, aby byla krásná, obdivovaná a aby dosáhla nejvyšší důstojnosti jeho postavení...“ záviděla tak trochu Naděždě Božena Viková-Kunětická. Záviděla jí zřejmě nejen jejího muže, ale i osobní kouzlo, když si do deníku poznamenala slova o vznešenosti pohledu i pohybu, o bělounkých a majestátních rukou, o vlácném zvuku Naděždina hlasu a královském držení těla – ale taková paní Kramářová opravdu byla. Vedla salon, kde se

of worry and uncertainty, headed for the Crimea and the White Guard commander, General Denikin, he wrote to Nadezhda: “Perhaps this journey will cure me – perhaps I will see that I am needlessly desiring to be elsewhere, that I am overestimating my strength – and even that will then be a good turn as I will be able (?) to draw conclusions from this knowledge... What I ask of you in every way, my dear Nuška, is that in my journey you see how infinitely I love you, and how I would like to show you that I have not forgotten, nor will I ever forget, what you have meant to me for nearly thirty years, and especially those two years when you showed me what a Russian woman is capable of...”

“He subordinated his life so fully to hers... that he lost himself. He accepted all her interests as his own, everything he did was to please her. His desire for success sprang from her

stýkala s krajany, korespondovala s přáteli, doprovázela Kramáře na společenské akce, jezdila do lázní, pořádala dobročinné čaje, ale také seděla ve vile na divanu, listovala v módních žurnálech, leštila si nehty a shlížela z okna na Prahu.

Neúspěch intervenčních plánů a vítězství bolševismu v Rusku přiměly miliony Naděždiných krajanů opustit svůj domov. Řada z nich hledala útočiště i v Praze. Manželé Kramářovi se s emigrací intenzivně stýkali. Orientovali se především na pravicové národní kruhy. Naděžda se cítila s krajany lépe než s Čechy. Navíc uspokojovalo její ješitnost, když viděli v Kramářovi svého spasitele. V době, kdy v české politice ztrácel na významu, poslouchaly se hezky sny o jeho budoucí důležitosti pro Rusko. Naděžda pro své krajany Sergeje Dmitrijeviče Sazonova, Pavla Ivanoviče Novgorodceva, Petra Berngardoviče Struveho, Jevgenije Vasiljeviče Spektorského, Pavla Dmitrijeviče Dolgorukova, Jevgenije Nikolajeviče Čirikova a další pořádala pravidelné nedělní obědy a společně s nimi podléhala iluzím o osvobození Ruska. Časem se tak její salon stal centrem spíše ruské než české společnosti.

Finančně manželé přispívali Komisi pro pomoc ruským studentům, Výpomocnému komitě krymských uprchlíků a největší sumou Jednotě pro pohřbívání ruských pravoslavných občanů. Naděžda jako její předsedkyně zorganizovala sbírku na podporu stavby ruské pravoslavné kaple. Kaple Zesnutí přesvaté Bohorodice na Olšanských hřbitovech byla postavena v pskovsko-novgorodském stylu 16. století a je obklopena hroby ruských emigrantů. Právě změna politické situace po ruské revoluci 1917 vedla Naděždu k myšlence zbudovat v nové vlasti emigrantům kostel jejich víry.

ambitiousness. He wanted her to be beautiful, admired, and to enjoy the greatest dignity his status could afford..." noted Božena Viková-Kunětická rather enviously of Nadezhda. She evidently envied her not only her husband, but also her personal charm, as in her diary she dwelt on the nobility of her countenance and movement, her lily-white, majestic hand, the suppleness of Nadezhda's voice and the regal way she held her body – and in fact Mrs Kramářová was just as she described. Besides the salons, where she mingled with compatriots, she corresponded with friends, accompanied Kramář to social events, travelled to the spas, and organized charity teas, but she was also able to sit on a divan in the villa, leaf through the fashion periodicals, polish her nails and enjoy the view of Prague from her window.

The failure of the intervention plans and the Bolshevik victory in Russia forced millions of Nadezhda's compatriots to abandon their homes. Many of them sought refuge in Prague. The Kramářs were intensively involved in emigration operations. They focused primarily on right-wing nationalist groups. Nadezhda felt more comfortable with her compatriots than with Czechs. Moreover, her vanity was nourished when they viewed Kramář as their saviour. At a time his political star was fading in Czechoslovakia, it was nice to listen to dreams about his future importance for Russia. Nadezhda held regular Sunday lunches for her compatriots Sergei Dmitrievich Sazonov, Pavel Ivanovich Novgorodtsev, Pyotr Berngardovich Struve, Yevgeny Vasilovich Spektorsky, Pavel Dmitrievich Dolgorukov, Yevgeny Nikolaevich Chirikov and others, where they all believed in the illusion of the liberation of Russia. Over time, her

Bolestně Naděžda prožívala ztrátu kontaktů s dětmi. Nemohla je vidět, protože příbuzenský vztah ke kritikovi bolševismu jim znemožňoval vycestovat; nemohla jim ani přímo napsat, aby nepřivodila jejich perzekuci komunistickým režimem. Proto styk zprostředkovávali úředníci československého vyslanectví v Moskvě Padovec, V. Pecka či Josef Girska. Naděžda se díky nim dozvíдалa, jak se daří rodině dcery Margarety, zda netrpí nouzí; mohla jim posílat dárky i peníze. Velkou ranou pro ni byla Margaretina smrt v prosinci 1928. Když Margareta onemocněla leukémií, trávila poslední chvíle na klinice tím, že si nechala předčítat dopisy od vzdálené matky. Po její smrti se Naděžda upnula k možnosti přivést do Čech její dceru Taťanu. Ani to se však nezdařilo a Naděžda již nikdy své potomky nespatriila.

Zklamání čekala manžele i v politice. V roce 1929 vyvrcholil i Kramářův nesouhlas s orientací a metodami Benešovy zahraniční politiky otevřeným střetem. Kramář byl podle arbitrů i přístupný smíru, ale nakonec si to rozmyslel s odůvodněním, že by prý nesměl domů. Svůj spor prohrál. Rovněž smíření s Masarykem stála v cestě především Naděžda Nikolajevna. Neuměla odpouštět a Masaryka, kdysi přítele a důvěrníka jejich lásky, nenáviděla celou svou vášnivou bytostí. Uzavírala tak svému muži cesty ke smíření a tím i cestu k aktivní politice v alespoň částečné spolupráci s Hradem.

Koncem dvacátých let přibýly manželům i starosti finanční. Naděžda zdědila po otci 67 akcií Krenholmské textilní manufaktury v Talinu. Ta jí na dividendách každoročně vynášela až do války pěkné sumy. Podnikala tak ve stejném oboru jako její manžel, majitel a spolumajitel textilek v Libštátě, Košťálově a Frýdlantu. Po roce 1918 se pří-

salon became a centre of Russian rather than Czech society.

The couple made financial contributions to the Commission for the Aid of Russian Students, the Crimean Refugees Aid Committee, and especially to the Union for the Burial of Russian Orthodox Citizens. Nadezhda, as the chair of this union, organized a collection to support the construction of a Russian orthodox chapel. The Chapel of Rest of the Most Holy Blessed Virgin Mary at Olšany Cemetery was built in the Pskov and Neo-Gothic style of the 16th century and is surrounded by the graves of Russian émigrés. It was the change in political situation following the 1917 Russian Revolution that culminated in Nadezhda's idea to build a church for émigrés in their new country where they could observe their traditional faith.

It was very painful for Nadezhda to lose contact with her children. She was unable to see them because her relationship with a critic of Bolshevism prevented them from travelling out of the country; nor was she able to write to them directly as this would result in their persecution by the Communist regime. Therefore contact was mediated by officials at the Czechoslovak embassy in Moscow – Padovec, V. Pecka and Josef Girska. Thanks to their efforts, Nadezhda learnt how the family of her daughter Margareta was faring and whether they were suffering any hardship; she was able to send them gifts and money. Margareta's death in December 1928 was a severe blow for Nadezhda. When Margareta became ill with leukaemia, she spent her last moments at the clinic by having the letters from her distant mother read out to her. After her death, Nadezhda pinned her hopes on the possibility of bring Marga-

jmy z Krenholmské manufaktury tenčily a ve třicátých letech byl problém je vůbec dostat. Každá z 67 Naděždiných akcií měla například v roce 1928 cenu 5000 estonských korun. Na dividendách jí pak vypláceli 1 % nominální hodnoty akcií, tj. cca 50 000 Kč, po srážkách a po zaplacení různých převodních poplatků dostala tedy na účet 45 002 Kč. Od roku 1931 již textilka nevyplácela dividendy ve snadno dostupných valutách (libry a marky), nýbrž jen v estonských korunách. Proto využívala Naděžda pomoci Čechů žijících v Estonsku. Tajemník vyslanectví Josef Bouda či prokurista Emanuel Škarvan a další vyzvedli dividendy v estonských korunách a dle kurzu pak Naděždě vyplátili příslušnou sumu ze svého pražského účtu v českých korunách.

Stejně jako se v souvislosti s hospodářskou krizí tenčily Naděždiny příjmy, i Kramářovy textilky se dostávaly do těžkostí. Velkou oporou mu zde byli příbuzní z matčiny strany Karel Vodseďálek st. a jeho synové Karel a Miloš. Všichni tři Vodseďálkové zaujali místa v čele Kramářových podniků a neváhali zadluženým textilkám vypomoci i z vlastní kapsy. Především tiskárna, barvírna a úpravna kartounu Rolffs & Cie ve Frýdlantu, jejímž byl Karel Kramář vedle barona

reta's daughter Tatyana to Bohemia. However, this plan was not realized and Nadezhda never saw any of her descendants again.

There were also disappointments in her husband's political career. At the end of the 1920s, Kramář's opposition to the orientation and methods of Beneš's foreign policy culminated in an open conflict. According to arbiters, Kramář was willing to make peace, but in the end changed his mind by reasoning that he would not be allowed home if he took this course. He lost the dispute. Reconciliation with Masaryk was also blocked mainly by Nadezhda Nikolaevna. She was not a forgiving person, and she hated Masaryk, an erstwhile friend and confidant of their love, with all her passionate being. She thus prevented her husband from patching things up and following an active political career in at least partial cooperation with the Castle.

Towards the close of the 1920s, the couple's worries were compounded by their financial situation. Nadezhda had inherited 67 shares in the Krenholm Textile Manufactory in Tallinn from her father. Up to the war, she received large annual dividends from this stake. In this respect, she was in the same line of business as her husband, the owner and co-owner of textile factories in Libštát, Košťálov and Frýdlant. After 1918 the income from the Krenholm Manufactory started drying up, and by the 1930s they were lucky to receive anything. In 1928, each of Nadezhda's 67 shares was worth 5,000 Estonian crowns. She was paid 1% of the nominal value of shares in dividends, i.e. approximately 50,000 Czechoslovak crowns, and after deductions and the payment of various transfer fees she received 45,002 Czechoslovak crowns in her account. From

Stavba vily ve Vysokém nad Jizerou, fotografie, kolem 1929. // Construction of the villa in Vysoké nad Jizerou, photograph, around 1929.

Přátelé manželů Kramářových u rozestavěné vysocké vily (Jan Feofilov, Vladimír A. Brandt, Božena Víková-Kunětická, Dina Maštálková, Iljina, Boris Klodt, V. S. Iljin), fotografie, kolem 1929. // Friends of Karel and Nadezhda Kramář at the unfinished villa in Vysoké nad Jizerou (Jan Feofilov, Vladimír A. Brandt, Božena Víková-Kunětická, Dina Maštálková, Ilyina, Boris Klodt, V. S. Ilyin), photograph, around 1929.

Theodora Liebiga hlavním akcionářem, vykazovala každoročně zápornou platební bilanci, neboť ztrácela zahraniční odbytiště. Stala se tak příčinou finančních problémů i Libštátské mechanické tkalcovny, která byla závislá na jejích obchodech, a potažmo košťálovské přádelny bavlny, hlavního dodavatele příze pro Libštátskou mechanickou tkalcovnu. Finanční injekce fabrikám poskytla Živnostenská banka, vedená Kramářovým přítelem Jaroslavem Preissem.

V této době našla Naděžda poslední životní zpestření v novém stavebním projektu. Po ztrátě vily Barbo trávili manželé léto ve vilce u textilní továrny v Libštátě. Kramář jezdil velmi rád i do rodného Vysokého nad Jizerou, kde měl pronajatý byt na náměstí, a kde se mu dobře psalo. Naděždu však pobyt v malém bytě bez společnosti nelákal. Stavba třetí vily tak byla jakousi úlitbou Karla Kramáře své ženě. Vysoké miloval a chtěl v něm trávit svůj čas, ale protože ona se tam nudila, potřeboval ji zaneprázdnit. Proto se rozhodli pro stavbu zbytečně veliké, zbytečně okázalé a zbytečně drahé vily. Vila Barbo

1931, the textile factory no longer paid dividends in readily available currencies (pounds sterling and marks), but only in Estonian crowns. Therefore Nadezhda had to rely on the assistance of Czechs living in Estonia. The embassy secretary Josef Bouda and the confidential clerk Emanuel Škarvan, and others, collected the dividends in Estonian crowns and then paid the equivalent sum to Nadezhda in Czechoslovak crowns from their Prague account based on the current exchange rate.

Just as the economic crisis reduced Nadezhda's income to a trickle, Kramář's textile factories also found themselves in difficulty. He received solid support here from relatives on his mother's side, Karel Vodseďálek Sr and his sons Karel and Miloš. All three Vodseďáleks assumed positions at the head of Kramář's enterprises and did not hesitate to help the indebted factories out of their own pockets. In particular, the printworks, dyeing factory and cotton fabric preparation plant Rolffs & Cie in Frýdlant, of which Karel Kramář and Baron Theodor Liebig were the main shareholders, reported an annual loss as it had lost its foreign markets. This had a knock-on effect, triggering financial problems at the weaving plant Libštátská mechanická tkalcovna, which depended on business from Rolffs & Cie, and by extension there were troubles at the cotton mill in Košťálov, the main supplier of yarn to the weaving plant. Živnostenská banka, headed by Kramář's friend Jaroslav Preiss gave financial injections to the factories.

In this period, Nadezhda had found her last major hobby in life in the form of a new construction project. Following the loss of the Barbo villa, the couple spent their summers in a small villa near the textile factory

měla 13 místností, vila v Praze 56, vysocká vila jich měla mít 78.

Vypracování projektu svěřili Kramářovi ruskému emigrantovi ing. arch. Vladimíru A. Brandtovi, se kterým se Nadezhda blíže seznámila již při stavbě pravoslavné kaple na Olšanech. S architektem opět úzce spolupracovala, jak na vnější podobě, tak na vnitřním členění. I tentokrát byla stavba ovlivněna historickými slohy. Vznikl dům v eklektickém stylu, který v sobě spojuje gotický hrad a byzantský palác se staroruskými prvky. Na výzdobě interiéru se opět podílel rodinný přítel prof. Jan Beneš. Chybět nesměla zahrada.

První slavností ve vile byla oslava třicátého výročí svatby. Manželé pozvali řadu přátel i místních rodáků. Dům byl vyzdoben květinami, hrála hudba a vrcholem večera byl velkolepý ohňostroj. Byla to poslední slavnost v životě manželů, neboť plány na společenské využití domu ukončily následné události. Za dva týdny postihla Naděždu slabá mozková mrtvice, ze které se sice ještě vzpamatovala, ale celkově se zdravotní stav obou manželů horšil. Jí zůstaly nervové bolesti a částečné ochrnutí nohy, Kramář dostal zápal plic, trpěl chronickou škytavkou a v roce 1933 mu apoplektiformní inzult (záchvat podobný mrtvici) přivodil pohybové potíže a bolesti v oblasti trojklanného nervu. Navíc špatně slyšel, což mu komplikovalo komunikaci.

I nadále manželé vítali ve svých vilách ruské hosty, ale jejich okruh se zúžil. Po roce 1930 to byl hlavně prof. V. S. Iljin. Ve třicátých letech již emigraci moc pomáhat nemohli: na zahraniční politiku měl Kramář pramalý vliv a financí v souvislosti s hospodářskou krizí a stavbou vysockého domu ubývalo. Kramářovi možná ani nevěděli, že se jejich majetek ocitl na pokraji finančního krachu. Sedávali sami anebo jen s několika

in Libštát. Kramář also liked to travel to his native Vysoké nad Jizerou, where he had rented a flat on the square and where he found it easier to write. However, Nadezhda was not keen on living in a small apartment devoid of company. The construction of the third villa, then, was Karel Kramář's libation of sorts to his wife. He loved Vysoké and wanted to spend his time there, but because she was bored in this place he needed to find something that would keep her busy. This is why they decided to build a pointlessly large, unnecessarily ostentatious and needlessly expensive villa. Villa Barbo had 13 rooms, the villa in Prague 56, and the Villa in Vysoké was to have 78.

The Kramářs commissioned the Russian émigré Vladimir A. Brandt to design the project; Nadezhda had already worked with him on the construction of the Orthodox chapel in Olšany. Once again, Nadezhda worked closely with the architect, influencing the outer appearance and interior layout. The project was again influenced by historical styles. This house had an eclectic style, mixing a Gothic castle and Byzantine palace with old Russian elements. Jan Beneš, a family friend, again contributed to the interior design.

The first celebration held in the villa marked the Kramářs' thirtieth wedding anniversary. The couple invited numerous friends and locals. The building was decorated with flowers, the music played, and the climax of the evening was a large firework display. This was the last celebration in the lives of the couple, as their plans to live together in their new home were thwarted by subsequent events. Two weeks after their celebration, Nadezhda suffered a minor stroke; she recovered, but the health of her

málo nejbližšími, Kramář hrával – improvizoval na klavír, Naděžda tiše naslouchala a vzpomínala na šťastnější dny.

Prvním, kdo přetrhl více než čtyři desítky let dlouhé pouto, byla Naděžda. Odešla ze života 3. prosince 1936. Zlomený Kramář jí na věnec nechal napsat „*Ani smrt nás nerozloučí*“ a položil do rakve kytičku konvalinek. Sám již těžce nemocen pak seděl hodiny u okna své vily, odkud měl daleký výhled přes Prahu až na Olšanské hřbitovy. Tam se rýsovala ruská kaple, v jejíž kryptě ho očekávala žena. Smrt byla pro nemocného a hlavně osamělého muže vykoupením. Následoval svoji Nádočku za půl roku.

MIROSLAVA VANDROVCOVÁ

and her husband was generally deteriorating. She was left with nerve pain and a partially paralyzed leg, Kramář caught pneumonia, suffered from chronic hiccups, and in 1933 he had an apoplectiform attack (similar to a stroke), resulting in problems with mobility and pain in the trigeminal area. In addition, he was now hard of hearing, which made communication difficult.

The couple continued to welcome Russian guests to their villas, but the group had dwindled. After 1930, their main guest was Professor V. S. Ilyin. In the 1930s, they were no longer able to offer much help in emigration affairs: Kramář had very little influence on foreign policy and their funds had shrunk due to the economic crisis and the construction of the villa in Vysoké. The Kramářs perhaps were oblivious to the fact that they were on the verge of bankruptcy. They would sit there alone or with a handful of their closest friends; Kramář would improvise on the piano, Nadezhda quietly listened and remembered happier days.

The first to break their bond of more than 40 years was Nadezhda. She died on 3 December 1936. Kramář, prostrate with grief, had “*Not even death shall part us*” written on the wreath and laid a bouquet of lilies of the valley in the coffin. Now, himself severely ill, he spent hours sitting at the window of his villa, from where he had a view of Prague that stretched far into the distance to the cemetery at Olšany. A Russian chapel was being built there, the crypt of which was to hold his wife. Death came as a relief to the sick, lonely man. He followed his dear Nádočka half a year later.

MIROSLAVA VANDROVCOVÁ

OSUDY POZŮSTALOSTI NA CESTĚ DO MUZEA

Na rozdíl od archiválií se klenoty a umělecké předměty Kramářových dostaly do Národního muzea dramatickou oklikou s kriminální zápletkou. Po smrti manželů Kramářových v roce 1938 klenoty zdělila Společnost dr. Karla Kramáře, která převzala Kramářovu vilu do užívání s původním zařízením a veřejně přístupnou knihovnu. Když byly zákonem z roku 1947 všechny soukromé spolky a korporace v Československu zrušeny, jejich majetek propadl státu. Společnost Karla Kramáře se ovšem nerozešla a klenoty v trezorové schránce Živnobanky Na příkopěch zatajila. Sbor národní bezpečnosti si schránku našel a vypáčil ji tři týdny před tím, než ji Kramářův tajemník Ladislav Grund prozradil do soupisu majetku. Datum ani jména pachatelů nejsou zdokumentována, ale mohou být shodná s následujícími: 19. ledna 1949 dva zástupci Krajského velitelství Sboru národní bezpečnosti v Praze s označením „*akt. elév J. Hulička*“ a „*akt. adjunkt Vlad. Beneš*“ komisionálně sepsali nalezené klenoty za přítomnosti dvou úředníků Živnobanky, a to vedoucích oddělení bezpečnostních

THE FORTUNES OF THE LEGACY ON THE WAY TO THE MUSEUM

Unlike their documentary records, the Kramářs' jewellery and art reached the National Museum in a dramatic, roundabout way with an element of criminal intrigue. Following the deaths of the Kramářs in 1938, much of their jewellery passed to the Dr Karel Kramář Society, which took over Kramář's villa along with its original furnishings and library, which was open to the public. When a law was passed in 1947 winding up all associations and corporations in Czechoslovakia, their assets were forfeited to the state. However, the Karel Kramář Society did not disband and kept the jewellery concealed in a safe deposit box in the Bank vault in Na Příkopě Street. The National Security Corps found the deposit box and broke it open three weeks before Kramář's secretary Ladislav Grund revealed its existence in the list of assets. Neither the date nor the names of the perpetrators have been documented, but the following persons could well be involved: on 19 January 1949, two representatives of the Regional Headquarters of the National Security Corps in Prague, referred to as "*apprentice J. Hulička*"

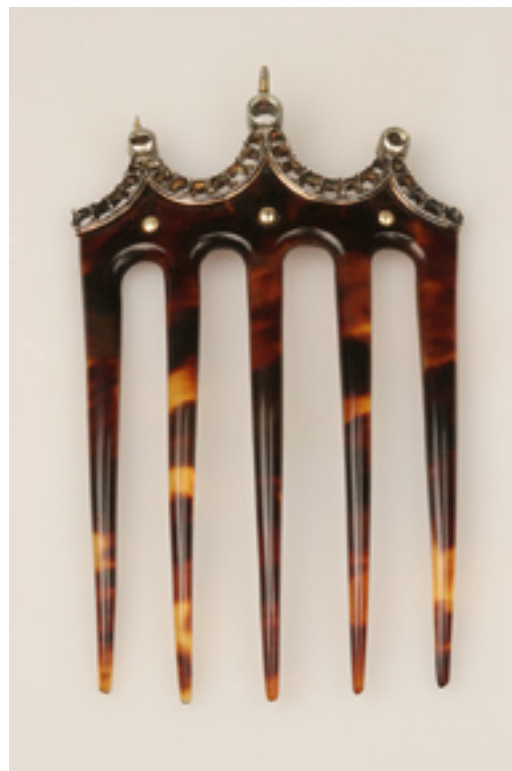

Zlatý náramek se smaragdem a bez diamantů, mistr NK, Rusko 1910–1925. // Golden bracelet with emerald, without diamonds, master NK, Russia 1910–1925.

Hřeben bez diadému a diamantů, Karl Fabergé, Sankt Petěrburg kolem 1900. // Comb without a diadem and a row of diamonds. Karl Fabergé, St. Petersburg around 1900.

schránek. Jména úředníků nejsou uvedena a soupis se nedochoval. V předávacím protokolu Národního muzea se uvádí, že ředitelé Národního muzea v Živnobance „*takto zjištěné a zajištěné skvosty 13. října 1949*“ převzali za přítomnosti obou jmenovaných strážníků SNB a sepsali o tom protokol pro ministerstvo školství. O dva měsíce později, 23. prosince 1949 se v Národním muzeu sešla desetičlenná komise odborníků muzea a ministerstva školství za účasti týchž dvou strážníků. Historikové umění Vladimír Denkstein a František Matouš předměty určili, Josef (?) Beneš a Karel Komárek ověřili pravost drahokamů a drahých kovů, všechny klenoty zvážili a zaznamenali výsledky do přiloženého soupisu, žel bez fotodokumentace. U nejcennějšího diamantového náhrdelníku se sice zmýlili, když stříbro označili za platinu, ale ostatní analýzy byly správné a hmotnost předmětů přesně souhlasí s dnešní. Další nekontrolovatelné ztráty ani vylupování diamantů již nebyly možné. Celá pozůstalost zůstala uschována v muzejním trezoru, klenoty do roku 1957, kdy Emanuel Poche při pečlivé evidenci konstatoval, že jsou neúplné a poškozené. Zejména utrpěly tři ruské šperky: funkcionalistickému náramku chybí diamantový nástavec s kolejničí. Luxusní hřeben firmy Fabergé přišel o všech 23 diamantů, podle šířky lůžek dosahovaly až jednoho karátu. Obrazy, sochy, galanterii a další uměleckořemeslné předměty předalo ředitelství muzea do sbírek roku 1958, sádrové odlitky soch byly zapsány později. Jistě neúplný soubor pozůstalosti v Historickém muzeu čítá dnes 149 položek. Poslední z nich, oválný portrét paní Kramářové od Otto Peterse z roku 1919, se do fondu vrátil teprve roku 2007 koupí ze soukromého

and “*adjunct Vlad. Beneš*”, officially drew up a list of the jewellery that had been found in the presence of two clerks from Živnobanka – the heads of the safe deposit box department. Their names are not specified and the list has not been preserved. In the National Museum’s handover report, it is stated that the directors of the National Museum took receipt of the “*gems thus discovered and seized on 13 October 1949*” at Živnobanka in the presence of the two aforementioned SNB officers, and drew up a report for the ministry of education. Two months later, on 23 December 1949, a ten-man committee of experts from the museum and education ministry held a meeting at the National Museum, which was also attended by the same two officers. The art historians Vlad-

Kulečnickový sál – krb s obrazem Hradčan, fotografie, 1938. // The Billiard Room – fireplace, with a painting of Prague Castle above it, photograph, 1938.

majetku. Posmrtné masky Karla Kramáře a jeho přítele Viktora Dyka převzalo antropologické oddělení Přírodovědného muzea. Některé předměty mají hnědé lepenkové štítky se starými evidenčními čísly 197–199 a bílý modře orámovaný štítek evidence Kramářova tajemníka Grunda z roku 1938 na stolních hodinách má dokonce číslo 401/38. Podle archivních fotografií interiérů vily chybějí rámované krajinomalby (olejomalba Hradčan od Ferdinanda Engelmüllera, akvarely, grafiky), model Myslbekovy sochy *Stálost ve smýšlení* pro vídeňský Parlament, broušené vázy z olovnatého skla, keramika, ruské smaltované nádoby, lustry a lampy, perský koberec či přehoz, fotografie některých místností se nedochovaly. Interiéry také utrpěly pozdějšími adaptacemi; vila byla za kulturní památku prohlášena teprve roku 1991.

imír Denkstein and František Matouš specified the items, while the natural scientists Josef Beneš and Karel Komárek verified the authenticity of the gems and precious metals, weighed all the jewellery and recorded the results in an attached list; regrettably, they did not take pictures. They incorrectly identified the silver as platinum on the most valuable diamond necklace, but their other analyses were correct and the weight of the items tallies precisely with their weight today. No further uncontrollable losses or theft of the diamonds was possible. The whole of the estate remained in storage in the museum safe; the jewellery was kept here until 1957, when Emanuel Poche drew up meticulous records and declared that the jewels were incomplete and damaged. Three Russian personal ornaments suffered particularly badly: a functionalist bracelet was missing

HORALOVÉ Z KRKONOŠ A SKROMNÉ DĚDICTVÍ ŠPERKŮ

Nejstarší skupinu šperků a upomínkových předmětů tvoří dědictví Karla Kramáře po rodičích, prarodičích a možná i dřívějších generacích.

Krkonoše a Podkrkonoší 2. poloviny 19. století byly krajem holého živobytí, venkované v chudých horských podmínkách potřebovali hlavně fyzickou zdatnost, houževnatost a skromnost. Podle toho se formovaly vztahy Kramářových předků ke kultuře. V estetickém a výtvarném hodnocení národního obrození se region jevil jako chudá oblast folklóru, dlouho nezkažená průmyslovou výrobou a s ní souvisejícím úpadkem obecného vkusu. Takto chválili ještě autoři první pražské národopisné výstavy roku 1895. Kromě lidových řemesel textilních, truhlářství a řezbářství, domácího šperkařství a bižuterie sem zasahovala od rudolfinské doby umělecky významná tradice sklářství, sklomalby a glyptiky ze Sklenařic a z Nového

its solid diamond piece and holding rail. A luxury comb from the company Fabergé lost all 23 of its diamonds; based on the width of their receptacles, they were up to one carat. Pictures, statues, furnishings and other art and handicraft items were placed in the collections by the museum directorate mainly in 1958; three plaster casts of portrait busts were added later. The clearly depleted portion of the estate kept in the History Museum now numbers 146 artefacts; the death masks of Karel Kramář and his friend Viktor Dyk were allocated to the anthropology department of the Museum of Natural History. Some artefacts have brown cardboard labels attached to them with the old registration numbers 197–199; a table clock has a white, blue-framed tag used for record-keeping purposes by Kramář's secretary Grund in 1938 with the number 401/38. According to archive photographs of the interiors of the villa, framed landscape paintings are missing (an oil painting of Hradčany by Ferdinand Engelmüller, watercolours, graphic art), along with the model of Myslbek's statue Devotion, commissioned by the Viennese parliament, at least four lead cut-glass vases, a ceramic vase, chandeliers and lamps, and a Persian rug or counterpane; photographs of some of the interiors have not been preserved. The villa and its furnishings were not declared a cultural monument until 1991.

HIGHLANDERS FROM THE KRKONOŠE MOUNTAINS AND A MODEST INHERITANCE OF PERSONAL ORNAMENTS

The oldest group of personal ornaments and mementoes comprises Karel Kramář's inheritance from his parents, grandparents

Náhrdelník – dracounová šňůra s českými granáty broušenými do rout, Čechy mezi 1770–1830. // Gold-throat necklace with rose cut Bohemian garnets, Bohemia, between 1770 and 1830.

Světa u Harrachova. Během 19. století se v okolí rozvinula výroba houslí.

Kramářův otec Petr se technickým nadáním a podnikavostí vypracoval z venkovského zedníka na maloměstského stavitele a majitele cihelny, takže se rodina z nájemného objektu pošty ve Vysokém nad Jizerou mohla přestěhovat do vlastního domu v Semilech. Syna Karla rodiče hýčkali jako jedináčka, premianta předurčeného ke kariéře vysokoškoláka a podnikatele. Asi proto později tak špatně snášel podmínky válečného věznění a Edvardu Benešovi se jevil jako *primadona*.

Téměř dvě desítky skromných šperků z dědictví rodičů Kramářových posuzujeme v tomto kontextu. Představují široké spektrum od snubních prestenů a rustikálních předmětů chudých venkovanů, děděných a upravovaných po několik generací, až po sváteční klenoty středostavovské rodiny s pevnou tradicí v rakouské monarchii přelomu 18. a 19. století a s úctou k její metropoli Vídni, kde se převážně nakupovalo. Oblibu cest do Vídně si snad můžeme vysvětlit rozvětvenou rodinou, z níž část ve Vídni bydlela.

Překvapivě chybějí klenoty pražské provenience a jakékoliv památky náboženské: křestní medaile, pektorální křížky, růžence, modlitební knížka. Absenci devocionálií z drahých kovů odůvodňujeme tím, že starší zlaté a stříbrné předměty se dávaly roztavit na nové.

S bájným bohatstvím hor, ať Krkonoš, Českého středohoří či Jizerských hor, byla odedávna spojována mystika nalezišť drahokamů a jejich léčivé síly. Každý klenot měl svou symbolicky ochrannou, popřípadě ozdravnou úlohu, byl příležitostným darem, památkou na dárce, měl vzpomínkový či přímo sentimentální význam. Nic se neukovalo jen tak, pro radost nebo z rozmaru.

and perhaps even earlier generations.

In the second half of the 19th century, the Krkonoše Mountains and the foothills of the Krkonoše Mountains were a region where it was hard to earn a living; the rural inhabitants, living in poor mountain conditions, had to be physically fit, tenacious and modest. Kramář's forebears formed their relationship to culture on this basis. From the aesthetic and creative aspect of the national revival, the region was viewed as a poor but remarkable area of undiluted folk customs, not spoiled by industry and the associated decline in general taste. That was how the authors of Prague's first ethnographic exhibition in 1895 praised the region. Besides the crafts of textile production, carpentry and woodcarving, homemade ornaments and custom jewellery, there were artistically

Trojice lidových náhrdelníků s českými granáty, Čechy 19. století. // Three rustic necklaces with Bohemian garnets, Bohemia 19th century.

Vlasový řetěz k hodinkám s portréty matky a syna, Theodor Zitterhofer a Karl Waschmann (medailon), Vídeň po 1872. // Watch chain made of hair with portraits of mother and son, Theodor Zitterhofer and Karl Waschmann (medallion), Vienna after 1872.

Z drahokamů se v Podkrkonoší sbíraly či těžily české granáty v okolí Nové Paky; byly méně kvalitní a tmnějšiho zbarvení než ony světoznámé z Litoměřicka. Zpracování granátů, to jest broušení, vrtání a navlékání na šňůry, patřilo k typickým domácím sezónním pracím krkonošských rodin. Jejich pracovní sílu využívali také šperkaři z Turnovska. Čtyři z pěti granátových šňůr z dědictví Kramářových jsou takovými venkovskými šperky z kaménků hrubě ohlazených. Nejstarší šňůra s dracounem může pocházet již z 18. století. Další trojice šňůr tvoří slavnostní ženskou soupravou. Jejich značná délka umožňovala variabilní nošení, několiikanásobné obtáčení šňůr kolem zápěstí, kolem hrdla či uvázání na uzel. Věřilo se, že šňůry na krku a na obou zápěstích uzavírají tělo a posilují krevní oběh své nositelky a že mohou pomoci při souchotích. Bohatství granátových šňůr zůstalo pro Čechy typické i po roce 1800, kdy v zemi zbídačelé napoleonskými válkami a po státním bankrotu z roku 1809 chyběly drahé kovy.

► Brož s fotografií Karla Kramáře v oboustranném medailonu, Ludwig Grünwald, Vídeň 1867–1872. // Brooch with photographs of Karel Kramář in a reversible medallion, Ludwig Grünwald, Vienna 1867–1872.

significant traditions – stretching back to the Rudolphine era – of glass making, glass painting and glyptic work from Sklenařice and Nový Svět, near Harrachov. The production of violins developed in the area during the 19th century.

Kramář's father, Petr, had the technical talent and entrepreneurship to work his way up from a rural bricklayer to a bourgeois contractor and owner of a brickworks, so the family was able to move from the rental premises of the post office in Vysoké nad Jizerou to its own home in Semily. Karel was spoiled as an only child, a star pupil destined for university and a career as an entrepreneur. This may have been why he subsequently found it so difficult to cope with imprisonment during the year and why Edvard Beneš thought he was a *primadona*.

We can assess almost twenty private personal ornaments from the legacy of Kramář's parents in this context. They cover a wide range, from the rustic items of poor rural inhabitants, passed down and repaired over the generations, to the festive jewellery of

V témže uměleckém období dozívání rokoka a klasicismu, od konce 18. století, získávaly oblibu také vlasové šperky. Sentimentální móda velela uchovat památku milované osoby pomocí vlasů, vrkoče se odstříhovaly batolatům stejně jako nebožtíkům. Vkládaly se jednak pod sklo náprsních medailonků, obtáčely se kolem obrouček prstenů; jindy matky splétaly do řetízků nebo věnečků vlasy svých dětí, manželky podobně upravovaly vlasy svých mužů či milenců. Pokud se nedostávalo dlouhých a kvalitních vlasů, vplétaly se do nich koňské žíně. Příručky domácího pletení vlasových šperků obsahovaly instruktážní kresby a vzorníky. Pletené polotovary zlatníci zafasovali do kovu, jindy se prodávaly celé vlasové šperky již hotové. Když kolem roku 1850 propukla epidemie cholery, obrátil se živelný odpor také proti vlasovým šperkům jako možnému zdroji nákazy a vši. Vlasové práce byly zbrkle odstříhovány od zlatých doplňků a ničeny. Menší módní vlna vlasového šperku se vrátila s novými hygienickými normami až na sklonku 19. století. Kramářovi náleželi v tomto případě k osvíceným rodům, který dvojici vlasových řetízků k hodinkám se zlatými přívěsky nezničil.

a middle-class family with a strong tradition towards the Austrian monarchy at the end of the 18th and start of the 19th century, and with respect for the metropolis of Vienna, where most of the shopping took place. The popularity of the journeys to Vienna can perhaps be explained by the branching family, part of which lived in Vienna.

Surprisingly, there is no jewellery of a Prague provenance or religious objects of any kind: baptismal medals, pectoral crosses, rosaries, or prayer books. The absence of devotional articles made of precious metals is perhaps due to the fact that older gold and silver items were melted for use in new artefacts.

The mystique of deposits of precious stones and their curative powers have long been connected with the fabled riches of mountains, whether Krkonoše, the central České středohoří range or the Jizerské hory mountains. Each jewel had a symbolically protective or restorative task; it was an occasional gift, a souvenir from the donor, it was a memento or had directly sentimental significance. Nothing was purchased for the sake of it – for happiness or on a whim.

Of the precious stones in the foothills of Krkonoše, Czech garnet was collected and mined in the Nová Paka area; it was of a lesser quality and darker colouring than the world-famous garnet from the Litoměřice area. The processing of garnet – polishing, drilling and threading – was a typical kind of domestic seasonal work for Krkonoše families. This workforce was also used by the manufacturers of personal ornaments in the Turnov area. Four of the five garnet strings from the Kramář estate are such rural ornaments made from roughly smoothed stones. The oldest string, with a tinsel cord, may

Trojice náhrdelníků – šňůr sekaných korálů, jižní Itálie kolem 1850–1900. // Three-piece set of necklaces – strings of cut corals, southern Italy around 1850–1900.

75

Dřevěná krabička s fotografií císaře Františka Josefa I., Antonín Karč a škola, Turnov kolem 1910. // Wooden box with a photograph of Emperor Franz Josef I. Antonín Karč and his school, Turnov 1910.

Náhrdelník Marie Kramářové s korály ve zlatě, Itálie nebo Vídeň po pol. 19. století. // Necklace of corals set in gold, which belonged to Marie Kramářová, Italy or Vienna after mid-19th century.

Krabička s fotografií císaře Františka Josefa I., Vídeň kolem 1908. // Box with a photograph of Emperor Franz Josef I., Vienna around 1908.

► Krabička s fotografií arcivévody Františka Ferdinanda d'Este, Vídeň kolem 1908. // Box with a photograph of Archduke Franz Ferdinand d'Este, Vienna around 1908.

Prvý řetěz má na štítku gravírovaný monogram Marie Kramářové, portrétní fotografie v medailonku ji ovšem zachycuje s nákrčními hodinkami na jiném, dlouhém řetízku. Monogram AK na chatrné a páskem vyspravené, značně opotřeбенé sponce druhého řetězu je nejstarší, musel patřit dědečku Adamovi Kramářovi koncem 18. století. Podle puncovních značek oba přívěsky opravila dílna Theodora Zitterhofferu ve Vídni po roce 1872, tedy pro Petra Kramáře a jeho dospívajícího syna Karla. Tomu odpovídají fotografie v medailonech. Podle dobového zvyku se podobizna vystříhla ze skupinové fotografie nebo z vizitkového formátu. Tak je tomu i s oboustranným závěsným medailonem od vídeňského klenotníka Ludwiga Grünwalda s fotografiemi a loknou vlasů Karla Kramáře.

Náhrdelníky ze sekaných „větviček“ mořských korálů, které změnou barevného odstínu ohlašují nemoc a podle tehdejších pověr ji dokonce vytahuji z těla nositele, přišly do módy v 19. století. Zboží se dováželo ve velkém z Neapole či ze Sicílie, zpravidla prostřednictvím tehdy rakouských přístavů Benátky či Terst. Tři exempláře náhrdelníků s mosaznými uzávěry jsou tímto obyčejným zbožím z příliš drobných větviček. Čtvrtý

come from the 18th century. Another set of three strings forms part of a lady's finest outfit. They are long, which meant they could be worn in different ways – wound around the wrist, around the neck or tied into a knot. It was believed that strings around the neck and on both wrists closed the body and strengthened the blood circulation of the wearer, and that they could help combat consumption. An abundance of garnet strings remained typical for Bohemia even after 1800, when the country was reduced to poverty by the Napoleonic wars, and after the state bankruptcy in 1809, when there was a dearth of precious metals.

In the same artistic period of fading Rococo and Classicism from the end of the 18th century, hair ornaments became popular. The sentimental fashion was to have keepsakes of someone dear using their hair, tresses were snipped from the heads of young children and cadavers alike. Hair was placed under the glass of lockets or twirled around the rim of fingers; sometimes mothers would bind the hair of their children into chains or wreaths, and wives would do the same with the hair of their husbands or lovers. If the hair was short or of poor quality, horsehair was intertwined with it. A handbook for the domestic plaiting of hair ornaments, complete with instructional drawings and examples, became popular throughout Bohemia. Goldsmiths inserted set semi-finished hair ornaments in metal or sold hair jewellery ready made. When a cholera epidemic broke out in Europe after 1850, there was a spontaneous aversion to hair ornaments as a possible source of infection and lice. Hair work was impetuously trimmed from gold accessories and destroyed. A smaller fashion wave of hair

náhrdelník z kulatých korálů, snad původem z růžence, je mimořádně kvalitní a mána štítku iniciály MK.

Jediné suvenýry z cest či malou rodinnou sbírku představují „monarchistické“ krabičky, většinou sloužily na manžetové knoflíčky, klíčky či mince. Čtyři jsou ze zlaceného obecného kovu s hedvábnou výstélkou a s fotografií císaře Františka Josefa I. (jedna s fotografií arcivévody Františka Ferdinanda d'Este) na víčku. První můžeme podle císařova věku datovat asi do doby Světové výstavy ve Vídni, kterou dospívající Karel navštívil roku 1873 v doprovodu otce. Z jejich další cesty na Světovou výstavu v Paříži roku 1878 se upomínka nedochovala. Snad při návštěvě Londýna v roce 1885 Kramář získal starožitnou stříbrnou krabičku s leštěným mecho-
vým achátem a puncovními značkami Londýna z roku 1786. Pěknou řemeslnou práci z doby kolem roku 1910 je dřevěná krabička s intarzovanou šachovnicí a podobiznou císaře Františka Josefa I. navržená předním turnovským výtvarníkem a pedagogem Antonínem Karčem, od něhož si dr. Kramář pořídil – nebo spíše dostal – také velkou por-

ornaments returned with new health standards at the end of the 19th century. In this case, the Kramářs were among the more enlightened families and did not destroy two hair chains for watches with gold lockets. According to the engraved monogram of Marie Kramářová on the tag, the first chain originally belonged to her; however, a portrait photograph in a locket shows her with a watch on a simple log chain around her neck. The monogram AK on the tatty well-worn clip (repaired with tape) of the other chain is older and must have belonged to Kramář's grandfather Adam at the end of the 18th century. According to the hallmarks, both appendages were repaired by Theodor Zitterhoffer's workshop in Vienna after 1872, i.e. for Petr Kramář and his adolescent son Karel. The photographs in the lockets correspond to this. The custom of the time was to cut out a person's picture from a group

Trojboká krabička s fotografií císaře Františka Josefa I., Vídeň kolem 1900. // Three-sided box with a photograph of Emperor Franz Josef I., Vienna around 1900.

Odznak spolku Všehrd, Praha 1910–1920. // Badge of the Všehrd Association, Prague 1910–1920.

Stříbrná dóza s achátem,
Mistr HM, Londýn 1786. //
Silver jewel box with agate,
Master HM, London 1786.

trétní plaketu zeměpisce a politika Jindřicha Metelky. Odznak národně obrozenického spolku českých právníků Všeherd upomíná na profesní sdružení, které roku 1868 založili studenti Právnické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, k jehož členům kromě Kramáře patřili jeho přátelé Jaroslav Preiss, Alois Rašín či Albín Bráf. Dodnes trvající spolek má ve znaku hlavu hlídacího psa, původem

photograph or from a business-card format photograph. The same applies to the reversible locket, the work of the Viennese jeweller Ludwig Grünwald, with photographs and a lock of hair of Karel Kramář.

Necklaces from the chopped “branches” of sea corals, which announce the arrival of illness by changing colour and, it was said, could even extract sickness from the wearer’s body, became fashionable in the 19th century. These goods were imported en masse from Naples and Sicily, usually via the then Austrian ports of Venice and Trieste. Three necklaces with brass fastenings are ordinary fare made from overly minute sprays. Only the fourth necklace, made from round corals, is of exceptional quality, but judging by the initials NK on the tag it belonged to Nadezhda.

“Monarchist” boxes, usually used for cuff-links and small keys, are the only souvenirs from travels or are a small family collection. Four of them are made from gilded metal with a silk brasque and a photograph of Emperor Franz Joseph I (one has a photograph of Archduke Franz Ferdinand d’Este) on the lid. Based on the emperor’s age, the first box can be dated to the time of the World Exhibition in Vienna, which the adolescent Karel visited in 1873 in the company of his father. No reminder of their other trip to the World Exhibition in Paris in 1878 has been preserved. It was perhaps on a visit to London in 1885 that Kramář acquired an antique silver box with polished moss agate and London hallmarks from 1786. A fine piece of craftwork from around 1910 is a small wooden box with an inlaid chessboard and a portrait of Emperor Franz Joseph I, designed by the Turnov artist and teacher Antonín Karč, from whom Dr Kramář purchased – or probably received

chodský symbol nezávislých a neohrožených strážců práv a svobod národa.

RUSKÝ ŽIVEL

S příjezdem Naděždy Abrikosové vstoupil do Kramářova přísného režimu nespoutaný ruský živel, aby razantně a na doživotí usměrňoval jeho zájmy, vkus i rozhodování. Zpočátku ovšem Kramářovo vzdělání, etika a prostředí Vídně byly pro Naděždu učebnicí střeoevropské kultury a estetiky. Sama pocházela z významné kultury – a vědymilovné rodiny a snažila se vlastními projekty a mecenášstvím rozvíjet byzantsko-ruské tradice kultury a podporovat umělce. Někdy to byl nedostatek vzdělání či estetické vnímavosti, jindy nešťastný výběr spolupracovníků nebo neochota jim naslouchat, které způsobily, že její krásné a ušlechtilé záměry nepřinášely adekvátní výsledky. Z hmotné pozůstalosti zůstaly tři vily, šperky a galanterie. Čas nemilosrdně oddělil pouhé atributy přepychu a konvence od trvalých hodnot kultury a umění.

Nejstarší předměty z Naděždiny pozůstalosti upomínají na rodinnou tradici ruských kupců obchodujících s Evropou i Asií. Jsou to zlaté klenoty dědečka, Nazara Ivanoviče Chludova se shodně gravírovanými iniciálami: kapesní hodinky pařížské firmy A. E. Bourdin z roku 1855 se třemi chronometry jsou opravdu exkluzivní. Poškozená spouška k vázance má smaltovaný pseudošlechtický erb a vyloupané diamanty. Z nedochovaného prstenu pochází oválná gema (intaglie) z karneolu s vybroušeným smutečným památkem: erb a urna na dórské sloupy z počátku 19. století, patrně část pečetidla.

O skromných poměrech některého člena rodiny v polovině 19. století svědčí pravo-

– a large portrait plaque of the geographer and politician Jindřich Metelka.

THE RUSSIAN ELEMENT

On Nadezhda Abrikosová's arrival, an unrestrained Russian element entered Kramář's strict regime, radically guiding his interests, taste and decisions for the rest of his life. At the beginning, however, Kramář's education, ethics and the Viennese milieu were a textbook of Central European culture and aesthetics for Nadezhda. She herself came from a major culture and knowledge-thirsty family, and tried to develop a Byzantine-Russian cultural tradition and support artists through her own projects and patronage. Her beautiful, noble plans did not always return suitable results – sometimes there was a lack of education or aesthetic sensitivity, other times she chose the wrong people to work with or she was unwilling to hear them out. Of the tangible estate, three villas, personal ornaments and furnishings remained. Time mercilessly separated mere attributes of luxury and convention from the enduring values of culture and art.

The oldest items from Nadezhda's estate hark back to the family tradition of Russian

Zlaté pánské hodinky s monogramem NCH, firma A. E. Bourdin, Paříž po 1855. // Gold men's watch with the monogram NCH, A. E. Bourdin company, Paris after 1855.

Šest stříbrných gombíků k blůze, Moskva (?) 1.–2. třetina 19. století. // Six silver blouse buttons, Moscow (?) 1st – 2nd third of 19th century.

Spona ke šňůrce na krk s monogramem NCH, Rusko (?) 1850–1880. // Necklace clasp with the monogram NCH, Russia (?) 1850–1880.

► Zlatá přezka se safíry a brilianty, Mistr VF pro firmu C. E. Bolin, Sankt Petěrburg kolem 1880. // Gold buckle with sapphires and diamonds, Master VF for the C. E. Bolin company, St. Petersburg around 1880.

slavný křížek s moskevským puncem a rytým textem žádosti o spásu duše, podobně rustikální jsou stříbrné filigránové gombíky z dámské blůzy.

Shromažďování diamantů a perel bývalo pro obchodníky a finančníky typické. V pozůstalosti je zastupuje šňůra 566 nepravidelných tzv. barokních perel říčního původu navlečená na prosté niti. Fazolovitě a jinak pokroucené perly mají sběratelskou cenu, ale nehodí se do náhrdelníku. Ve šperkařství se zpravidla zasazovaly do lůžek po jedné, nebo se jimi vyšívaly šaty. Snad je poznáváme na kabátu, ve kterém se mladá Naděžda Abrikosová dala vyfotografovat v Moskvě kolem roku 1890. Prvním sňatkem si Naděžda upevnila společenské postavení a sebevědomí továrnické elity, která již tehdy objednávala šperky u klenotnických firem carského dvora. Patřil k nim závod W. A. a C. E. Bolina v Moskvě a Sankt Petěrburgu, který dodával svatební dary carově rodině, mj. rubínovou paruru britské královně Marii Alexandrovně, či diamantový řetěz s rubíny velkokněžně Jusupové. Z jejich dílny pochází zlatá přezka se safíry a diamanty, snad ke svatebním šatům. Když Naděžda ztratila vosí pas, dala

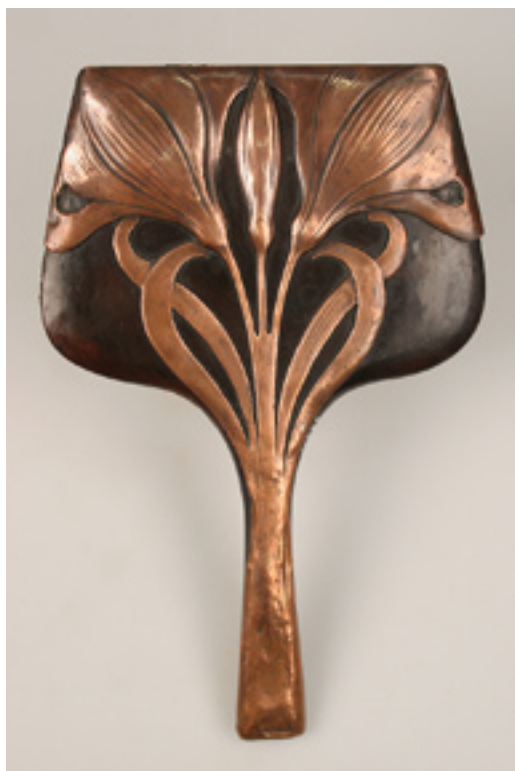
Šňůra 568 říčních perel, Rusko (?), 19. století. // String of 568 river pearls, Russia (?), 19th century.

merchants trading with Western Europe. There is the gold jewellery of her grandfather, Nazar Ivanovich Khludov, with the engraved initials: a pocket watch from the Parisian company A. E. Bourdin from 1855, with three chronometers, is a truly exclusive artefact, while the damaged tie clip is notable for the enamelled pseudo-aristocratic coat-of-arms and missing diamonds.

The Orthodox cross with a Moscow hallmark and engraved text of a request to save a soul testifies to the modest status of a family member in the mid-19th century; the silver filigree buttons from a blouse are similarly rustic.

The collection of diamonds and pearls is a typical trait of traders and financiers. The estate includes a string of 566 irregu-

si přezku předělat na brož. Z dalších – nepuncovaných – šperků identifikujeme podle fotografie jako ruský ještě prsten s rubínem mezi diamanty. Jiný diamantový prsten a stejně masivní diamantový náhrdelník – collier, známé z fotografií z let 1880–1889, v pozůstalosti chybějí. Asi posloužily na výzdobu řetězu náhrdelníku s hvězdou.

Z galanterie se dochovalo toaletní zrcadlo s tepanými měděnými liliemi, pěkný příklad ruské secese, stříbrná pudřenka a poškozený hřeben do účesu od světoznámé firmy Karla Fabergé.

O stolních hodinách pařížské firmy Raingo z roku 1879 nedokážeme rozhodnout, zda pocházejí z Naděždiny rodiny, nebo zda si je koupili manželé Kramářovi společně jako starožitnost. Výzdobu malachitem vyhledá-

lar “Baroque” freshwater pearls on a simple thread. Fabaceous and otherwise deformed pearls are collector’s items but are not appropriate for a necklace. In the jewellery, they are usually set as single pieces into rims or are used to embroider dresses. They may be the same ones we can see on a velvet coat in which the young Nadezhda Abrikosova was photographed in Moscow in about 1880. Nadezhda’s first marriage reinforced her social status and the self-confidence of the factory-owning elite, which was already ordering personal ornaments from jewellers of the Imperial Court. These included W. A. and C. E. Bolin in Moscow and St Petersburg, purveyors of wedding gifts to the imperial family, including a ruby parure for the British Queen Mary and a diamond chain with rubies for the Grand Duchess Yusupova. The gold clasp with sapphires and diamonds, perhaps for wedding attire, is also from their workshop. When Nadezhda lost her wasp waist, she had the clasp made into a brooch. Other personal ornaments – without hallmarks – that can be identified from photographs as Russian include a ring with a ruby among diamonds. Another diamond ring and a solid diamond collier known from a photograph taken between 1880 and 1889 is missing from the estate. They were probably used to decorate the chain of a necklace with a star.

Preserved furnishings include a toilet mirror with wrought copper lilies, a fine

Zlatý křížek s nápisem Spasi i sochrani!, Mistr VL, Moskva 1850. // Gold cross with the Russian inscription “Spasi i sochrani!” (“Redeem and protect!”), Master VL, Moscow 1850

◀ Zrcadlo toaletní, Rusko (?) kolem 1900. // Dressing mirror, Russia (?) around 1900.

Zlatý zasnubní prsten Naděždy Kramářové s rubínem mezi diamanty, Rusko před 1880. // Gold engagement ring of Nadezhda Kramářová with a ruby among diamonds, Russia before 1890.

82

Stolní hodiny s hlavou Bakcha a malachitem, bratři Raingo, Paříž 1879. // Table clock with the head of Bacchus and malachite, Raingo brothers, Paris 1879.

vali Rusové, styl pompézního historismu byl ovšem blízký oběma manželům.

Ze tří desítek plaket, medailí a odznaků poznáváme jak spolkové členství, tak společenské, politické i dobročinné akce Kramářových. Účast na prvním všeslovanském sjezdu v Praze roku 1908 i na 2. sjezdu ruských emigrantů dosvědčují odznaky. Medaile na památku „mučedníků“ cara Mikuláše II. a jeho ženy s rytou dedikací Karlu Kramářovi pochází až z čínského města Charin. Text pamětní plakety Gallipolců děkuje Naděždě za příspěvek na činnost Červeného kříže v Gallipoli, oblasti postižené jednou z nejkrvavějších bitev 1. světové války. Od února 1915 do 9. ledna 1916 v ní bojovaly Francie a Itálie proti Osmanské říši, obě strany utrpěly vysoké oběti, zemřelo přes půl milionu lidí, aniž by se Turky podařilo zastavit v postupu přes strategickou úžinu Dardanely.

example of Russian Art Nouveau, a silver powder box and a damaged comb from the world-famous Carl Fabergé.

We are unable to determine whether the tambour clock by the Parisian company Raingo, from 1870, comes from Nadezhda's family or whether the Kramářs bought it together as an antique. Malachite decoration was popular with Russians, but the style of pompous historicism was a favourite of both Nadezhda and Kramář.

Of the three dozen commemorative coins, medals and badges, we can identify association membership and the social, political and charitable events of the Kramářs. A badge testifies to their attendance at the first Pan-Slavic Congress in Prague in 1908. The medal commemorating the “martyrs” of the final Tsar Nicholas II and his wife, with an engraved dedication to Karel Kramář, comes from the Chinese city of Charin. The text of the commemorative plaque from the people of Gallipoli, thanking Nadezhda for her donation to the International Red Cross for the Gallipoli area, the site of one of the bloodiest battles of the World War I. Here, between February 1915 and 9 January 1916, France and Italy fought the Ottoman Empire; both sides suffered heavy losses, with more than half a million people dying, and resulted in failure to prevent the Turks from advancing over the strategic strait of Dardanelles.

THE AGE OF TOP HATS AND DIAMONDS – THE KRAMÁŘS' VIENNESE ERA

Karel Kramář started travelling to Vienna in 1873, when he was accompanied by his father to the World Exhibition; besides industrial

Pamětní deska Gallipoli Naděždě Kramářové, Rusko 1935. // Gallipoli commemorative plaque of Nadezhda Kramářová, Russia 1935.

◀ Medaile na paměť mučedníků cara Mikuláše II. a jeho ženy, Charin, Čína 1935. // Medal struck in commemoration of the martyrs Tsar Nicholas II and his wife, Charin, China 1935.

Měděný smaltovaný odznak II. sjezdu ruských emigrantů ORESO, Praha 1922. // Enamelled copper badge of the 2nd Congress of Russian Emigrants ORESO, Prague 1922.

VĚK CYLINDRŮ A DIAMANTŮ – VÍDEŇSKÁ ÉRA KRAMÁŘOVÝCH

Vídeňské cesty Karla Kramáře začínají v otcově doprovodu roku 1873 návštěvou Světové výstavy, jež kromě přehlídky průmyslu a zemědělství byla také objevnou první výstavou starého českého umění. Z této i z dalších výstav hospodářských či obchodních, si Karel přivážel již zmíněné krabičky.

Po zvolení do parlamentu roku 1890 se Karel Kramář přestěhoval do Vídně a oblékl frak. Od 30. let 19. století platily černý frak z vlněného sukna s kabátem ke kolenům,

Poprsí Karla Kramáře, Josef Pakosta, porcelán, Brno 1930. // Bust of Karel Kramář, Josef Pakosta, porcelain, Brno 1930.

and agricultural exhibits there was also a pioneering first exhibition of old Czech art. Karel returned from these and other economic and trade exhibitions with the above-mentioned boxes.

Following his election to parliament in 1890, Karel Kramář moved to Vienna and dressed in a tail coat. From the 1830s, a black tail coat of wool cloth, a knee-length coat, gaiters and a top hat constituted the uniform of the estates, essential attributes of a gentleman and conservative from the higher echelons of society. This “uniform” lasted until the First World War, when it was replaced by short jackets, billycocks and felt hats. The tail coats of members of the Viennese parliament differed by the origin of their wearers, nobles – members of the Chamber of Lords – wore a coat with abundant gold applications and embroidered with gold, and trousers with gold stripes, as we can see from the preserved examples of Vojtěch Schönborn and Franz Joseph Thun-Hohenstein. Kramář wore a tail coat without decoration, but purchased the most valuable “brand” top hats from the London court hatters Henry Heath, Scott & Company and from the Viennese L. & C. Habig. They were an intricate crafted work of art: a rare beaver skin was pulled taut over the kernel of cardboard and wool felt. Its hair has two layers – the lower, water-proof layer, and an upper shiny, smooth layer, which needs to be combed. There are ventilation holes inside under the lining above the leather band. The golden monogram KK prevents the top hat from being confused with others in a public cloakroom. Two silk folding top hats (crush hats), which did not need a monogram, were used for travelling.

The top hat was a social insignia of the liberalist bourgeoisie in the 19th century,

kamaše a cylindr jako stavovská uniforma, nezbytné atributy džentlmena a konzervativce vyšší společnosti. Po první světové válce je vystřídala krátká saka, buřinky a plstěné klobouky. Fraky poslanců vídeňského parlamentu se rozlišovaly podle rodového původu svých nositelů, šlechtici – členové panské sněmovny nosili kabát s bohatými zlatými aplikacemi a krumplováním a kalhoty (či kamaše) se zlatým lampasem, jaké se dochovaly například po Vojtěchu Schönbornovi a zčásti po Františku Josefu Thun-Hohensteinovi. Až do poloviny století k nim náležely dvourohé „napoleonské“ klobouky, jaký si na památku uschoval Albín Bráf. Kramář nosil frak bez ozdob, ale kupoval si k němu nejceněnější značkové cylindry od londýnských dvorních kloboučníků Henryho Heatha, firmy Scott & Company se sídlem na Piccadilly či od vídeňské R. & C. Habig, cizí značky dovážel také pražský obchod Buschek & Suda. Byly náročným řemeslným a uměleckým dílem: na jádro lisované z kartónu a polepené vlněným filcem se napjala bobří kožešina. Její srst má dvě vrstvy – spodní nepropouštějící vodu a svrchní hebkou vysokého lesku, která se musí česat. Uvnitř v podšívce nad koženým páskem jsou ventilační otvory. Vlepený zlatý monogram KK brání záměně cylindru ve veřejné šatně. Na cesty sloužily dva hedvábné skládací cylindry – klaky, které monogram nepotřebovaly.

Cylindr byl společenskou insignií liberálního buržoazie 19. století, podobně jako patetická architektura historismu. Generace realistického pohledu v čele s J. S. Macharem a F. X. Šaldou, která roku 1895 vydala Manifest české moderny, se fraku a cylindru vyhýbala. T. G. Masaryk svou orientaci dával najevo často bílým sportovním oblekem, či jezdeckými rajtkami a plátěnou čepicí se

85

like the affected architecture of historicism. The generation holding a realist view of the world, headed by J. S. Machar and F. X. Šalda, which published the Manifesto of the Czech Modernism, spurned the tail coat and top hat. T. G. Masaryk often made his inclination clear with a white sports suit, or even riding breeches and a canvass peaked cap. Artists, such as the architect Jan Kotěra and the painter František Kupka, wore flat straw hats. Kramář wore a top hat, with a weeper, to his wife's funeral in 1936 of European politicians in Geneva. He kept five top hats. In a group photograph from 1918, Kramář is the only one of 12 gentlemen wearing a hat. In the spas, Kramář wore white moccasins and a felt of Homburg type.

In the current condition the Kramářs' collection of sculptures includes models (The Crucifixion by Antonín Wagner, made of

Cylindr, Scott & Company, Londýn kolem 1900. // Top hat, Scott & Company, London around 1900.

Cylindr se smuteční páskou,
Henri Heath, Londýn
1. třetina 20. století. // Top
hat with mourning band,
Henri Heath, London
1st third of 20th century.

štítkem. Umělci jako Jan Kotěra nebo malíř František Kupka nosili ploché slaměné klobouky. Kramář šel v cylindru se smuteční stuhou ještě na pohřeb své ženy roku 1936. Na skupinové fotografii evropských politiků v Ženevě roku 1918 má Kramář klobouk na hlavě jako jediný ze 12 pánů. V lázních dr. Kramář nosil bílé mokasíny a plstěný klobouk typu *Homburg*, paní Kramářová měla mušelinový slunečník s krajkou.

Sochařská sbírka Kramářových dnes sestává jednak z modelů (sádrové Ukřižování od Antonína Wagnera, bronzová Sběračka brambor od Vojtěcha Šaffa z roku 1906), a dále z portrétních bust z bronzu nebo sádry patinované na bronz. Převažují oficiální portréty a posmrtné masky politiků či přátel, jen mužů. Ze sedmi bust Karla Kramáře se sochařsky odlišují anatomická studie Bohumila Kafky a dvě varianty poprsí, provedené v porcelánu. Posledně jmenované bylo darem a díky za Kramářovu pomoc, doloženou i u řady jiných prosebníků. Poprsí vymodeloval podle fotografií roku 1927

plaster, the bronze Potato Picker by Vojtěch Šaffa from 1906), and portrait busts from bronze or plaster with a bronze patina coating. Official portraits of the politician predominate; only the anatomic study of Bohumil Kafka and Pakosta's porcelain bust differ. The latter is a gift and expression of thanks for Kramář's assistance, also documented among numerous other petitioners. The bust was modelled in 1927 by the sculptor Josef Pakosta from Letovice, near Brno, who was a pupil of František Bílek. It was not until January 1930, when he found himself unemployed, that he sent Dr Kramář the plaster cast and a letter "*... it is hard for me to make a living, even though I have a vocational education and have worked at many places with distinction*". Kramář in Brno immediately contacted František Toušek, a member of parliament, asking him to find Pakosta employment in the ceramic works there. It was there that the bust was produced in porcelain.

THREE VIENNESE ADDRESSES

In the 1890s, as a young member of parliament Karel Kramář settled on the north-eastern edge of the Schottenring ring road in Vienna. Directly before his windows was the Votive Church, built in 1879 by Emperor Franz Joseph I in thanks for his life after surviving an assassination attempt. This impressive Neo-Gothic structure, with a two-towered façade, was designed by the architect Heinrich von Ferstel and became the centre of a new district of exemplary five-storey tenement houses from the 1880s and 1890s, in the vicinity of the university, court, city hall and parliament. He lived in a corner building at Frankgasse 1, with

sochař Josef Pakosta z Letovic u Brna, žák Františka Bílka. Teprve v lednu 1930, kdy se ocitl bez zaměstnání, poslal dr. Kramářovi sádrový odlitek s dopisem „...těžko se žívím, ač mám školu odbornou a prošel jsem s pochvalou mnoha místy“. Kramář ihned kontaktoval v Brně poslance Ing. Dr. Františka Touška, aby Pakosta zaměstnal v některých keramických závodech. Tam byla busta realizována v porcelánu.

TŘI VÍDEŇSKÉ ADRESY

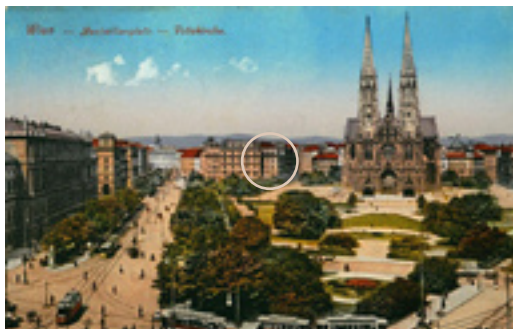
Mladý poslanec Karel Kramář se v 90. letech 19. století zabydlel ve Vídni na severovýchodním okraji okružní třídy Schottenring. Přímo před jeho okny se tyčil Votivní kostel, zbudovaný do roku 1879 jako díkůvzdání císaře Františka Josefa I. za záchranu života před atentátem. Impozantní neogotická stavba s dvouvěžovým průčelím od architekta Heinricha von Ferstela se stala středem nově budované čtvrti výstavných činžovních domů z 80. a 90. let 19. století, v sousedství univerzity, soudu, radnice a parlamentu. Bydlel v nárožním domě ve Frankgasse číslo 1 s výhledem na náměstí, okružní třídu a panoráma staré Vídně. Po svatbě, na podzim roku 1900 se sem z Grandhotelu přistěhovala Naděžda. Krásný byt neorenesanční palácové dispozice s velkými okny, lodžii a osově řazenými dveřmi se rozšířil na celé patro, měl místnosti vybaveny stáložárnými kachlovými kamny, moderní kuchyň s elektrickou troubou, pokoj pro služku; elektrický výtah byl samozřejmostí. Při volbě domu asi rozhodovalo, že jej od Parlamentu dělilo asi osmset metrů. Byt uspokojoval reprezentační nároky na salón, do něhož přicházeli vídeňští Češi, sochaři Antonín Wagner (1834–1895) a Vojtěch Šaff

a view of the square, the ring road and the skyline of old Vienna. Following their wedding in autumn 1900, Naděžda moved in from the Grandhotel. The beautiful flat, containing a Neo-Renaissance layout with large windows, recessed balconies and axial doors, spread out over the whole storey; there were rooms fitted with top-fed tiled stoves, a modern kitchen with an electric oven, and a servant's room, while the electric lift was a matter of course. The deciding factor in the choice of building was probably that it was just eight hundred metres away from Kramář's office in parliament. The apartment was sure to have complied with the official requirements of the MP's wife, as a place she could welcome Viennese Czechs such as the sculptors Antonín Wagner (1834–1895) and Vojtěch Šaff (1865–1923), whom Karel Kramář supported and, in 1897, helped furnish a Viennese studio, and the medal maker Jan Čejka. From 1902, an electric tramway

Slunečník z bílého mušelínu s krajkou, střední Evropa kolem 1920. // Parasol from white muslin with lace, central Europe around 1920.

Bydliště Kramářových ve Vídni, vyznačen rohový dům u Votivního kostela, zcela vlevo Univerzitní ulice, kolorovaná pohlednice, Vídeň 1912. // The residence of Karel and Nadezhda Kramář in Vienna (the marked corner house) near the Votive Church, with University Street on the extreme left, coloured picture postcard, Vienna 1912.

(1865–1923), jehož Karel Kramář podporoval a roku 1897 mu pomohl zařídit vídeňský ateliér, nebo medailér Jan Čejka. Po souběžné Univerzitní ulici již od roku 1902 jezdila elektrická tramvaj. Historické centrum s nákupní trasou luxusních obchodů začínalo hned za okruhem a vedlo z Freyungu přes Příkopy (Graben) až po Kärtnerstrasse. Od zdejších prodejců galanterie a klenotníků pochází většina dochovaných doplňků garderoby Karla Kramáře. Jeho zlaté předměty (košilové knoflíčky a jehlice do vázanky) jsou vždy decentní, zdobené drahokamy nebo emailem, opakovaně od firmy synů Vincence Mayera. Pozoruhodný je austroslavismus Kramářova nakupování u vídeňských Čechů, jako byli klenotníci Johann Franz Wrana či Karl Nemeczek. Všechny předměty včetně pouzder se dochovaly v bezvadném stavu, na rozdíl od Naděždiných, které svědčí o nešetřeném zacházení a bývají poškozeny.

Třetí vídeňské bydliště Kramářových nepatří mezi *dobré* adresy, činžovní dům v tiché Haizingergasse je na předměstí mezi rušnou Währingerstrasse a hřbitovy. Byt sloužil v době 1. světové války paní Kramářové, o volbě místa kromě výše nájemného rozhodovala dopravní dostupnost.

Ze společných cest si Kramářovi přiváželi upomínky: z Ruska dvojici pečetidel, z Benátek proslulé foukané sklo, vázy a vinné pohár.

ran along the parallel University Street and around the ring road. The historical centre with luxury shops started straight after the ring road and led from Freyung via Graben to Kärtnerstrasse. Most of the preserved jewellery from Karel Kramář's wardrobe comes from these haberdashers and jewellers. His gold items (cuff-links and tie pins) are always decent, decorated with small precious stones or enamel, and repeatedly come from the company of Vincenc Mayer's sons. Kramář's Austro-Slavism is notable in that he did his shopping at Viennese Czechs, such as the jewellers Johann Franz Wrana and Karl Nemeczek. The Kramářs third place of residence in Vienna was not a *good* address, a tenement house in the suburbs was separated from the busy Währingerstrasse by the quiet Haizingergasse. The flat was mainly used during the war by Mrs Kramářová; the choice of location may have been linked to the nearness of the public transport.

The Kramářs' souvenirs from their joint trips to Venice were items of the famous blown glass; vases and cups have been preserved. The largest wine glass represents a dragon's egg; the dragon is hatching from its shell, which is also a female bosom. Other bowls and vessels contain images of dolphins and a winged serpent. It is all distinguished

Kramářův prsten s diamantem, Karl Nemeczek, Vídeň 1884. // Kramář's diamond ring, Karl Nemeczek, Vienna 1884.

Největší pohár představuje dračí vejce: drak se klube ze skořápky, která je zároveň ženským nadrem. Další má tvar rohu štěstěny, figurky delfinů či okřídleného hada. Všechny se vyznačují virtuozitou sklářského řemesla, efektní barevností a konvenčním líbivým stylem pozdního historismu. Sklovinou i řemeslem nej kvalitnější je ovšem pohár z čirého olovnatého skla, který vyzdobil glyptik Alois Hásek (1906–1960), žák školy profesora Josefa Drahoňovského, a darovali studenti ke Kramářovým sedmdesátinám. Z veletržních odznaků kromě kouřících komínů jako typických symbolů průmyslové prosperity stojí za pozornost stříbrné brože s českými granáty klenotníků Václava Matouše, a medailéra Ivana B. Pichla, které zvaní návštěvníci vzorkových veletrhů v Praze nosili přivěšené jako vstupenky. O počtu odznaků v sérii svědčí pořadové číslo 199. Matouš zhotovil také první odznaky Kramářovy strany Národního sjednocení.

TAJEMSTVÍ DIAMANTOVÉHO NÁHRDELNÍKU

Reprezentaci panovnických rodin po staletí vyznačovaly diamanty, zlato a perly. Kromě tezaurace majetku představují symboly moci a bohatství, ztvárněné do podoby šperků. Také nejdražším předmětem Naděždiny pozůstalosti je diamantový náhrdelník. Ihned po smrti Kramářových vyvolával dohady veřejnosti o jejím velkoknížecím původu, o pohádkovém bohatství, a spory o dědictví. Ačkoliv Naděžda odkázala všechnu majetek manželovi, přihlásili se o dvě nej cennější položky – soukenickou továrnu v Narvě a diamantový náhrdelník – její syn Lev Abrikosov a dvě vnoučata po předčasně zemřelé dceři Margaretě. Český tisk v letech

by the virtuosity of the glass-making craft, effective colouring and the conventional sleek style of late historicism. The best quality piece of glassware and craftwork is a cup of pure flint glass, decorated by the glyptic artist Alois Hásek (1906–1960), a pupil of the school of Professor Josef Drahoňovský, as a gift on Kramář's seventieth birthday. Of the badge jewellery, it is worth noting the silver targets in the shape of a brooch with Czech garnet, by the jeweller Václav Matouš and the medal maker Ivan B. Pichl; these were used as admission "tickets" to the sample fairs in Prague.

THE MYSTERY OF THE DIAMOND NECKLACE

Diamonds, gold and pearls have predominated in the representation of all dynasties for centuries. Besides the accumulation of assets, they represent symbols of power and wealth rendered in the form of personal ornaments. The most valuable item in Nadezhda's estate is a diamond necklace which, immediately after the Kramářs died, stirred up significant public interest, arguments

Stříbrný odznak Pražských vzorkových veletrhů, Václav Matouš, firma Karnet–Kyselý, Praha 1920–1935. // Silver badge of the Prague Trade Fairs, Václav Matouš, Karnet–Kyselý company, Prague 1920–1935.

Skleněný pohár ve tvaru rohu hojnosti s figurkami hada a delfína, Benátky-Murano, 1890–1900. // Glass cup in the shape of cornucopia, with serpent and dolphin figures, Venice-Murano 1890–1900

► Skleněný pohár – dračí vejce, Benátky-Murano kolem 1880. // Glass cup in the shape of dragon egg, Venice-Murano, around 1880.

► Pohár s rytou bustou K. Kramáře a pohledy na Vysoké nad Jizerou, Alois Hásek, 1930. // Cup with engraved bust of K. Kramář and views of Vysoké nad Jizerou, Alois Hásek, 1930.

Jehlice do vázanky s australským safírem a diamantem, Vídeň (?) 1890–1920. // Tiepin with Australian sapphire and diamond, Vienna (?) 1890–1920.

1937–39 spekoval o existenci dalších výjimečných šperků a o drahých kožichách, ze kterých si současnice pamatovaly jeden hermelínový. S kožešinovým boa se paní Kramářová ráda dávala fotografovat, tulení (sealskinový) kožich byl zapsán do pozůstalosti. Podle účtů si Naděžda na Silvestra roku 1925 koupila perziánový kožich se soukenným potahem, blůzu se stříbrnou kůží a šaty pro dceru v módním závodě pana Chalupy „Maison Chalupa Robes“, který stával na Václavském náměstí na místě dnešního Domu módy. Oblek, který si v téže době koupil dr. Kramář v obchodním domě U Nováků ve Vodičkově ulici, byl ovšem dvakrát dražší než Naděždin.

Diamantový náhrdelník je přímo symbolem teaurace majetku – ale jeho původ a au-

about her royal origins and her incalculable wealth, and inheritance disputes. Although Nadezhda left all her property to her husband, her son Leo Abrikosov and her two granddaughters – children of her daughter Margareta, who suffered an untimely death – put in claims for the two most valuable items: the cloth factory in Narva and the diamond necklace. Between 1937 and 1939, there was speculation in the Czech press of the existence of further exceptional personal ornaments and expensive furs, of which contemporaries could remember an ermine fur. Mrs Kramářová liked to be photographed in a fur boa; a sealskin fur was recorded in her estate. From a sample of bills, we know that on New Year's Eve 1925, Nadezhda bought a Persian fur with a cloth

torství přes všechny vědecké analýzy zatím zůstává nevyřešenou záhadou.

Náhrdelník je složen ze tří částí – centrální pěticípé hvězdy, mezičlánku trapézového tvaru a ozdobného řetězu. Všechny kameny jsou diamanty, celkem 148, z toho 99 na hvězdě a 49 na řetězu. Chybí asi tři velmi malé kaménky – odštěpky na hvězdě. Největší nažloutlý diamant na trapézovém článku má polštářový brus, všechny kameny na řetězu a většina na hvězdě jsou vybroušeny jako brilanty starého typu o čtvercové základně, méně je kulatých, některé kameny jsou nažloutlé. To znamená, že kameny byly nasbírány postupně, nikoliv jednotně nově vybroušeny pro tento šperk. Zmíněný největší diamant v trapézovém článku má vysokou hmotnost 4,5 karátu a polštářový výbrus,

cover, a tunic with a silver fur and a dress for her daughter in the fashion house of Mr Chalupa, “*Maison Chalupa Robes*”, which stood on Wenceslas Square on the site of what is today Dům módy (Fashion House). The suit purchased at the same time by Dr Kramář in the U Nováků department store in Vodičkova Street was much more expensive.

The diamond necklace is a direct symbol of the accumulation of assets, but despite numerous scientific analysis its origin and authorship remain a mystery.

The necklace has three parts – a central five-pointed star, a trapezoidal intermediate section, and a decorative chain. All the stones are diamonds; there are 148 in all – 99 on the star and 49 on the chain. Three very small stones seem to be missing, based on chips on the star. The largest yellowish diamond on the trapezoidal section has a cushion cut, all the stones on the chain and most on the star are cut as old-type diamonds with a square base, while a few are round and some stones have a yellow hue. This means the stones were collected gradually; they were not cut uniformly specifically for this piece of jewellery. The largest diamond in the trapezoidal section is 4.5 carats and has a cushion cut, which was the forerunner of brilliant cuts. It dates to the Late Baroque period, roughly in the mid-18th century. Another five diamonds on the chain links and in the middle of the star have between 2 and 3.1 carats; the others are smaller. Overall, there are 63 to 65 carats, which is why the necklace is considered the largest piece of diamond jewellery in the Czech Republic. In our state collections, there are larger diamonds – the largest has 21 carats and is displayed by the mineralogy department of the

Odznak Podzimních pražských vzorkových veletrhů s českými granáty, J. Pacák, Praha 1922. // Badge of the Autumn Prague Trade Fairs, decorated with Bohemian garnets, J. Pacák, Prague 1922.

Stříbrný odznak Pražského jarního veletrhu, Ivan B. Pichl, Praha 1923. // Silver badge of the Prague Spring Fair, Ivan B. Pichl, Prague 1923.

Zlatý členský odznak strany Národního sjednocení, s českými granáty, Václav Matouš, Praha 1934. // Gold membership badge of the National Unification Party, decorated with Bohemian garnets, Václav Matouš, Prague 1934.

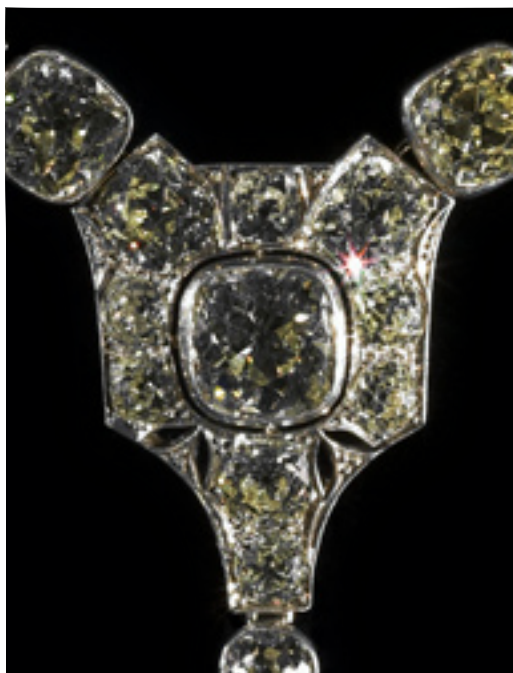

Rakouská císařovna Alžběta s diamantovou hvězdou, ilustrace z časopisu Trade Fair, Londýn 1884. // Austrian Empress Elisabeth with a diamond star, illustration from the Trade Fair magazine, London 1884.

což byl předchůdce brusů brilantových. Datujeme ho do sklonku baroka, zhruba od poloviny 18. století. Dalšíh pět diamantů na člancích řetězu a uprostřed hvězdy má od 2 do 3,1 karátu, ostatní jsou menší. Celková hmotnost dosahuje 63 až 65 karátů, a proto je náhrdelník v současnosti považován za největší diamantový šperk v České republice. V našich státních sbírkách sice existují větší diamanty – největší o hmotnosti 21 karátů vystavuje mineralogické oddělení Národního muzea v Praze, ale nejsou řasovány ve šperku.

Pozoruhodné a pro tak vzácný šperk neobvyklé je složení slitiny drahých kovů. Kov na řetězu byl zhotoven ze stříbra o ryzosti až 998/1000, to znamená z ryzí stříbrné rudy. Spojovací trapézový článek tvoří slitina zlata a stříbra v poměru 58:28,5 %, podobně jako na hvězdě. Klenotníci nové doby ji nepoužívají, je typická pro nejstarší šperky a pro

National Museum in Prague – but they have not been set up into jewellery.

The composition of the alloy of precious metals is remarkable and unusual for such a rare piece of jewellery. The metal on the chain was made from silver with a purity of up to 998/1000, which means pure silver ore. Our predecessors, based on the white colour of the metal, thought it was platinum. The linking trapezoidal section is composed of an alloy of gold and silver at a ratio of 58:28.5, similar to the star. Modern jewellers do not use it; it is typical for the oldest personal ornaments and for electron, a natural mix of gold and silver ore that can be found in the Crimea.

Surprisingly, Mrs Kramářová did not look to Russia as inspiration for her necklace: the Russian stars in secular personal ornaments and in military distinctions have a larger number of rays and a traditional historicizing design, such as the star on the diadem of the Grand Duchess Maria Pavlovna. The model for Nadezhda's necklace was a set of 27 jewellery stars in the hair of the Austria Emperor Elizabeth from 1864. They share the same tile arrangement of the diamonds into a *pavé*, and the design of the ten-pointed star with the ascending order of diamonds by size, with the largest stone, protruding at the top, in the centre. The brilliance of the piece is supported by the insertion of open-work stones, i.e. placed in the frame without a receptacle, and the brilliant cut of the stones. The stars were designed by the Viennese jeweller Alexandr Emanuel Köchert, purveyor to the Imperial Court from 1814. His drawing of the design has been preserved. However, hardly anyone outside the family would have seen the empress with the stars in her hair. The stars were displayed

Náhrdelník s diamantovou hvězdou, Vídeň nebo Praha kolem 1910, úpravy hvězdy 1920–1930. // Necklace with a diamond star, Vienna or Prague around 1910, star modified in 1920–1930.

elektron (či elektrum), směs zlaté a stříbrné rudy přírodního původu, nalézanou například na Krymu.

Inspiraci pro svůj náhrdelník paní Kramářová kupodivu nehledala v Rusku: tamní hvězdy ve světském šperku i na vojenských vyznamenáních mají vyšší počet paprsků a tradiční historizující design, jako například hvězda na diadému velkokněžny Marie Pavlovny. Vzorem pro Naděždin náhrdelník byla souprava 27 šperkových hvězd do vlasů

Antonín Mára, Gratulace paní Kramářové, slepotisk na papíře, Praha 1919. // Antonín Mára, congratulations to Mrs. Kramářová, blind blocking on paper, Prague 1919.

Stříbrná miniatura gotického sousoší sv. Jiří s drakem z Pražského hradu, na soklu věnování Karlu Kramářovi, Václav Němec, Praha před 1919. // Silver miniature of the Gothic sculptural group with St George and the dragon at Prague Castle, and dedication to Karel Kramář on the pedestal, Václav Němec, Prague before 1919.

to the public in the form of a portrait of the empress marking the tenth anniversary of her wedding, painted by the court painter Franz Xaver Winterhalter, which is not in the collection of the Kunsthistorisches Museum in Vienna, and the lithographic reproduction of this portrait. Köchert probably displayed the reproduction in his Viennese shop in Neuer Markt as an advertisement. However, the personal ornaments have not been preserved. In another portrait from 1884, the empress has a single star around her neck as a necklace. Another set, this time of twelve-pointed diamond stars, was supplied to the empress by another firm of court purveyors, Rozet & Fischmeister, where Dr Kramář subsequently purchased a pair of gold cuff-links.

When Nadezhda moved to Vienna in 1893, she stayed at the Grandhotel in the southern corner of the Kärtnerring and Opernring ring roads, opposite the Court Opera and at the start of the Viennese promenade Kärtnnerstrasse. It would have taken her five minutes' walk to reach Köchert's jewellery store. Besides the star (called the *Sisi-Stern*) as an attribute of the general cult of the empress, Nadezhda also ordered a solid linked-chain necklace somewhere. Production marks – hallmarks – are missing and the individual parts differ from each other in terms of the quality of the jewellery work, style and alloy. This means the precious ornament was not produced in one go. The work continues to be listed as the “work of an unknown goldsmith”. In the Kramářs’ correspondence, we have found no name of any significant jeweller to whom we might attribute authorship of the necklace. Three names known from archive sources or from the work on Kramář’s villas are in contention. The decorative designs by the versatile artistic crafts-

rakouské císařovny Alžběty z roku 1864. Shoduje se dlaždicové uspořádání diamantů do tzv. *pavé*, i konstrukce deseticípé hvězdy s vzestupným řazením diamantů podle velikosti s největším vzhůru vysunutým kamenem ve středu. Brilanci šperku podporuje fasování kamenů *ažúr*, to jest do rámečku bez lůžka, a brilantový brus kamenů. Hvězdy navrhl vídeňský císařský dvorní dodavatel, šperkař Alexandr Emanuel Köchert. Jeho kresebný návrh se dochoval. Císařovnu s hvězdami ve vlasech ovšem spatřil málokdo kromě rodiny. Na veřejnosti šperkové hvězdy proslavil portrét císařovny k desátému výročí sňatku od dvorního malíře Franze Xavera Winterhaltera, dnes ve sbírce Kunsthistorisches Musea ve Vídni, a jeho litografická reprodukce. Köchert ji pravděpodobně vystavoval jako reklamu ve svém vídeňském obchodě na Novém trhu (Neuer Markt). Šperky se však nedochovaly. Na portrétu z anglického společenského časopisu Trade Fair z roku 1884 má císařovna na krku jedinou hvězdu jako náhrdelník. Jinou soupravu – dvanácticípých – diamantových hvězd, císařovně dodali dvorní klenotníci Rozet & Fischmeister, u kterých si dr. Kramář později koupil zlaté manžetové knoflíčky.

Když se Naděžda roku 1893 přistěhovala do Vídně, bydlela v Grandhotelu na

man Celda Klouček have the same stylized motifs of a trapezium and cross formed by trimming the corners of a rectangle. The white-gold stucco decorations set in the Marble Hall of the villa are related. We also find them in sketches by Professor Klouček. He documented drawings of a silver vessel and personal ornaments and dated them, but he was never an active goldsmith.

Dr Kramář was also in contact with the prominent Prague and Viennese silversmith and jeweller Václav Němec. This official of the Chamber of Commerce and Trade and member of parliament met Kramář at parliamentary sessions, chamber meetings and celebrations of their mutual friends from the chamber's presidium, the factory owners Léon Bondy and Josef Wohanka. The silver statuette of St George received by Kramář from the National Club to mark his sixtieth birthday was the work of Němec's workshop.

The final contact established between a goldsmith family and the Kramářs seems to be mainly social, judging by the correspondence, but may refer to a jeweller.

Zlaté manžetové knoflíčky firm Vinzenz Mayer's Sohne, Rozet & Fischmeister, Vídeň 1890–1914. // Gold cufflinks of companies Vinzenz Mayer's Sohne, Rozet & Fischmeister, Vienna 1890–1914.

Stříbrná brož s variscitem v hornině, Rusko před 1890. // Silver brooch with variscite in rock, Russia before 1890.

Zlatý náhrdelník s akvamarínem – střední (?) Evropa kolem 1910. // Gold necklace with aquamarine, central (?) Europe around 1910.

► Hřeben v původním pouzdru firmy Karla Fabergé, Sankt Petěrburg kolem 1900. // Comb in its original case, made by Karl Fabergé firm, St. Petersburg around 1900.

jižním nároží okružních tříd Kärtnerring a Opernring, naproti Dvorní opeře a na začátku vídeňského korza Kärtnnerstrasse. Ke Köchertovu klenotnictví došla pěšky za pět minut. Kromě hvězdy (nazývané „Sisi-Stern“) jako atributu všeobecného kultu císařovny, Naděžda někde druhotně objednala masivní článkovaný řetěz náhrdelníku. Chybějí výrobní značky – puncy a jednotlivé části se od sebe liší kvalitou šperkařského řemesla, stylem i složením slitiny. Draho-cenný šperk tedy nevznikl najednou. Práci zatím vedeme jako „dílo neznámého zlatníka“. V písemnostech manželů Kramářových jsme nenašli jméno žádného významného klenotníka, kterému bychom mohli autorství náhrdelníku přiřknout. V úvahu přicházejí tři jména známá z archivních pramenů nebo z práce na Kramářových vilách. Dekorativní návrhy všestranného uměleckého řemeslníka Celdy Kloučka přinášejí shodně stylizované motivy trapézu a kříže vzniklého okosením rohu obdélníka. Příbuzné jsou zlato-bílé štukové ornamenty, rozestě v Mramorovém sále vily. Ve skicářích profesora Kloučka je nacházíme také. Kresby stříbrného nádobí a šperků si zaznamenával

Stříbrná pudřenka se zrcátkem, Rakousko 1867–1872. // Silver powder box with mirror, Austria 1867–1872.

Zdeněk and Závěš Rejman, sons of a prominent Prague goldsmith, Jan Reiman, became fond of Moscow and St Petersburg on their trips to their father's jewellery shops. In the USSR in the 1920s, after coming into contact with the Kramářs, Zdeněk's first and second wives were Russians. His father had died in 1899, but his mother and uncle kept the famous goldsmith's family operational with branches until 1914. There is always a possibility the manufacture of the necklace

včetně data provedení, nikdy však nebyl provádějícím zlatníkem.

Další kontakt dr. Kramář udržoval s významným pražským i vídeňským stříbrníkem a klenotníkem Václavem Němcem. Tento funkcionář Obchodní a živnostenské komory a poslanec se s Kramářem setkával na zasedáních parlamentu, na schůzích komory i na oslavách společných známých z předsednictva komory, továrníků Léona Bondyho a Josefa Wohanky. Dílem Němcova závodu byla stříbrná soška sv. Jiří, kterou Kramář dostal od Národního klubu k šedesátým narozeninám.

Poslední kontakt zlatnické rodiny s Kramářovými byl podle korespondence převážně společenský, ale může odkazovat ke šperkaři. Zdeněk a Závěš Rejmanovi, synové jednoho z významných pražských zlatníků, Jana Reimana, si při cestách do otcových klenotnických obchodů oblíbili Moskvu a Sankt Petěrburg. Ve 20. letech 20. století pracovali v SSSR, po té se s Kramářovými stýkali, Zdeněk měl prvou i druhou manželku Rusku. Otec zlatník zemřel sice již roku 1899, ale matka a strýc udržovali slavnou zlatnickou firmu s filiálkami až do roku 1914. Zprostředkování výroby náhrdelníku není vyloučeno, například podle Kloučkova návrhu.

Tvůrce neznáme ani u dalších dvou významných šperků bez punců. Zlatý collier má veliký akvamarín o hmotnosti kolem 36 karátů s dokonalou brilancí a výrazně modrou barvou. Pochází z jediné lokality na světě, Santa María v pohoří Minas Gerais v Brazílii, pro české sbírky je dodnes unikátem. Módní kubistický výbrus kamene stejně jako povrchová úprava zlata imitující tombak (prvek tzv. *civilismu*) činí tento šperk umělecky nejvýznamnějším z Nadeždiny kolekce. Zlaté náušnice podobně jako prsteny a přívěsky

Nadežda Kramářová s perlovými náušnicemi, fotografie, kolem 1920. // Nadezhda Kramářová with pearl earrings, photograph, about 1920.

97

was mediated in this way, for example based on Klouček's design.

We do not know the author of another two important personal ornaments either. The gold collier has a large 36-carat aquamarine with a perfect cut diamond of a clearly blue hue. It comes from a unique locality, Santa María in the Minas Gerais mountain range in Brazil; there is no other stone like it in any Czech collection. The modern Cubist cut of the stone and the surface finishing of gold, imitating tombac (a *Civilism* element) makes this personal ornament the most artistically significant in Nadezhda's collection. Gold earrings, like rings, were among Nadezhda's favourite jewellery; photographs suggest she wore them at all times. The natural sea pearls on two preserved pairs of earrings are now among the most precious.

HOBBIES AND PASTIMES

Besides the predominant spiritual interests discussed in the preceding chapters, we should also bring attention to practical and modern pastimes. Karel Kramář's sporting

Zlaté náušnice s mořskými perlami, Rusko (?) 19. století. // Gold earrings with sea pearls, Russia (?) 19th century.

Přívěsek s ametystem, střední Evropa 19. století. // Pendant with amethyst, central Europe 19th century.

Zlatá medaile Sokola k 100. jubileu narození Miroslava Tyrše, Jaroslav Brůha, Praha 1932. // Gold medal commemorating the centenary of Miroslav Tyrš, the founder of the Sokol physical education organization, Jaroslav Brůha, Prague 1932.

Karel Kramář s uloveným jelenem, fotografie, po 1910. // Karel Kramář with his kill (deer), photograph, after 1910.

nosila Naděžda nejraději. Přírodní mořské perly na dvou dochovaných párech náušnic dnes již patří mezi vzácné.

ZÁJMY A ZÁLIFY

Kromě převažujících zájmů duchovních, o kterých se píše v předchozích kapitolách, musíme upozornit na záliby praktické a moderní: O sportovním založení Karla Kramáře vypovídá již jeho vysokohorské rodiště, ale také písemné zprávy o výborném bruslaři, lyžaři, turistovi, tenistovi, jezdcovi na koni a cvičenci Sokola. K myslivosti se přihlásil nástěnnou výzdobou Ruské jídelny s 29 páry srnčích a jeleních parůžků a 8 hlavami tetřívků, preparovanými u cestovatele a ob-

prowess can be gleaned from his native town in the mountains, as well as from written accounts of an excellent skater, skier and Sokol member. He indicated his penchant for hunting with the wall decorations of the Russian Dining Room, which held 29 deer horns and antlers and 8 heads of black grouses prepared by Antonín Frič, the trader in products of nature and traveller. However, Kramář did not shoot his first deer until he was in his fifties, so as a youth he was not a passionate hunter in the vein of Archduke Franz Ferdinand d'Este or his brother, later Emperor Charles I, who was supplied with hunting jewellery by the Prague jeweller Emil Jäger. From the same goldsmith, Kramář had two tushes mounted on a gold

► Legitimace jezdecké školy, Berlín (?) mezi 1879–1886. Legitimace Klubu turistů, Vídeň 1892. // Membership card of the Riding School, Berlin (?) between 1879–1886. Membership card of the Tourist Club, Vienna 1892.

chodníka s přírodninami Antonína Friče. Sám Kramář však prvního jelena zastřelil až v 50 letech, nepatřil k vášnivým mladým lovcům, jako byli arcivévoda František Ferdinand d'Este nebo jeho bratr, pozdější císař Karel I., jemuž lovecký šperk dodával pražský c. a k. klenotník Emil Jäger. Kramář si od téhož zlatníka dal vsadit dvě jelení grandle do zlaté jehlice s hrdým nápisem „*Můj první/1910*“. Proč nezašel ke klenotníkovi ve Vídni? Snad že lovil v Čechách, anebo že Jäger sídlil na Příkopěch naproti Živnobance, do které Kramářovy kroky směřovaly poměrně často. Termínem *lovecký šperk* se rozumí drobné trofeje, nejčastěji zub, spár, dráp či pírká lovné zvěře fasované do drahého kovu. V 19. století je u nás nabízely dílny Weberových a Brožových v Písku, Emil Jäger v Praze a při mysliveckých výstavách ve Vídni, vídeňských firem bylo dokonce několik.

Plaketa českého Ski klubu ve Vysokém nad Jizerou 1903–1933, Turnov (?) 1933. // Plaque of the Czech Ski Club in Vysoké nad Jizerou, 1903–1933, Turnov (?) 1933.

pin with the proud inscription “*My First – 1910*”. Why didn’t he go to a jeweller in Vienna? For one thing, he was hunting in his reserve in Bohemia, and for another, Jäger operated from a shop on Na Příkopě Street, opposite the Živnobanka, a financial institution visited relatively frequently by Kramář. The term “*hunting jewellery*” refers to a small trophy, usually a tooth, talon, claw or feather of the hunted game inserted into a precious metal. In the 19th century, this type of jewellery was offered by the Weber and Brož workshops in Písek and Emil Jäger in Prague and at several exhibitions in Vienna; there were numerous such Viennese companies.

Kramář characterized his interest in motoring in a letter with the words “*I spent a long time resisting an automobile*”; it was not until 1924 that he purchased a seven-seater open car – a Faethon MK 13/40, model 400 – from Laurin & Klement. This was a huge, luxurious vehicle, of which the company in Mladá Boleslav sold only about ten a year; it has a simple folding roof and no side windows. Luggage was tied to the running-boards with a strap, and the vehicle’s speed was between 40 and 60 kilometres an hour, although the carworks advertised a top speed of 80. The car was driven by a chauffeur, Mr

Jehlice s grandlemi prvního Kramářova jelena, Emil Jäger, Praha 1910. // Pin with the canines of the first deer shot down by Karel Kramář, Emil Jäger, Prague 1910.

Členové Kuratoria Moderní galerie v Praze před portrétem prvního předsedy Karla Kramáře od Vratislava Nechleby, zleva historik umění Vojtěch Volavka, malíř Vincenc Beneš, T. F. Šimon, historik umění Antonín Matějček, grafik Max Švabinský, historik umění V. V. Štech, František Hoch, Praha kolem 1934.
 // Members of the Board of Trustees of the Modern Gallery in Prague, in front of a portrait of the first Czechoslovak Prime Minister Karel Kramář by Vratislav Nechleba, from left to right art historian Vojtěch Volavka, painter Vincenc Beneš, T. F. Šimon, art historian Antonín Matějček, painter and graphic artist Max Švabinský, art historian V. V. Štech, František Hoch, Prague around 1934.

Svůj zájem o motorismus Kramář v dopise charakterizuje slovy „*dlouho jsem se automobilu bránil*“, až si roku 1924 u firmy Laurin & Klement koupil sedmimístný otevřený vůz – Faethon typu MK 13/40, model 400. Bylo to obrovské luxusní auto, jakých se v Mladé Boleslavi prodalo asi deset ročně, s jednoduchou skládací střechou a bez bočních skel, zavazadla se uvazovala řemenem k bočním stupátkům, cestovní rychlost se pohybovala od 40 do 60 kilometrů za hodinu, automobilka inzerovala až osmdesátku. Auto řídil šofér pan Petrův, snímek z cesty do Františkových Lázní ukazuje, jaké se nosily kožené kukly a brýle. Druhé auto si Kramář pořídil roku 1931 od firmy Tatra.

Pití červeného a šampaňského vína patřilo rovněž mezi záliby Kramářových a jejich společnosti (měli 5 pokojů pro hosty). Pilo se z pohárů krkonošské sklárny Nový svět, jedlo se ze servisu porcelánky Haas & Čížek v Chodově u Karlových Varů. Podle vzorku účtů z let 1924–25 se vypilo přes 200

Petrův, and a picture taken on a journey to Františkovy Lázně shows how the leather hat and goggles were worn. Kramář bought his second car in 1931 from the Tatra company.

The Kramářs and their guests (they had five guest rooms) also loved to quaff red wine and Champagne. They drank from glasses made by the Nový svět glassworks in Krkonoše, and ate from a porcelain set made by Haas & Čížek, from Chodov – near Karlovy Vary. A sample of bills from 1924–5 reveals that they drank 200 litres a year; wine was ordered twice a year in crates for their own cellar. They mainly drank French Bordeaux Moelleux, Graves Mauriac and Medoc from Marceron & Cesard, which, by opening offices in Prague in 1925, was the first French cellars in Bohemia. Kramář's cellar also housed a hundred litres of Red Ludmila and the dry sparkling wine Château Mělník, both from the Lobkowicz cellars in Mělník.

THREE VILLAS

The Kramářs invested a huge amount of capital into the projects for three new houses. Although their villas were constructed over the course of three decades in locations which were hundreds of kilometres (even a thousand kilometres in one case) apart from each other covering the route Crimea–Prague–Krkonoše, they were all linked by the imperative of being fit for a ruler. The Kramářs found their first recreational locality before 1900 at the Black Sea, on the southern coast of the Crimean peninsula. This area had been popular as a climate spa since ancient times. The fortifications formed by the Ai-Petri mountains reach up to a steep 1,234 metres above sea level; the

litrů za rok, víno se objednávalo dvakrát ročně v bednách do vlastního sklepa. Pilo se hlavně francouzské Bordeaux Moelleux, Graves Mauriac a Medoc od firmy Marceron & Cesard, která měla od roku 1925 v Praze zastoupení jako první francouzské sklepy v Čechách. Dále bylo v Kramářově sklepě sto litrů červené Ludmily a suchý sekt Château Mělník, obojí z Lobkowiczských sklepů v Mělníku. Oblibu posezení v secesní kavárně hotelu Šroubek (dnes Evropa) na Václavském náměstí dokládá uschovaný prospekt.

TŘI VILY

Kramářovi investovali obrovský kapitál do novostaveb tří domů. Ačkoliv jejich vily vznikaly v průběhu tří desetiletí na místech vzdálených od sebe stovky i tisíce kilometrů na trase Krym–Praha–Krkonosy, všechny spojoval imperativ reprezentačních sídel

numerous caves and waterfalls keep the area humid. Russian tsars and nobility discovered the Crimea for recreational purposes in the second quarter of the 19th century, but the boom in recreational structures and the construction of the railway only came about after the cholera epidemic had died down and the Russian-Japanese war in the 1880s had ended.

Of the peninsula's five resorts, the Kramářs (like the Abrikosovs before them) chose "Princess" Alupka, not quite a hundred *versts* from Sevastopol, south of the fairy-tale beauty of oriental Bakhchisarai, on the way to the metropolis of Yalta. Nearby was the picturesque Moorish palace of the prince and governor Mikhail Semyonovich Vorontsov, and in particular the social centre of Russian intellectuals and artists, Gaspro, and Jasna Polyana, the native residence of the prince and writer Leo Nikolaevich Tol-

101

Kramářovi s hosty v autě před Grandhotelem ve Františkových Lázních, fotografie, Bauer, Františkovy Lázně kolem 1930. // Karel and Nadezhda Kramář with guests in a car outside Grand Hotel in Františkovy Lázně, photo Bauer, Františkovy Lázně around 1930.

Jan Kotěra: Návrh na zahradní domek vily Barbo, kresba, květen 1903. // Jan Kotěra, Design of the garden house at Villa Barbo, drawing, May 1903.

102

Jan Kotěra: Nerealizovaný návrh na vstupní branku, kresba, 1903. // Jan Kotěra, Design (not implemented) of the entrance gate of Villa Barbo, drawing, 1903.

► Pohled na vilu Barbo od východu, fotografie, před 1918. // View of the Villa Barbo from the east, photograph, before 1918.

vládců. První rekreační lokalitu si Kramářovi vyhlédli asi již před rokem 1900 u Černého moře, na jižním pobřeží poloostrova Krym. Oblast byla vyhledávaná již od antického starověku jako klimatické lázně. Hradba velehor Ai-Petri dosahuje od moře strmého převýšení do 1234 metrů, množstvím jeskyní a vodopádů skvěle zadržuje vláhu. Ruští carové a šlechta objevili Krym pro rekreaci ve 2. čtvrtině 19. století, ale teprve po epidemii cholery a po rusko-japonské válce v 80. letech 19. století nastal boom rekreační výstavby a stavba železnice.

Mezi pěti středisky poloostrova se Kramářovi (stejně jako předtím Abrikosovi) rozhodli pro „princeznu“ Alupku, necelých sto verst od proslulého Sevastopolu, jižně od pohádkové orientální Bachčisaraje, na cestě k metropoli Jalta. Blízko stál pitoreskní maurský palác knížete a gubernátora Michaila Semjonoviče Voroncova, a především společenské středisko ruských intelektuálů a umělců Gaspro s Jasnou Poljanou, rodným sídlem knížete a spisovatele Lva Nikolajeviče Tolstého

stoy-Volkonski. Nadezhda chose Nizhnii Miskhor, east of Gaspro, for the construction site; she did not want to build just a private villa, but an “ancient academy where Slavonic writers, artists and scientists could live side by side”. The villa aspired to be a palace; Nadezhda was enthralled by the Livadi Court of the last Tsar, Nicholas II, in Yalta, and by pictures of other monarchs’ residences in the ancient style, such as that of the Austrian Empress Elizabeth in Corfu. Nadezhda had the name Barbo inscribed above the villa entrance; this was meant as an abbreviation of Barbo Christo = Christ’s beard, the Orthodox symbol of supernatural wisdom. The name disappeared with the Bolshevik revolution, the structure was evidently adjusted to accommodate a sanatorium for Soviet government officials. Its current form, in a complex of Russian governmental buildings, cannot be verified. Nor do we know much about the course of construction. Kramář knew the architect Jan Kotěra (1871–1923) as a fresh graduate of Otta Wagner’s Viennese school,

ho-Volkonského. Pro stavbu Naděžda vybrala místo Nižnyj Mischor východně od Gaspra, nechtěla vybudovat jen soukromou vilu, ale „antickou akademii, v níž by vedle sebe žili slovanští spisovatelé, umělci a vědci“. Stavba vily ovšem aspirovala na palác, Naděždu okouzli Livadijský dvorec posledního cara Mikuláše II. v Jaltě, a oba manžele rakouské budovy v antickém stylu, především vídeňský Parlament od architekta Theophila Hansena, ale i rezidence císařovny Alžběty na ostrově Korfu. Naděžda vilu nazvala a na brance označila Barbo, rozuměla tím Barbo Christo = Kristův vous, pravoslavný symbol nadpozemské moudrosti. Název s bolševickou revolucí zmizel, stavbu proměnila úprava na sanatorium pro sovětské vládní úředníky a její dnešní podobu v areálu ruských vládních objektů nelze ověřit. Také o průběhu výstavby mnoho nevíme. Kramář znal architekta Jana Kotěru (1871–1923) už jako čerstvého absolventa vídeňské školy Otty Wagnera, blahopřál mu roku 1899 k sňatku, pomohl mu na post profesora, v letech 1901–1904 se setkávali nad plány krymské vily a od roku 1902 v kuratoriu Moderní galerie. Všichni badatelé dodnes mylně soudí, že Kotěra projekt vily na protest proti nekompetentnímu zasahování paní Kramářové nedokončil a že byl realizován cizí návrh. V prvním dopisu po odevzdání prvních náčrtů vily 23. 5. 1901 Kotěra zdvořile odmítl nápad *milostivé paní* doplnit masivní zdivo – rustiku a její odpor k dřevěným konstrukcím vyvracel argumentem, že veškerá řecká architektura byla původně dřevěná. Projekt stavby do členitého horského terénu vyžadoval také osobní obhlídku pozemku. Tehdejší Kotěruv asistent Otakar Novotný o spolupráci takřka nic nevěděl, knižní monografii napsal o půlstoletí později. Z korespondence s Kramářovými

he congratulated him on his marriage in 1899 and helped him rise to the position of professor; in 1901–1904 they met to discuss the plans of the Crimean villa. From 1902 he was on the board of trustees of the Modern Gallery. All scholars incorrectly still believe that Kotěra did not complete the villa project in protest against the incompetent interference from Mrs Kramářová and that a different design was subsequently used. From the very first letter which followed the submission of the first sketches of the villa (perhaps after a visit to the Crimea), dated 23 May 1901, Kotěra politely refuses *madam's* idea of adding solid rustic brickwork, and counters her opposition to wooden structures by arguing that all Greek architecture was originally wooden. Kotěra's associate at the time, Otakar Novotný, knew nothing of this collaboration and, in a monograph written half a century, of the whole of the correspondence with the Kramářs he cites only an extract from a single letter of 9 January 1903, in which Kotěra strongly voiced

Vojtěch Šaff: Sfinga z atiky vily Barbo, Vídeň 1906. // Vojtěch Šaff: The sphinx from the attic of Villa Barbo, Vienna 1906.

znal jen úryvek jednoho dopisu z 9. 1. 1903, jímž se Kotěra ostře vymezil proti architektuře eklekticismu a odmítl dělat kompromisy proti svému přesvědčení. Tři měsíce po této roztržce s paní Kramářovou 15. 5. 1903 se ovšem *příteli Kramářovi* smířlivě zavázal k vyhotovení kompletních plánů a jejich předání. Dvě podepsané kresby zachycují návrh na vstupní branku s dvojicí typicky kotěrovských pylonů, nerealizovaných. Dopisem ze 16. března 1904 Kotěra poslal Kramářovi vyúčtování svých prací za květen až prosinec 1903 ve čtyřech položkách i s daty, počínaje vyměřením staveniště, přes návrh na přestavbu zahradního domku (jehož realizaci známe z fotografie), čtyři návrhy na vstupní branku se dvířky; náčrty a návrhy pro vilu ve složení 3 půdorysy, 2 řezy a 4 fasády v měřítku 1:100, celková dispozice měla měřítko 1:200, a nakonec sádrový model vily 1:100, u kterého je uvedeno datum zhotovení 24. prosince 1903. V archivní části pozůstalosti jsou jen dva výkresy, další dva se po roce 1923 dostaly do Národního technického muzea v Praze. Porovnáme-li dobové fotografie hotové vily Barbo s Kotěrovými projekty, zjišťujeme, že styl odpovídá linii Kotěrovy patetické monumentální tvorby. Ta začíná školní skicou knížecích lázní z roku 1896, pokračuje studijním pobytem v Římě roku 1898, kde si Kotěra oblíbil konstrukce antických budov. Pro vilu Barbo zvolil klasickou řeckou dispozici průniku dvou síní na půdorysu kříže. Sloupová *stoa* se otevírá do údolí, směrem k moři. Jasný rozvrh hmot, uměřené proporce a sdružení okenních otvorů do trojic jsou kotěrovské, týž rukopis má projekt vily Bianca v Bubenci, obdobu kamenné konstrukce pergoly z Barbo v menším měřítku měla Mrázova hrobka na Olšanských hřbitovech v Praze, rytmus okenních os a proporcí

his opposition to eclecticism and refused to make compromises that would go against his convictions. However, three months after the quarrel with Mrs Kramář, Kotěra undertook, in a letter to *my dear friend Kramář* of 15 May 1903, to produce the complete plans and make them available for use. Two signed drawings illustrate the design of an entrance gate with two typical Kotěra pylons (unrealized). In a letter of 16 March 1904, he sent Dr Kramář a bill for work done between May and December 1903, broken down into four items with dates, covering the surveying of the site, the design for the reconstruction of the garden house (the work on which is documented by a period photograph), four designs for an entrance gate with doors, and sketches and designs for the villa comprising three internal layouts, two cross-sections and four façades at a scale of 1:100. The general layout was drawn up at a scale of 1:200, with a plaster model of the villa at a scale of 1:100 (the production date of which was 24 December 1903). If we compare period photographs of the completed Barbo villa with Kotěra's projects, we can see that the style *corresponds* to the contours of Kotěra's affected monumental design work. This style began with a school sketch of royal spas from 1896 and continued with a study placement in Rome in 1898, where Kotěra grew fond of the design of ancient buildings. For the Barbo villa, he opted for a classical Greek layout, with two halls intersecting on the plan of a cross. The pillar *stoa* opens into the valley, towards the sea. The clear breakdown of materials, suitable proportions and the assembly of window openings into groups of three are typical of Kotěra's work. The project for the Bianco villa in Bubeneč has a similar style, the stone structure of the per-

připomene ještě průčelí Právnické fakulty z let 1907–1931.

Realista a technokrat Kramář Kotěrovu čistou konstrukci bez pompézní dekorace patrně schvaloval, ale nestačila exaltované paní Naděždě. Přivolala ruského inženýra E. A. Tatarinova, ten stavbu upravil kýženým bosovaným zdívem v přízemí a zvýšil attiku s kuželkovou balustrádou a dalšími detaily, jimiž narušil původní tvarovou harmonii. Neštěstí roku 1906 završil vídeňský přítel Kramářových Vojtěch Eduard Šaff předimenzovanými hřmotnými figurami *moderních* sfing na attice. Jejich modely s expresivně vypjatou grimasou předtím vystavoval v pražském Rudolfinu. Kreslené skici se dochovaly ještě k reliéfům bohyň Pallas Athény a Juno. Vnitřní zařízení vily neznáme, údajně je dodali řezbář Josef Štáfl a malíř Jan Beneš, profesor pražské Uměleckoprůmyslové školy, s nimiž byli Kramářovi tak spokojeni, že je přizvali i k práci na interiérech pražského domu.

Krymskou *Akademii* paní Kramářové navštěvovali čeští výtvarníci starší generace, kteří figurovali v kuratoriu Moderní galerie, již byl dr. Kramář prvním předsedou. Kromě zmíněných spoluvůrců vily byl vítán romantik a malíř moře Beneš Knüpfer. V Barbo maloval pro své hostitele mariny a olejomalbu *Dvou mnichů*, obojí obrazy mají zastoupení v Národní galerii v Praze. V korespondenci se nazýval Benediktem Benediktovičem a líčil, jak se mu o Kramářových zdá i ve snu. Vojtěch Hynais se přátelil s Karlem Kramářem již kolem roku 1900, dokladem toho je patrně nejlepší Kramářův portrét z roku 1899. Ženy-umělkyně přísnému výběru paní Kramářové nevyhovovaly. Grafička a malířka Zdenka Braunerová se až do roku 1914 marně snažila a o sblížení s Kramářovými

Vila Barbo od západu, fotografie, asi 1918. // Villa Barbo, view from the west, photograph, around 1918.

gola from Barbo is reproduced on a smaller scale for the Mráz Crypt at Olšany Cemetery in Prague, and the rhythm of the window axes and proportions are reminiscent of the façade of the Law Faculty from 1907 to 1931.

Kramář, the realist and technocrat, evidently rubber-stamped Kotěra's pure design free of pompous decoration, but this was not enough for the exalted Nadezhda. She summoned the Russian engineer E. A. Tatarinov, who modified the structure to include the coveted embossed masonry on the ground floor and increased the attic with a skittle balustrade and other details which impaired the original formal harmony. The misfortunes of 1906 were rounded off by the Kramářs' Viennese friend Vojtěch Eduard Šaff, who added oversized burly figures of "modern" sphinxes to the attic. Their corpulent bodies with expressively exalted grimaces had previously been exhibited at the Rudolfinum in Prague; sketches have been preserved. The interior furnishings of the villa are unknown; it is claimed they were supplied by the woodcarver Josef Štáfl and the painter Jan Beneš, a professor at the Prague Academy of Arts, Architecture and Design, with whom the Kramářs were so

o prodej svých obrazů Moderní galerii. „Zdá se, že někdo mezi nás postavil zeď, stěhuje si Naděždě a jede do Ruska sama.

Druhá vila manželů Kramářových v Praze z let 1911–1914 je ze tří staveb nejzdařilejší. Byla svěřena slovanskému architektu haličského původu, rodákovi ze Lvova, Fridrichu Ohmannovi (1858–1927), kterého Kramář poznal již koncem 90. let 19. století ve Vídni jak z projektů říční navigace, mostu a skleníku, tak možná ze společnosti, v Praze jako profesora Uměleckoprůmyslové školy a oslavovaného tvůrce první pražské secesní stavby s kavárnou Corso. Mezitím se Ohmann ve Vídni proslavil dostavbou nového Hofburgu (se štukovými dekoracemi Celdy Kloučka) a dalšími projekty, které Naděždě jistě

satisfied that they invited them to work on the interiors of their Prague home too.

Mrs Kramářová's Crimean *Academy* was visited by older Czech artists who sat on the board of trustees of the Modern Gallery, of which Dr Kramář was the first chairman. Besides the above-mentioned contributors to the villa, the romantic and painter of the sea Beneš Knüpfer was a welcome guest. At Barbo, he painted a seascape and the oil painting *Two Monks* for his hosts; the two pictures are represented in the National Gallery in Prague. In correspondence, he called himself Benedikt Benediktovich and described how he had had a dream about the Kramářs. Vojtěch Hynais struck up a friendship with Karel Kramář in around 1900, proof of which is perhaps the best portrait of

Kramářova vila od severu, fotografie, Marek & Vedral, Praha-Dejvice kolem 1915. // The Kramář's villa as seen from the north, photograph, Marek & Vedral studio in Dejvice, Prague about 1915.

přesvědčily o správné volbě *velkého mistra*. Současníci oceňovali jeho neobyčejnou přizpůsobivost a cit pro místní historické slohy, jimiž musel konvenovat i panovačné objednavatelce. Nálepka *neobarokní*, kterou bývá vila označována, platí pro dvojici průčelí a dvojspádovou střechu, upomínající na Zbraslav, Veltrusy, ale i na smíchovskou Portheimku, které se paní Kramářové zalíbily. Ostatní stěny exteriéru jsou ploché a umě- řené, se střízlivou dekorací od secese po art deco. Ohmannovi se ze všech různorodých komponent podařilo vytvořit elegantní a harmonickou stavbu, která vadí snad jen výškou v panoramatickém pohledu od Vltavy.

Důležité a velmi stylově a motivicky pestré jsou interiéry stavby. Kolektiv výtvarníků od roku 1912 vedl Ohmannův někdejší kolega Celda Klouček, profesor dekorativního modelování z Uměleckoprůmyslové školy a jeho dřívější spolupracovník. Ohmanna byl ochoten respektovat jen kvůli Kramářovým „s velkým sebezapřením a vnitřním odporem, neb mám trpké zkušenosti z dřívějšího spolupracování“. Obklopil se žáky, kteří jeho návrhy prováděli: čerstvý absolvent Karel Štipl se specializoval na okenní vitraje a na keramiku. Kloučkův kompoziční talent a ornamentální invence v různých stylových polohách se uplatňovaly po tři generace. Se vkusem zakomponoval do fasády zahradního průčelí reliéfy životních symbolů objednavatelky: ruského medvěda a koráb na rozbouraném moři jejího cestovatelství. Přidal motivy jejího muže, orla-strážce a lva-vládce. Mříž balkónu nese Kramářovo heslo: *Pravdou třeba proti všem*, a po obou stranách iniciály jmen objednavatelů se slovy Léta Páně a s letopočtem ukončení stavby 1914 z římských číslic. Před vánocemi roku 1913 Klouček zastavil práci a psal *milostivé paní, že není radno*

Kramář from 1899. The graphic artist and glass painter Zdenka Braunerová vainly tried to form a friendship with the Kramářs, but left for Russia without them.

The Kramářs' **second villa**, in Prague, was built between 1911 and 1914 and is the best executed of their three villas. They commissioned the Slavonic architect of Halich origin, a native of Lvov (Lemberg), Fridrich Ohmann (1858–1927), whom Kramář knew from the end of the 1890s in Vienna in connection with river navigation, bridge and greenhouse projects and, perhaps, social gatherings; in Prague he had been a professor at the Academy of Arts, Architecture and Design and was the celebrated architect of the first Art Nouveau structure in Prague, the Corso café. In the meantime, Ohmann had become famous in Vienna for completing the new Hofburg (with the stucco decorations of Celda Klouček) and other projects which must have per-

Kramářova vila od jihu, fotografie, Marek & Vedral Praha-Dejvice, kolem 1915. // The Kramář's villa as seen from the south, photograph, Marek & Vedral studio in Dejvice, Prague about 1915.

svěřovat práce málo známým a neosvědčeným firmám. Doporučoval domácí žulu a opuku od štukatéra Šístka a mramoráře Ciaviny, jako je využil ve vile Edvarda Beneše Na hřebenkách či v konventu křižovníků u Karlova mostu. Výzdoba interiérů byla bohatší než exteriér, mísí se v ní ornamentální prvky romantického symbolismu, secese, art deco až po kubismus. Nejdále k abstrakci pokročilo tvarování trojbokých mramorových masek krbu v jídelně a přístěnného buffetu, podobně jako štítky klik dveří. Ze vzorníku art deco pocházejí motivy štukových květů na poprsni balkónu i ornament na klenbě Mramorového sálu. Ačkoliv Klouček bývá dosavadními kritiky považován jen za vyznačče neobaroka a secese, dosáhl až k moderně. Kloučkovy skicáře z let 1910–1930 překvapují

suaed Nadezhda she was making the right choice of a *great maestro*. His contemporaries appreciated his unusual adaptability and feeling for historical styles, which he drew on to appease his overbearing client. The label *Neo-Baroque* which is generally assigned to the villa applies to the two façades and the dual gradient roof reminiscent of Zbraslav, Veltrusy, and even Portheimka in Smíchov, which Mrs Kramářová liked. The other walls of the exterior are flat and proportional, with austere decoration ranging from Art Nouveau to Art Deco. Ohmann managed to draw on all the disparate components to create an elegant, harmonious structure which can be criticized perhaps only for its height in the panorama from the Vltava.

The interiors are important and highly diverse in style and motif. The team of artists was headed by Ohmann's erstwhile colleague Celda Klouček, a professor of decorative modelling from the Academy of Arts, Architecture and Design and his occasional associate. He surrounded himself with pupils who implemented his designs: the fresh graduate Karel Štipl specialized in lead glazing and ceramics. Klouček's compositional talent and ornamental invention in various styles had been successful over three generations. He tastefully incorporated reliefs of symbols of his client's life into the garden façade: a Russian bear and argosy on the choppy sea of her travels. He added motifs for her husband – the eagle as guard and the lion as ruler. The balcony lattice bears Kramář's motto: *Standing Up for the Truth Regardless*, and on both sides are the initials of the clients with the words Anno Domini and the year of completion (1914) in Roman numerals. The decoration

invenčí abstraktních ornamentů, inspirací ve folklóru mexických Aztéků či Transylvánců, a dokonce návrhem na rondokubistickou kredenc z roku 1918, která nebyla ve vile realizována.

Mramorový sál byl ústřední společenskou místností a ideovou základnou celé budovy. Svými sloupy přesně evokuje chrám Boží Moudrosti v Konstantinopoli, na lunetách je doplňují dvojice ptáků pijících z pramene poznání. Obojí symbolizuje byzantskou

of the interior was richer than the exterior, combining ornamental elements of Romantic Symbolism, Art Nouveau Art Deco and Cubism. The most abstract component was the three-sided marble mask of the fireplace in the dining room and the tags of the door handles. Examples of Art Deco are the motifs of stucco flowers on the parapet of the balcony and the ornamentation on the beam of the Marble Hall. Although Klouček is generally regarded by critics only as an advocate of the Neo-Baroque and Art Nouveau, he did venture into the Modern style. Klouček's sketchbooks from 1905 to 1935 are surprising in the invention of their abstract ornaments, inspiration in the folklore of Mexican Aztecs and Transylvanians, and even in the design of a round Cubist chest of drawers, although we do not know whether it saw the light of day.

The Marble Hall was the central reception room and the ideological basis of the whole building. With its columns, it evokes the Church of Holy Wisdom in Constantinople; on the lunettes, a pair of birds can be seen drinking from the spring of knowledge. Both symbolize the Byzantine culture as the basis of Slavonic cultures, which also expressed Kramář's Pan- or Neo-Slavism. Nadezhda refers to family tradition for her choice of architecture: her uncle, the trader Aleksey Ivanovich Khludov (1818–1882) was the largest collector of Byzantine manuscripts of his time; the most precious, the Khludov Psalter, was produced, according to the then state of knowledge, for the above-mentioned church in Constantinople.

Nadezhda conceived the Billiard Room in the old Russian rustic style. The decorators of the Crimean villa came into play here: Štáfl designed the grim old Russian

Revers medaile k 50. výročí Akademického spolku ve Vídni, Jan Čejka, Praha-Kremnice 1919. // The reverse of a medal commemorating the 50th anniversary of the Academic Association in Vienna, Jan Čejka, Praha-Kremnice 1919.

Kramářova vila, vitraj podle návrhu Karla Štípla, fotografie, 2006. // The Kramář's Villa, stained-glass partition (vitrail) designed by Karel Šipl, photograph, 2006.

Kramářova vila, jídelna
s byzantizujícími sloupy,
fotografie, 2006. // The
Kramář's Villa, dining room
with columns in Byzantine
style, photograph, 2006.

kulturu jako základ kultur slovanských, což vyjadřovalo i Kramářův panslavismus, později novoslovanství. Naděжда citací architektury odkazuje k rodinné tradici: její prastrýc a kmotr, moskevský obchodník a spolumajitel továren Alexej Ivanovič Chludov (1818– 1882) byl významným sběratelem ruských a byzantských rukopisů a prvotisků. Nejvýznamnější z nich, tzv. Chludovův žaltář,

panelling and the doors of dark stained wood, with engravings of domed cathedrals and reliefs of heroes from Russian fables and squirrels in hazel wood. Another item by him was the sofa (not preserved) and the fine door inlays. The carved corner pillars are wittily decorated with the figures of an owl; we also find this symbol of Karel Kramář's wisdom on a medal designed by

Kramářova vila, schodiště s krbem podle návrhu Celdy Kloučka, fotografie, 2006. // The Kramář's Villa, stairway with fireplace, according to the design of Celda Klouček, photograph, 2006.

111

vznikl podle tehdejšího stavu poznání pro zmíněný konstantinopolský chrám.

Tzv. Ruskou jídelnu, která nejprve sloužila jako ložnice a později jako pánský Kulečníkový sál, Naděžda dala pojednat ve staroruském stylu venkovských stavení. Představili se tu dekoratéri krymské vily: Štáfl navrhl ponuré staroruské táflování a dveře z temně mořeného dřeva, s řezbami kupolových chrámů, s reliéfy bohatýrů z ruských bylin a veverkami v ořeší. Jemné intarzie jiných dveřních výplní Jeho dílem byla také kožená sedací souprava pohovky se 14 křesly a polštáři. Vyřezávané koutové sloupky vtipně dekorují figurky sovy, kterou jako symbol moudrosti Karla Kramáře nacházíme také na medaili Jana Čejky ke 150. výročí Akademického spolku ve Vídni, jehož byl Kramář čestným předsedou. Pro dekoratéra Jana Beneše byly stejně jako pro Kloučkovu školu typické keramické obkládačky, opět s motivy z ruských pohádek s ruskou ornamentikou. Prováděla je šamotka v Rakovníku. Benešovým dílem je patrně nástrovní malba.

Jan Čejka to mark the 150th anniversary of the Academic Association in Vienna, of which Kramář was the honorary chairman. Typical for Jan Beneš and the Klouček school in general were the ceramic tiles, again with motifs from Russian tales and with Russian decoration. They were made at a fireclay furnace in Rakovník. The ceiling painting is evidently also Beneš's work. The

Celda Klouček, nerealizovaný (?) návrh na kredenc, kresba, 1918. // Celda Klouček, not implemented (?) design of sideboard, drawing, 1918.

Stavba vily ve Vysokém nad Jizerou, fotografie, kolem 1929. // Construction of the villa in Vysoké nad Jizerou, photograph, around 1929.

Obohacení staroruského designu o prvky moderny napovídá, že se výtvarníci i objednavatelka poučili díly nové generace ruských výtvarníků z uměleckých kolonií Abramcevo a Talaškino. Ti představili své práce v Praze roku 1909 v Topičově salónu.

Třetí vilu vybudovali Kramářovi v letech 1927–1930 jako náhradu za ztracené Barbo podle projektu ruského architekta, emigranta Vladimíra A. Brandta, jemuž své předsta-

enrichment of the old Russian design with Modern elements indicates that the artists and the client had learned about the works of the new generation of Russian artists from the art communities of Abramtsevo and Talashkino. They presented their work in Prague in Topič's Salon in 1909.

The Kramářs built their **third villa** in 1927–1930 to replace the lost Barbo; this villa was designed by the Russian architect and émigré Vladimír A. Brandt. Again

vy vnukla opět Naděžda. Měla před očima věže romantických rezidencí na Krymu, například Vlaštevčího hnízda v Gaspru od architekta Leonida Sherwooda, benátskou kampanilu, ale i české a moravské hrady jako Bouzov. Obrovské sídlo se třemi objekty ani architekt Brandt, ani stavbyvedoucí Jan V. Feofilov, ani stavitel Oldřich Zítek nedokázali udržet v harmonických proporcích, jako to uměl Ohmann. Také osud vily nebyl šťastný a namísto dobročinného domu spisovatelů, jak plánoval dr. Kramář, musel být odprodán NSDAP a v letech 1941–1945 se stal sídlem jejich regionální školy; po ní až dodnes slouží jako hotel. Z vnitřního vybavení nezbylo nic než moderní dřevěné schodiště a dveře. Oboustranně otevřené dvorní arkády, které připomínaly černomořské letovisko, musely být z klimatických důvodů zazděny. Detaily stavby i park postupnými úpravami značně utrpěly.

DANA STEHLÍKOVÁ

Nadezhda forced her ideas on him. She saw in her mind's eye the towers of the romantic residences in the Crimea, such as the Swallow's Nest in Gaspro, by the architect Leonid Sherwood, the campanile in Vienna, and Bohemian and Moravian castles such as Bouzov. Neither the architect nor the foreman, Jan V. Feofilov, nor even the contractor Oldřich Zítek were able to maintain this huge residence, with three structures, in harmonious proportions, as Ohmann had done with the Prague villa. The fate of this villa was not the best; instead of the writers' house planned by Dr Kramář, it had to be sold to the NSDAP and became the site of their regional school between 1941 and 1945. After this, it became – and still is – a hotel. Nothing but the Modern wooden staircase has remained of the interior. For climatic reasons, the open arcades had to be walled in; details of the structure and the gardens have suffered considerably due to the various modifications made over time.

DANA STEHLÍKOVÁ

Stavba vily ve Vysokém nad Jizerou, fotografie, kolem 1929. // Construction of the villa in Vysoké nad Jizerou, photograph, around 1929.

Kramářova vila patří bezpochyby k dominantám levého břehu Vltavy, hrdě se vypíná na Svatotomášské baště přímo proti Pražskému hradu. Před desetiletími bylo toto sídlo vůdce české politické pravice Karla Kramáře téměř zosobněním zahořklého vzdoru, který pociťoval vůči svému někdejšímu spolupracovníkovi a později sokovi, prezidentu Tomáši Garrigue Masarykovi. Vila však dávno ztratila svůj privátní charakter. Již bezmála deset let patří jako sídlo premiéra mezi budovy symbolizující českou státnost. Tím se této po mnoha stránkách unikátní stavbě dostalo důstojného obsahu.

„VŮDCE NÁRODA“ SE ROZHODL USADIT V PRAZE

„Zastyďte se konečně již jednou, pánové, těžkou zodpovědnost vůči budoucnosti uvalujete na svoje hlavy, neboť co takovým usnesením pokazíte, ani celí věkové nebudou moci odčinit.“ Tímto napomenutím přivítalo 7. března 1911 České slovo rozhodnutí pražské radnice o prodeji pozemků XIX. bašty, pozůstatku někdejšího opevnění Prahy, mladočeskému vůdci Karlu Kramářovi. Obecní zastupitelstvo však varování přehlédlo a během jednoho roku odprodalo

Kramář's villa is undoubtedly one of the landmarks on the left bank of the Vltava River. It looms proudly over the Saint Thomas Bastion directly opposite the Prague Castle. Decades ago, this residence of the leader of the Czech political right, Karel Kramář, was considered to be almost an embodiment of the bitter defiance Kramář felt towards his former colleague and subsequent rival, President Tomáš Garrigue Masaryk. However, the villa ceased to be a private house a long

Stavební pozemek lemovaný hradebními zdmi, fotografie, Praha před 1911. // The building plot, lined by the Prague Castle fortifications, photograph, Prague before 1911.

Naděžda Kramářová při prohlídce stavebního pozemku, fotografie, Praha před 1911. // Nadezdha Kramářová inspecting the building plot, photograph, Prague before 1911.

Kramářovi pozemky včetně hradeb o celkové rozloze 12 140 m² za cenu 162 393,50 korun. Jen málokterý český politik by si mohl dovolit stavět tak nákladné sídlo. Karel Kramář však ano. Jako syn bohatého semilského stavitele nikdy netrpěl ani náznakem existenčních starostí. Ekonomickou nezávislost získal v devadesátých letech 19. století, kdy si za otcovy prostředky postupně koupil prosperující textilní továrnu v podkrkonošském Libštátě. Později podnikal i ve výrobě cihel, investoval do cenných papírů a měl řadu dalších ekonomických aktivit. Přesněji řečeno, nebyl to on sám, ale jeho majetek spravovali buď členové rodiny nebo osoby, kterým svěřil důvěru. Jeho ekonomické možnosti se rozšířily i sňatkem s dcerou zámožného moskevského továrníka Naděždou Abrikosovou. Především kvůli ní se pouštěl do svých stavebních podniků, nejprve do stavby letního sídla v Barbo nedaleko krymské Jalty, nedlouho poté do pražské vily a nakonec i do velikašského sídla ve svém rodném Vysokém nad Jizerou.

time ago. It has been almost ten years since the villa was made the official residence of the prime minister and became one of the buildings symbolizing Czech statehood, thus lending the structure, unique in many respects, the dignity it merits.

“NATIONAL LEADER” DECIDES TO SETTLE IN PRAGUE

“Gentlemen, at last feel ashamed for once! The weighty responsibility for the future rests on your shoulders as the wrongs you inflict with this decision shall not be undone for ages.” These were the comments made on 7 March 1911 by České slovo (Czech Word) in response to the Prague City Council’s decision to sell the land of Bastion XIX – the remains of the former Prague fortification – to Karel Kramář, the leader of the Young Czechs. However, the municipal assembly dismissed the warnings and sold the land, including the walls, with a total area of 12,140 m², to Kramář within a year

Kramářovi odpůrci poukazovali na jeho přátelské styky s někdejším spolužákem a nyní mladočeským starostou Karlem Grošem; příliš se ale nemluvílo o tom, že město získalo do svého vlastnictví pražské bašty právě díky předsedovi poněkud oportunistické mladočeské strany Karlu Kramářovi. Ten se musel v kupní smlouvě zavázat, že postaví maximálně jednopatrovou rodinnou vilu, s průčelím obráceným k Vltavě, tak, aby tvořila mohutný, dominující celek, esteticky dokonalý a hodící se k panoramatu Hradčan. Vše mělo být hotovo do tří let. Obec si vyhradila předkupní právo, na druhé straně se však zavázala, že postaví k vile zdarma vodovod, plynovod, příjezdovou komunikaci a zavede tam elektřinu. Kramářův dům nebyl rozhodně jediný, který na pražských

for 162,393.50 crowns. Of the few Czech politicians who could afford to build such an expensive residence, Karel Kramář was one. As the son of a wealthy developer from Semily, he had never suffered the slightest of material concerns. He achieved economic independence in the 1890s, when he gradually bought up a prosperous textile factory in Libštát, in the foothills of the Krkonoše Mountains, with his father's resources. Later, he branched out into brick manufacture, invested in securities, and was involved in numerous other business activities. To be precise, he did not play a particularly active role in these interests, preferring to leave the management of his assets to family members or people he trusted. His economic horizons expanded further when he mar-

119

Pracovní ruch na staveništi, za stavebním materiálem špička věže Hanavského pavilonu, fotografie, kolem 1912. // Working bustle on the building site, with the roof of the Hanavský Pavilion peeking out from behind the stacked construction material, photograph, around 1912.

Kramářova vila a Hradčany, pohled z Letenských sadů, fotografie, před 1930. // Kramář Villa and Prague Castle, view from Letenské Orchards, photograph, before 1930.

baštách v té době vznikál, nedaleko odsud bydlel v novém nájemním bytě např. i T. G. Masaryk s rodinou, ale umístěním ani parametry se Kramářově vile nic nevyrovnalo.

Se stavebními pracemi se začalo ihned po koupi pozemků. Nejprve bylo třeba zpevnit tereziánské hradební zdi, ve kterých bylo mnoho trhlin. Do konce roku 1911 se na pozemku kácely stromy, vozil materiál, v listopadu se začalo s kopáním základů. A ty nebyly ledasjaké, vždyť vila se měla rozkládat na 700 metrech čtverečních. Ohmannův

Kramářova vila a Hradčany, pohled z Letenských sadů, fotografie, Otakar Husák, Praha 1930. // Kramář Villa and Prague Castle, view from Letenské Orchards, photograph, Otakar Husák, Prague 1930.

ried Nadezhda Nikolaevna Abrikosova, the daughter of a rich factory owner from Moscow. Nadezhda was the impetus behind the decision to start realizing his construction projects – first the construction of a summer retreat in Barbo near Yalta in the Crimea, soon followed by a villa in Prague and, ultimately, the grand residence in his hometown of Vysoké nad Jizerou.

Kramář's opponents drew attention to his friendly relations with his former schoolmate and now Young Czech mayor Karel Groš; however, there was little mention of the fact that it was thanks to the chairman of the rather opportunistic Young Czechs, Karel Kramář, that the city had acquired the Prague bastion. In the purchase agreement, Kramář had to undertake not to build anything more than a two-storey family villa, with its façade facing the Vltava River to form an impressive, dominating structure that was aesthetically faultless and suited to the skyline of the Hradčany (Prague Castle) district. Everything was to be finished within three years. The municipality held the right of first refusal to purchase the property, but also committed itself to provide the villa with a water pipe, gas line, access road, and electricity line free of charge. While Kramář's house was obviously not the only one structure to be built on the site of the former Prague fortifications at this time (T. G. Masaryk and his family lived in a new rented apartment nearby, for example), nothing could match the location or magnitude of Kramář's villa.

When all the formalities had been sorted out, the construction work could start. The style in which the villa was built is still a matter of discussion. It is essentially a Neo-Baroque structure with numerous

projekt byl skutečně velkorysý, uvážíme-li, že se jednalo o vilu rodinnou. Budova byla opravdu pouze jednopatrová, to však nebránilo tomu, aby v sobě skryla 56 místností. Z jejich skladby je vidět, že většina stavby měla sloužit k reprezentačním účelům. Politickou dimenzi sídla vůdce české pravice měl avizovat také nápis na balkonu nad průčelím „Pravdou třeba proti všem“. Kromě dvou pracovn majitele, dvou ložnic a kuchyně zde bylo několik jídelen, salonů, hal, pokojů a lázní pro hosty a samozřejmě místnosti služebnictva. Na svou dobu se vila vyznačovala nebývalými technickými vymoženostmi v zázemí, vedle osmi sklepů a vinného sklepa obsahoval její suterén žehlírnu, byl zde domácí výtah, odsávač prachu, ale také skladiště benzínu, umístěné vedle garáží. Než však toto vše, pod vedením stavebního rady Jana Rosenberga, vzniklo, museli si manželé Kramářovi několik let počkat.

Stavební práce probíhaly v letech 1912 a 1913, v téže době vznikly i vedlejší budovy, domky šoféra a zahradníka. Na Baště sv. Tomáše se to tehdy hemžilo lidmi. Přes léto zde pracovalo 50 až 70 dělníků, ale stavba se nezastavila ani v zimě. Vždyť bylo také na čem pracovat. Vznikalo zde i tenisové hřiště, skleníky, upravoval se park, stále se zpevňovaly hradební zdi. Celkem sem bylo

Art Nouveau elements and hints of Art Deco. The villa was designed by Friedrich Ohmann (1858–1927), the Viennese court architect and representative of Late Historicism, also dubbed John the Baptist of Prague Art Nouveau, who was a professor of decorative architecture at the Prague Academy of Arts, Architecture and Design in the 1890s. He designed a number of buildings in Prague, including the Commodity Exchange, the Music Hall in Karlín, the Corso coffee shop in Na Příkopě Street, and the Hotel Central in Hybernská Street. He was also a member of the Prague Art Commission, an advisory body to the City Council tasked with the regulation of the large-scale construction under way in historical parts of Prague at the time. While Ohmann was unquestionably an architectural authority, he adapted relatively flexibly to the requirements and whims of his customer, or rather his customer's wife, Nadezhda Kramářová. Jan Kotěra, the architect of the Kramář's

Zabezpečení vjezdu do Kramářovy vily, fotografie, Marek & Vedral Praha-Dejvice, kolem 1915. // Security facilities at the gate of Kramář Villa, photograph, Marek & Vedral studio in Dejvice, Prague, around 1915.

Strakova akademie a Kramářova vila, pohled z Mánesova mostu, fotografie, Marek & Vedral Praha-Dejvice, kolem 1915. // The Straka Academy and Kramář Villa, view from Mánes Bridge, photograph, Marek & Vedral studio in Dejvice, Prague, around 1915.

121

Kulečníkový sál ve staroruském stylu, fotografie, před 1938. // The Billiard Room, furnished in old-Russian rustic style, photograph, before 1938.

podle stavebního deníku a účetních knih přivezeno 433 400 kusů cihel, 16 000 kusů dlaždic, 968 povozů písku, 73 opuky, 60 štěrku, 251 kamene, 13 dříví, 303 m² kamene na štět, 2900 kg sádry, 1637,5 metrů vápna, 13,5 metrů asfaltu, 2560 pytlů cementu... Lešení a část stavebního materiálu pocházely z budovy Kramářova stranického deníku – Národních listů, která právě prodělávala rekonstrukci, ostatní materiál od českých firem z okolí Prahy.

Kramářovi předpokládali, že ve svém pražském sídle budou trávit šest až sedm měsíců v roce. Zbývajících čtyři pobývali na Krymu, dva ve venkovském sídle v Libštátu. Za svých pražských pobytů bydleli doposud v proná-

Crimean villa and Ohmann's successor at the Academy of Arts, Architecture and Design, was much less tolerant of this kind of behaviour.

The construction work began as soon as the land had been purchased. First, the fortification walls built under the reign of Maria Theresa had to be reinforced as there were many cracks in them. By the end of 1911, the trees had been felled and the materials delivered. Work on excavating the foundations started in November, and these were not any old foundations as the villa was to cover 700 square metres. Ohmann's project was truly ambitious when we consider it was for a family villa. As agreed, the building

jatém bytě na Riegrově nábřeží a zároveň měli domácnost i ve Vídni, kde bylo těžiště Kramářovy politické činnosti. Paní Kramářová přicházela na stavbu téměř denně. Občas ji doprovázel manžel, někdy přátelé, hosté. Její osoba však byla nejdůležitější. Nejen že se chodila dívat, jak pokračuje vznik jejich vily, ale chodila také radit a upřesňovat či měnit své požadavky. Jen těžko jí stavební rada Rosenberg zdůvodňoval hloubku základů, vysvětloval, podle čeho se určuje výška a počet schodů, či jak se má postupovat při opravách hradební zdi. Paní Kramářová si angažmá při stavebním procesu bezesporu kompenzovala některé deficity, které jí přinášel život v bezdětném manželství v provinciálních Čechách.

V době, kdy se oba manželé těšili ze zařízení svého sídla, vypukla první světová válka. Práce na domě se však nezastavily, přestože dělníci postupně odcházeli na frontu, zásobování bylo stále obtížnější, a přestože Kramář dosti často otálel s placením účtů. Nelze se mu snad ani divit, vždyť původní rozpočet sestavený Ohmannem, vztahující se pouze na stavební práce, nikoli na vnitřní vybavení, se zdvojnásobil. Jeho výše činila nyní 800 000 korun.

JEN LETMÝ DOTEK LUXUSU

Patnáctého května 1915 se Kramářovi do své vily nastěhovali. Obývali však pouze přízemí, zbytek byl ještě nehotový. Tehdy se mohl Karel Kramář těšit ze své pracovny o rozloze 73,35 m² se stropem vysokým 7,5 metru, mohl usednout za stůl potažený buvolí kůží, těšit se z krbu ze zeleného mramoru v kulečnickovém sále i ze dvou dalších, mohl si vychutnávat interiér ve venkovském staroruském stylu, mohl ulehnout do 220 ×

had just two storeys, but this did not prevent it from containing 56 rooms. The structure indicates that much of the villa was planned for official purposes. The inscription on the balcony above the façade, “Standing up for the truth regardless”, also notifies visitors of the political dimension of the residence of the leader of the Czech right wing. In addition to the owner’s two studies, two bedrooms and kitchen, there were several dining rooms, reception rooms, halls, guests’ rooms and bathrooms, and, of course, servants’ quarters. For its time, the villa was fitted out with unprecedented technological facilities. In addition to eight storage cellars and a wine cellar, there was also a pressing room in the basement. There was a domestic lift, a dust remover, and a petrol storeroom next to the garages. The Kramářs had to wait several years before all this was installed under the guidance of the construction administrator Jan Rosenberg.

The construction work was in progress

Ložnice Naděždy Kramářové, fotografie, před 1938. // The bedroom of Nadezhda Kramářová, photograph, before 1938.

Pracovna Karla Kramáře
v byzantském slohu,
fotografie, 2006. // Karel
Kramář's study in the
Byzantine style, photograph,
2006.

145 cm velké postele z americké hrušky, s patentní ocelovou vložkou značky Primmisima a trojdílnou žíněnkou s potahem z modrého hedvábí, protkávaného zlatem. To vše mohl. Necelý týden se takto těšil. Dne 21. května 1915 ho policie doma zatkla, byl odvezen do Vídně a v následujícím roce odsouzen pro velezradu k trestu smrti oběšením. Jeho

in 1912 and 1913; outbuildings, as well as the chauffeur's and gardener's houses, were built at the same time. St Thomas's Bastion was swarming with people in this period. Between 50 and 70 labourers worked here in the summer, but construction did not stop in winter either as there was so much to do. Tennis courts and greenhouses were built, a park was landscaped, and the fortification walls constantly reinforced. According to the building log and accounting ledgers, 433,400 bricks, 16,000 tiles, 968 truckloads of sand, 73 truckloads of arenaceous marl, 60 truckloads of gravel, 251 truckloads of stone, 13 truckloads of timber, 303 m² of ballast stone, 2,900 kg of plaster, 163.75 quintals of lime, 13.50 quintals of bitumen, and 2,560 bags of cement bags were delivered to the site. The scaffolding and some of the building materials came from the building housing Kramář's daily newspaper Národní listy, the voice of his political party, which was being renovated at the same time. Other materials came from Czech firms in the Prague area.

The Kramářs planned to spend six to seven months of the year at their Prague residence. Four months were spent in the Crimea and two months at their country retreat in Libštát. Until then, a rented apartment on the Rieger riverfront had been their Prague base, but they also maintained a house in Vienna, which was the focal point for Kramář's political activities. Mrs Kramářová came to the building site almost daily. Her husband, friends or guests would occasionally accompany her. However, she was the most important person. She went there not only to see how the construction of their villa was progressing, but also offered advice and elaborated on or modified her

monumentální vila v podstatě osiřela, neboť Naděžda Kramářová trávila většinu času ve vídeňských hotelích, aby byla svému muži nablízku. Teprve na podzim roku 1917 se sem amnestovaný Kramář i s manželkou vrátil, když předtím pobyl několik měsíců v Libštátě a do Prahy, a tedy ani do své vily, za celou dobu nezajel. Odcházel-li do Vídně jako vůdce mladočeské strany, vracel se jako vůdce českého národa. Přestože nestál v čele nejsilnější politické strany, váha jeho osobnosti a politické perzekuce jej vynesly do čela zastřešujícího orgánu české politiky – Národního výboru – a později také do čela první vlády samostatného státu. V říjnu 1918 vzniklo Československo a jeho první premiér měl opravdu reprezentativní vlastní soukromé sídlo.

requirements. The building administrator Rosenberg found it difficult to explain to her the depth chosen for the foundations, how the height and the number of steps were calculated, or how the fortification walls had to be repaired. Mrs Kramářová's involvement in the construction process was probably a way of compensating for certain drawbacks of life in a childless marriage in the Bohemian provinces.

The First World War started just as the couple were enjoying the process of furnishing their residence. However, work on the house did not let up even though workers gradually left for the front. Deliveries became more difficult, partly because Kramář often paid the bills late. No wonder, when the original budget prepared by Ohmann and applicable only to construction work – not the interiors – doubled. It had spiralled to 800,000 crowns.

JUST A TOUCH OF LUXURY

Mr and Mrs Kramář moved into the villa on 15 May 1915. However, they occupied only the ground-floor because the remainder had not yet been finished. Karel Kramář could enjoy his office, extending over an area of 73.35 m², with a ceiling 7.5 metres high. He could sit down at a desk covered with buffalo hide and enjoy the green marble fireplace in the billiard hall or two fireplaces elsewhere. He could also take pleasure in the interior decorated in the old Russian country style, or lie down on a 220 × 145 cm bed of American pear wood with a Primiissima patented steel insert and a three-layer horsehair mattress covered with blue silk with gold embroidery. All this he could do at his leisure. For just under a whole week. The police arrested him

Hlavice sloupu v jídelně, fotografie, 2006. // Capital in the dining room, photograph, 2006.

PŘÍLIŠ VELKÁ STAVBA

Avšak velký majetek znamenal také velké starosti a ty na sebe nenechaly dlouho čekat. V lednu 1919 začala pařížská mírová konference a Karel Kramář na ní chtěl být přítomen, odjel v čele československé delegace na dlouhé měsíce z Prahy. Starost mu v té době nedělali zloději, před nimi byla vila chráněna mřížemi dokonce i na kanálech, vedoucích k domu. Důležitější bylo upozornění, jehož se mu dostalo od rodinného přítele Vladimíra Vaňka z ministerstva národní obrany. Na Kramářovu vilu hodlala sáhnout bytová komise, a proto bylo záhodno velkou a v podstatě prázdnou nemovitost co nejrychleji nějakým způsobem obsadit. Stejně nebezpečí se objevilo i příštím rokem. Obrovský a nevyužitý objekt jako by si o to v revolučních dobách téměř říkal. Kramář nebyl jediný, komu podobné nebezpečí hrozilo; i když nám to dnes může přijít absurdní, stejnou otázku řešila i řada jiných členů československé delegace na pařížské mírové konferenci. Definitivně rozptýlil Kramářovy chmury až na podzim roku 1920 svým vzkazem prezidentův kancléř, bývalý primátor a především Kramářův někdejší spolupracovník z odbojové skupiny Maffie Přemysl Šámal: „Sděluji Vám, že dle jednomyslného usnesení bytové komise pro Prahu... nebudou místnosti ve Vaší vile zabrány, a to, jak výslovně se v usnesení praví, hledíc k zásluhám pana Dra Karla Kramáře...“

Během dvacátých let se Kramář zdržoval v Praze poměrně častěji, Barbo bylo navždy ztraceno a do Vídně již nebylo proč jezdit. Byl štědrým hostitelem a jeho vila se stala útočištěm ruských emigrantů i společenským centrem pravicových politiků. Její režijní náklady byly značné, za takové

at home on 21 May 1915 and he was taken to Vienna. He was convicted of high treason and sentenced to death by hanging in the following year. His monumental villa had essentially been abandoned, as Nadezhda Kramářová spent most of her time in Viennese hotels to stay close to her husband. It was not until autumn 1917 that Kramář, released in an amnesty, returned with his wife to the villa, after spending several months in Libštát. He had visited neither Prague nor his villa in the first months after his release. He had left for Vienna as the leader of the Young Czechs and returned as the leader of the Czech nation. In spite of the fact that he was not leading the strongest political party, his personal clout and political persecution saw him rise to the head of the overarching body of Czech politics – the National Council – and to the position of prime minister of the new independent state's first government. Czechoslovakia was established in October 1918 and its first prime minister had a truly prestigious private residence.

TOO BIG AN ESTATE

However, these extensive assets soon caused major concerns. The peace conference in Paris started in January 1919 and Karel Kramář was keen to attend. As head of the Czechoslovak delegation, he was away from Prague for many months. He was not worried about the possibility of burglary as the villa was well protected with bars – even in the sewers leading to the house. More important was the warning he received from a family friend, Vladimír Vaněk, from the Ministry of National Defence, informing Kramář that his villa was being eyed up by the hous-

objednávky v zásobování např. mýdlem by se nemusel stydět leckterý hotel. Kramář se stal všestranně o své pohodlí a nepřál si být ničím obtěžován. Opakovaně si stěžoval na malostranský Klárův ústav slepců, který topil místo koksem levnějším hnědým uhlím, že ho kouř stoupající vzhůru k Baště nemístně obtěžuje. Ostatně, podobný konflikt měl i se Strakovou akademií a Menzou akademického domu, jejichž komíny se rovněž nacházely pod jeho okny. Zásahem magistrátu pak přestal být Kramářovým otravován vzduch.

ing commission, and that it might be appropriate to ensure that the large, essentially vacant property was occupied in some way or other as soon as possible. The same threat loomed in the following year – such a huge, idle structure was asking for trouble in those revolutionary days. Kramář was not the only one threatened in this way; absurd as it may seem to us today, a number of other members of the Czechoslovak delegation at the peace conference in Paris had to address this problem. Kramář's worries were finally dis-

Salon, fotografie, 2006. //
Drawing room, photograph,
2006.

Kulečnický sál, fotografie,
2006. // Billiard room,
photograph, 2006.

LIMITUJÍCÍ ZÁVAZKY A HOSPODÁŘSKÁ KRIZE

Pravá bitva se rozpoutala kolem vily v roce 1933. Hospodářská krize, především pak krize textilní, způsobená poklesem ceny bavlny a hodnoty anglické libry, donutila majitele textilky v Libštátě Karla Kramáře starat se o úvěr. Kramář se v takové situaci ocitl poprvé, do té doby nepoznal, co je to finanční tíseň. Ukázalo se naplno, že někdejší investice do textilního průmyslu byla již ve své době projevem vskutku spíše konzervativnějšího než ekonomicky progresivního uvažování. Na Kramářově vile visely nepopulární závazky obci, které byly dány před dvaceti lety ve zcela jiné době, a to jak ekonomicky, tak politicky. Šlo především o právo obce odkoupit pozemky za nabývací cenu a budovy za cenu pořizovací. Před válkou stála ovšem výstavba Kramářova sídla přibližně jeden milion korun, kdežto odhadní cena v roce 1933 byla desetinásobná. Kramář požádal městskou radu, aby ho těchto závazků zprostila, a neby-

sipated in autumn 1920 by a message from Přemysl Šámal, the President's Chancellor, former Mayor and Kramář's former associate from the Mafia resistance group: "I wish to inform you that the Prague Housing Commission has unanimously resolved ... not to appropriate rooms in your villa, with regard, as explicitly noted in the resolution, to the achievements of Dr Karel Kramář..."

Kramář stayed in Prague more often in the 1920s; Barbo had been lost forever and there was no longer any reason to journey to Vienna. He was a generous host and his villa became an asylum for Russian immigrants and a social centre for right-wing politicians. The overheads were high, with supplies of soap alone equivalent to those of a hotel. Kramář was a man who prized his comfort and was unwilling to be inconvenienced by anything. He repeatedly complained about the Klár Institute for the Blind in the Lesser Town because it used cheaper brown coal as heating fuel instead of coke and the smoke rising up to the Bastion was annoying. He had similar conflicts with the Straka Academy and the Canteen of the Academic House, the chimneys of which were also close to his windows. The Council entered the fray and took action to ensure that the Kramářs could enjoy cleaner air.

RESTRICTIVE COMMITMENTS AND ECONOMIC DEPRESSION

A villa became the focus of a battle of wills in 1933. The economic depression, especially in the textile industry caused by the slump in cotton prices and the value of the pound sterling, forced Karel Kramář, as the owner of a textile factory in Libštát, to search for a loan. Kramář found himself in

lo tak omezeno jeho dispoziční právo s vlastním majetkem, a nabídl, že učiní taková opatření, aby Bašta nepřišla nikdy do rukou státu a národu nepřátelských, což se skutečně stalo posléze součástí jeho poslední vůle. V létě 1933 čekal Karel Kramář na konečný verdikt magistrátu.

Krajně levicový tisk rozpoutal tehdy proti Kramářovi ostrou kampaň, neváhal se otírat o soukromý život prvního premiéra, útočil nelítostně, připomínal osud Kramářovy krymské vily, který byl pro stárnoucí exkluzivní pár velkým traumatem: „Na vile nad Jaltou zůstala mramorová deska, hlásající, že ji postavil Karel Karlovič Kramář. Ale ve stinné zahradě se procházejí ukrajinské ženy, dělnice, které příkladnou práci v továrnách si vydobýly právo na pohodlí, na krásu stromů, slunce a moře. Takový je řád října 1917. Ve vile na baště XIX. bydlí Karel Karlovič Kramář s Naděždou. Sami. Nemají děti...“ Pro úplnost zbývá podotknout, že tak úplně řád Velké říjnové socialistické revoluce či bolševického převratu v Rusku nevypadal. Přestože mnoho luxusních krymských vil se změnilo v ozdravovny pro zasloužilé pracovníky z dělnických profesí, Kramářovo Barbo se stalo „ozdravovnou“ pro nový bolševický establishment. To ovšem soudruzi v Čechách v té době ještě netušili. Kontroverzní a nepřilíživý sympatický konzervativce Kramář se tedy stal terčem takto nevybíravých a zlomyslných útoků.

K jednání o Kramářově žádosti došlo v městské radě koncem července 1933, kromě komunistů se všechny strany rozhodly Kramářovi vyhovět. Jeho národní demokracie měla na pražské radnici poměrně silné postavení, ale to patrně nebyl ten hlavní důvod. Námitky komunistů byly zamítnuty slovy, že oni mají nejméně práva mluvit

this position for the first time, not having experienced financial constraints before. It became absolutely clear that the erstwhile investments in the textile industry had been – even then – a conservative rather than economically progressive way of thinking. Kramář's villa was the subject of loathed commitments made to the municipal twenty years previously in a completely different economic and political era. The municipality had been granted the right to purchase the land at the original price and the buildings at acquisition cost. While the construction of the residence had cost about a million crowns before the war, the estimated value in 1933 was ten times higher. Kramář asked the Municipal Council to absolve him of these commitments so as to increase the flexibility of his rights of disposal over his assets. He offered to take action that would prevent the Bastion from ever falling into the hands of an enemy state or nation. Indeed, this was ultimately incorporated into his will. In summer 1933, Karel Kramář awaited the city hall's final verdict.

The extreme left press launched a scathing campaign against Kramář, even delving into the first prime minister's private life. It attacked mercilessly, drawing attention to the fate of Kramář's villa in the Crimea, a highly traumatic matter for the aging, elite couple: “A marble slab has remained on the villa close to Yalta, declaring that it was constructed by Karel Karlovič Kramář. But in its shady garden working women of Ukraine take strolls, having earned the right to comfort, the beauty of the trees, the sun, and the sea through their exemplary work in factories. This is the new order of October 1917. The villa at Bastion XIX is occupied by Karel Karlovič and Nadezhda Kramář. They are

Pohled na Kramářovu vilu z jihovýchodu, fotografie, 2006. // View of the Kramář Villa from the south-east, photograph, 2006.

o jeho vile, když on si pozemky sám koupil, kdežto komunistická vláda v Rusku mu jeho nemovitosti na Krymu i jiný majetek prostě ukradla. Jednání obecního zastupitelstva 4. září už proběhlo hladce, a tak se Kramář zbavil závazku odprodat vilu obci přednostně za jeden milion korun. Následujícího dne přineslo Rudé právo článek s titulkem – 35 milionů Dru Kramářovi. „Kramářova vila, dominující Praze, měla být sídlem pražského primátora. Ale už nebude... Obec pražská prodávala Kramářovi pozemky jen proto tak levně a postavila mu k jeho vile zdarma vodovod, plynovod, elektrický kabel a automobilovou silnici, protože očekávala, že jednou celá nádherná Kramářova vila i s rozsáhlým parkem připadne jí po smrti bezdětného Kramáře...“ Nutno dodat, že město Praha nevědělo, co by si event. s vilou, kterou by zadarmo nezískalo, mělo počít. Pražský primátor další sídlo nepotřeboval, pro potřeby magistrátu sloužila jak Staroměstská radnice, tak nové secesní budovy nedaleko odtud, které se po zničení radnice

there alone, childless...” For the sake of completeness, it should be noted that the order of the Great October Revolution, the Bolshevik insurgency in Russia, was rather different. While many luxury villas in the Crimea were indeed converted into sanatoriums for workers in menial jobs, Kramář’s Barbo had become a “sanatorium” for the new Bolshevik establishment. However, this was not known to the comrades in Bohemia at that time. Kramář, the controversial, uncongenial conservative politician, had become a target of unscrupulous, malicious attacks.

Kramář’s request was discussed at a Municipal Council meeting at the end of July 1933. Apart from the Communists, all the parties decided to comply with Kramář’s wishes. His National Democratic Party held in a relatively strong position in the City Hall, but this was not the main reason for the decision. The Communists’ objections were rejected as it was claimed they did not have the least right to talk about his villa because he had bought the land himself, whereas the Communist government in Russia had simply stolen his property in the Crimea and other assets. The meeting of the Municipal Assembly on 4 September passed off smoothly and Kramář was thus absolved of the commitment to grant the municipality right of first refusal, under which it would have been able to purchase the villa for a million crowns. The following morning, Rudé právo ran an article entitled “Dr Kramář’s 35 million”, in which it stated that “Kramář’s villa, a Prague landmark, was supposed to become the residence of the Mayor of Prague. But this is not to be... The municipality of Prague sold the land to Kramář on the cheap and provided the villa with a water pipe, gas line, power cable, and a road free of charge

v květnu 1945 staly nakonec hlavním sídlem primátora. Jisté rozpaky s využitím tohoto objektu jsou patrné i po řadu dalších desetiletí, kdy vilu již ovládali někdejší kritici z řad krajní levice.

Touto aférou si Kramář vypil svůj pohár hořkosti, co se pražské vily týkalo, až do dna. Velké starosti ho čekaly i s poslední vilou či zámkem ve Vysokém nad Jizerou, jehož velká škálovací stavba byla nakonec v podstatě nad finanční možnosti tohoto starého a nemocného muže. S manželkou pak na Baště trávili konec života. Paní Naděžda, která vtiskla tomuto místu svou nesmazatelnou pečeť, zemřela na sklonku roku 1936, což ji do půl roku následoval. Jejich vila, přestože byli bezdětní, bude vždy vilou Kramářovou.

RODINNÉ SÍDLA MUŽE BEZ RODINY STÁTNÍM MAJETKEM

Po smrti původního majitele připadl objekt Společnosti Dr. Kramáře, která vilu i se zařízením pronajala Národní galerii a některé místnosti sloužily jako muzeum. Vilu ve Vysokém musela z ekonomických důvodů Společnost prodat, stalo se tak v rozporu s duchem Kramářova posledního přání, neboť poté sloužila potřebám jednotek SS. Pražskou vilu tedy v období protektorátu

on the understanding that Kramář's wonderful villa and extensive park would, on the death of childless Kramář, pass to the city..." It should be noted that the City of Prague, had it acquired the villa – which would still have come at a price – would not have known what to do with it. The Mayor of Prague did not need another residence. The needs of the Council were fully covered by the Old Town Hall and the new Art Nouveau buildings close by which, after the Old Town Hall was destroyed in May 1945, became the main seat of the mayor. A dilemma regarding how to use the structure was apparent over subsequent decades, when the villa was indeed in the hands of former critics from the extreme left.

This scandal meant that Kramář had to drink the bitter cup as regards his villa in Prague. He was also faced with major problems concerning his last villa, or manor, in Vysoké nad Jizerou. This grandiose structure was ultimately beyond the financial resources of the old, ill man. He and his wife saw out their lives at the Bastion. Nadezhda, who had left her indelible mark on the place, died at the end of 1936 and her husband followed her a half year later. The villa will always be known as Kramář's villa, even though they never had any children.

FAMILY RESIDENCE OF A MAN WITHOUT A FAMILY BECOMES STATE PROPERTY

Following the death of the original owner, the estate belonged to the Dr Kramář Society, which leased the villa and its facilities to the National Gallery. Some rooms became a museum. The Society had to sell the villa in Vysoké for economic reasons, which ran

Balkon, fotografie, 2006. //
Balcony, photograph, 2006.

Společnost zachránila, po Únoru 1948 ji však také čekal osud, který by si jistě Kramář nepřál. Společnost byla v roce 1949 rozpuštěna, její movitý majetek připadl Národnímu muzeu a vila se ocitla pod národní správou. O tři roky později přešla definitivně do správy Úřadu předsednictva vlády jako objekt mající sloužit k reprezentaci. Sídlo vlády se od roku 1945 nacházelo ve Strakově akademii, přímo pod okny Kramářovy vily, takže to mohlo být propojení symbolické i praktické. Za roky špatné údržby však vila i okolí značně zpusťlo, střechou zatékalo, opadávala omítka, v zahradě se přemnožili divocí králíci. K zchátralosti domu přispěli i svazáci, kterým byl objekt občas propůjčován a kteří k němu, jako reliktu někdejšího třídního nepřítele, nechovali obzvláštní úctu, počínali si zde velmi uvolněně a rekreaovali se tak, jak to příslušelo jejich věku i světonázoru.

Během roku 1952 však byl objekt uveden do více méně původního stavu a od té doby byla Kramářova vila kdykoli připravena přijímat důležité státní návštěvy. Teprve po listopadu 1989 se přikročilo k její kompletní rekonstrukci, která vdechla tomuto místu nový život. Od roku 1998 slouží Kramářova vila v plném lesku jako sídlo českých premiérů. Odkaz Karla Kramáře tím konečně získal odpovídající naplnění.

JANA ČECHUROVÁ

contrary to the spirit of Kramář's last wishes because it was then used by the SS. The villa in Prague was saved by the Society during the protectorate, but after February 1948 it was handled in a manner which Kramář would clearly not have appreciated. The Society was dissolved in 1949; its movable assets passed to the National Museum and the villa was administrated by the state. Three years later, it was transferred definitively to the management of the Office of the Government Presidium to be used as an official building. From 1945, the government's seat was at Straka Academy directly under the windows of Kramář's villa, which may have been a symbolic and practical link. However, the villa and its surroundings became dilapidated over years of poor upkeep. The roof was leaky, the plaster was falling off and wild rabbits had taken over the garden. The socialist youth, to whom the object was occasionally lent, contributed to the dilapidated state of the house. The youth had no respect for this "relict of a former class enemy" and behaved there as they wished, according to their age and world view.

However, the structure was more or less returned to its original state in 1952, and from then on the villa was ready to receive important state visits. It was not until after November 1989 that it was completely renovated, instilling new life into the place. Since 1998 the Kramář's villa, in all its splendour, has been the residence of Czech prime ministers. Karel Kramář's legacy has thus finally met the fate it deserves.

JANA ČECHUROVÁ

PRAMENY // SOURCES

Archiv Národního muzea: osobní pozůstalosti: Antonín Hajn, Bedřich Hlaváč, Antonín Klimek, Vlastimil Klíma, Karel Kramář, Alois Rašín a fond Politický klub Omladinářů devadesátníků.

Archiv oddělení starších českých dějin Národního muzea, přírůstky sbírek 1949–1958.

Archiv Památníku národního písemnictví: osobní pozůstalost Boženy Vikové-Kunětické. Uměleckoprůmyslové museum v Praze, grafická sbírka, pozůstalost Celdy Kloučka.

LITERATURA // BIBLIOGRAPHY

Běloševská Ljubov, Sládek Zdeněk: Karel Kramář, studie a dokumenty k 65. výročí jeho úmrtí. Praha 2003.

Bílek Jan a kol. (ed.): Korespondence T. G. Masaryk – Karel Kramář, Praha 2005.
Bragina T. A., Vasiljeva N. V., Putěšestvije po dvorjanskim imenijam Kryma. Kratkij istoričeskij putěvoditel. Simferopol 2005.
Bydžovská Lenka: Topičův salón, in: Topičův dům – nakladatelské příběhy 1883–1949,

A. Zach (ed.), Praha 1993, s. 37–44.

Čechurová Jana: Česká politická pravice. Praha 1999.

Čechurová Jana: Kramář a Masaryk, in: Historický obzor 9, 1998, č. 3/4, s. 71–74.
Encyklopedie českého výtvarného umění, kolektiv, Horová A. (ed.), díly 1., 2. Praha 2001, Dodatky, Praha 2006.

Harlas František Xaver: Vojtěch E. Šaff, OSN XXIV, Praha 1906, s. 541.

Herman Karel – Sládek Zdeněk: Slovanská politika Karla Kramáře, Rozpravy ČSAV, řada společenských věd. Ročník 75 – sešit 9, Praha 1971, 91 ss.

Hilmera Jiří, Čp. 212/IV, in: Umělecké památky Prahy III., Hradčany a Malá Strana, Pavel Vlček (ed.), Praha 2000, s. 433–434.

Jan Kotěra (1871–1923), zakladatel české moderní architektury, Vladimír Šlapeta (ed.) a kolektiv autorů, Praha 2001, s. 61–62 (Jindřich Vybíral), s. 342 (Vladka Valchářová), s. 380 (Rostislav Švácha).

Kokešová Helena: Eduard Albert. Příspěvek k životopisu a edice korespondence, Praha 2004.

Kolář Michal: Letní sídlo Karla Kramáře, in: Putování s medvědem, Sborník k výročí 650 let města Vysokého nad Jizerou (1354–2004), Liberec 2004.

- Kramář Karel: Paměti, Praha 1938.
- Krofta Kamil: Politická postava Karla Kramáře, Praha 1930.
- Kučera Martin: Edice deníku Zdeňka Václava Tobolky, Praha 2007 (v tisku).
- Lustigová Martina: Karel Kramář a jeho slovanská politika, in: Hrodek Dominik (ed.): Slovanství ve středoevropském prostoru. Iluze, deziluze a realita. Praha 2004, s. 245–155.
- Machar Josef Svatopluk: Výlet na Krym 1898–1899, Praha 1900.
- Malgin Andrej: Russkaja Rivjera, kurorty, turizm i otdych v Krymu v epochu Imperiji. Koněc XVIII – načalo XX věka. Simferopol 2006.
- Moderní galerie tenkrát (1902–1942), katalog výstavy, R. Musil, T. Sekyrka, V. Vlnas a kolektiv, Národní galerie Praha 1992.
- Neuwirth Waltraud: Wiener Gold- und Silberschmiede und ihre Punzen 1867–1922. I.–II., Wien 1976–77.
- Novotný Otakar: Jan Kotěra a jeho doba, Praha 1958.
- Pekař Radovan: Milostná korespondence Karla Kramáře Naděždě Nikolajevně Abrikosové, Slovanický přehled XC (1), 2004, s. 129–162.
- Prahl Roman: Anfänge der Moderner Galerie in Prag, Stifter Jahrbuch, NF 7, 1993, s. 115–125.
- Průková Martina: Podnikatelské aktivity Karla Kramáře v severovýchodních Čechách. Osudy vily ve Vysokém nad Jizerou, diplomová práce na FFUK, Praha 2002.
- Rašín Ladislav (ed.): Paměti Dr. Aloise Rašína, Praha 1994.
- Serapionova Jelena P.: Hledání Kramářovy vily, Slovanický přehled 87, 2001, č. 1, s. 125–128.
- Serapionova Jelena P.: Karel Kramar i Rossija, 1890–1937 gody, Moskva 2006.
- Sládek Zdeněk: Karel Kramář a Rusko v roce 1919, in: Slovanické historické studie 9, 1972, s. 145–197.
- Stehlíková Dana: Šperky Naděždy Kramářové, Art & Antiques 5, 2007, č. 5.
- Šetřilová Jana: Kramářova vila, in: Dějiny a současnost 1993, č. 3, s. 49–51.
- Tobolka Zdeněk V. (ed.): Kaizl Josef: Z mého života I–III, Praha 1908–1914.
- Toman Prokop, Nový slovník československých výtvarných umělců I.–II., Praha 1950.
- Urban Otto: Česká společnost 1848–1918, Praha 1982.
- Winkler Martina: Karel Kramář (1860–1937): Selbstbild Fremdwahrnehmungen und

Modernisierungverständnis eines
tchechischen Politikers, München –
Oldenbourg 2002, 413 ss.

Winters Stanley B.: Obraz českého politika:
Karel Kramář očima svých současníků před
první světovou válkou, in: Moderní dějiny 9,
Praha 2001, s. 73–92.

ČASOPISY // MAGAZINES Architektonický
obzor, Dílo, List paní a dívek, Světozor, Volné
směry, Zlatá Praha.

139

*Děkujeme za spolupráci Mgr. Anastázii,
Kopřivové, Doc. PhDr. Martinu Kučerovi
CSc. z Historického ústavu AVČR,
Dr. Eleně Pavlovně Serapionové, gemologům
RNDr. Jaroslavu Hyršlovi a Mgr. Petře
Burdové, RNDr. Aleně Filipové z Puncovního
úřadu a Petru Kožíškovi z Národního
technického muzea.*

*We are grateful to Anastázie Kopřivová and
Martin Kučera from the Historical Institute
of the Academy of Sciences of the Czech
Republic; Elena Pavlovna Serapionova; the
gemologists Jaroslav Hyršl and Petra Burdová;
Alena Filipová from the Assay Office, and Petr
Kožíšek from the National Technical Museum
in Prague for their kind cooperation.*

Karel a Naděžda Kramářovi doma
Karel and Nadezhda Kramář at home

AUTORKY TEXTŮ // TEXTS WRITTEN BY Doc. PhDr. Jana Čechurová PhD.,
PhDr. Dana Stehlíková, CSc., PhDr. Miroslava Vandrovcová

GRAFICKÁ ÚPRAVA // GRAPHIC DESIGN Filip Blažek, studio Designiq

FOTOGRAFIE // PHOTOGRAPHS Martin Frauz, Ondřej Kocourek,
Jan Rendek, Herbert Slavík, Dana Stehlíková, Miroslava Vandrovcová

ODPOVĚDNÁ REDAKTORKA // EDITOR-IN-CHIEF Lucie Wittlichová

JAZYKOVÁ REDAKCE // PROOFREADING Věra Becková

TISK // PRINTED BY BESTia s.r.o.

I. vydání // 1st edition

VYDAL Úřad vlády České republiky, 2007

PUBLISHED BY the Office of the Government of the Czech Republic, 2007

ISBN 978-80-87041-20-8